

Rasprava o urbanističkoj regulaciji Kaptola nakon natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931.

Hornik, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:347170>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti
Katedra za zaštitu kulturne baštine

Diplomski rad

**RASPRAVA O URBANISTIČKOJ REGULACIJI KAPTOLA
NAKON NATJEČAJA ZA GENERALNU REGULATORNU
OSNOVU ZAGREBA 1930.-1931.**

Dora Hornik

mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, red. prof.

ZAGREB, 2021.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Katedra za zaštitu kulturne baštine
Diplomski studij

Diplomski rad

RASPRAVA O URBANISTIČKOJ REGULACIJI KAPTOLA NAKON NATJEČAJA ZA GENERALNU REGULATORNU OSNOVU ZAGREBA 1930.-1931.

Discussion on the urban regulation of Kaptol after the International
Competition for General Regulation Plan of Zagreb in 1930-1931

Dora Hornik

SAŽETAK

Zagrebački Kaptol danas je dio povijesne jezgre Zagreba na kojemu je veća graditeljska djelatnost započela 1094. godine, kada je na njegovom području osnovana biskupija. Nakon sjedinjenja Kaptola i Gradeca 1850., na Kaptolu su se počele provoditi i prve urbanističke intervencije koje su dovele do smanjenja njegovih vrijednosti. Loše stanje Kaptola potaknulo je donošenje odluke o njegovoj zasebnoj regulaciji u sklopu međunarodnog natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba koji je bio raspisan u razdoblju od 15. kolovoza 1930. do 31. ožujka 1931. Arhitekti, koji su se javili na natječaj, ponudili su više ili manje radikalna rješenja, odnosivši se prema zatečenom povijesnom ambijentu s većim ili manjim poštovanjem. Međutim, ocjenjivački sud nije dodijelio prvu nagradu niti jednom pristiglom projektu, smatrajući da nitko od natjecatelja nije ponudio potpuno izvedivo rješenje regulacije Kaptola. Navedeno, kao i daljnje odluke ondašnjeg Gradskog građevnog ureda o daljnjem postupanju s područjem Kaptola, pokrenulo je raspravu o načinu regulacije Kaptola, vođenu sve do današnjih dana, u kojoj su bili uključeni različiti stručnjaci, uključujući Stjepana Korenića, Ivana Zemljaka, Gjurju Szabu, Branka Šenou, Roberta Frangeša Mihanovića, Roberta Jeana Ivanovića, Petra Knolla, Zdenka Stričića, Edu Schöna, Milovana Kovačevića, Aleksandra Freudenreicha, Marka Vidakovića, Brunu Bauera i Dragu Iblera.

Rad je pohranjen u knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 118 stranica, 59 priloga. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: graditeljska baština, Kaptolski trg, katedralni sklop, međuratna arhitektura, povijesna jezgra Zagreba, urbanizam, Zagrebačka katedrala, zaštita kulturne baštine.

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor, Katedra za zaštitu kulturne baštine, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Ocjenjivači:

dr. sc. Franko Čorić, izvanredni profesor, Katedra za zaštitu kulturne baštine, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu;

dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, Katedra za zaštitu kulturne baštine, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Datum prijave rada: 23. siječnja 2020.

Datum predaje rada: 7. rujna 2021.

Datum obrane rada: 28. rujna 2021.

Ocjena: odličan (5)

IZJAVA O AUTORSTVU

Ja, Dora Hornik, diplomantica na Istraživačkom smjeru konzervatorstva diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Rasprava o urbanističkoj regulaciji Kaptola nakon natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931.” rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

Dora Hornik

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Urbanističke intervencije na Kaptolu do 1930.	3
2.1. Kratka graditeljska povijest Kaptola te urbanističke intervencije na njemu do 1906.....	3
2.2. Rušenje zapadnog katedralnog bedema 1906.	8
2.3. Natječaj za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908.....	10
2.4. Početak regulacije Kaptolskog trga prema projektu Hermanna Bolléa iz 1896.	13
2.5. Osnova za izgradnju predjela južno od nadbiskupskog dvora i ispred stolne crkve Milana Lenucija iz 1916.....	14
2.6. Heinzl - Vajdina regulatorna osnova iz 1925.....	15
3. Međuratna arhitektura i urbanizam Zagreba.....	16
3.1. Modernizirani (neo)klasicizam	17
3.2. Modernizirane inačice neoromaničkog i neobizantskog stila	18
3.3. Art déco	18
3.4. Ekspresionizam	19
3.5. Internacionalni funkcionalizam.....	21
4. Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931.	23
4.1. Raspis natječaja i njegova obilježja	23
4.2. Analiza natječajnih projekata	25
4.2.1. Osnova br. 6, geslo <i>Hrvatski grb</i>	25
4.2.2. Osnova br. 8, geslo <i>Bijeli Zagreb</i>	26
4.2.3. Osnova br. 15, geslo <i>Metropolis</i>	27
4.2.4. Osnova br. 22, geslo <i>Savakrone</i>	28
4.2.5. Osnova br. 32, geslo <i>Filo</i>	29
4.2.6. Osnova br. 33, geslo <i>So!</i>	30
4.2.7. Osnova br. 34, geslo <i>Grad Hrvata</i>	30
4.2.8. Osnova br. 35, geslo <i>Bijeli Zagreb II</i>	31
4.2.9. Osnova br. 38, geslo <i>Radial</i>	32

4.2.10. Osnova br. 44, geslo <i>Jelačić</i>	33
4.2.11. Osnova br. 51, geslo <i>Einfach, klar, wirtschaftlich</i>	33
4.2.12. Osnova br. 53, geslo <i>Ultima Ratio</i>	34
5. Kaptol nakon regulacije iz 1930.-1931.	36
5.1. Anketa u <i>Novostima</i> , 1933.	37
5.2. Privremena regulacija Kaptola, 1933.	40
5.3. Časopis <i>Arhitektura</i> , 1934.....	43
5.3.1. Petar Knoll	43
5.3.2. Ivan Zemljak	45
5.3.3. Zdenko Strižić.....	49
5.4. Prijedlog regulacije Kaptola i Dolca Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935.	51
5.4.1. Opis i cilj prijedloga regulacije Kaptola i Dolca	51
5.4.2. Reakcije na prijedlog regulacije Kaptola i Dolca Ede Schöna i Milovana Kovačevića	53
5.5. Osnova za regulaciju Kaptola Gradskog građevnog ureda, 1936.	59
5.5.1. Prijedlog regulacije Kaptola Drage Iblera	60
5.5.2. Prijedlog regulacije Kaptola Brune Bauera	62
5.5.3. Polemika Knoll - Bauer, 1938.	64
5.6. Projekt regulacije Kaptola i Trga bana Josipa Jelačića slikara Krakovića, 1940.....	66
5.7. Kaptol u periodu nakon Drugog svjetskog rata (1939.-1945.).....	67
6. Zaključak	69
7. Slikovni prilozi.....	73
8. Popis slikovnih priloga.....	103
9. Popis literature	108
10. Popis internetskih izvora	114
11. Popis arhivskih izvora.....	116
11. Summary and keywords	118

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada prostor je Kaptolskog trga u Zagrebu, točnije ponajviše rasprava različitih stručnjaka o tome na koji bi ga se način i zašto trebalo urbanistički urediti kako bi on zadržao i povećao što više postojećih vrijednosti, vratio one izgubljene te dobio neke nove. Kaptolski trg područje je ljevkastog oblika u sklopu povijesne urbane cjeline grada Zagreba koja je danas zaštićena kao spomenik kulture.¹ Trg je otvorenog tipa, omeđen istočnom granicom tržnice Dolac na zapadu i Zagrebačkom katedralom na istoku, kojemu se pristupa iz Bakačeve ulice s juga, Ulice Kaptol sa sjevera te tržnice Dolac sa zapada (Sl. 1.). Spomenuta rasprava pokrenuta je između mnogobrojnih stručnjaka iz područja kulture i umjetnosti nakon završetka međunarodnog natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba koji je bio raspisan u razdoblju od 15. kolovoza 1930. do 31. ožujka 1931., u sklopu kojega se od natjecatelja tražilo da ponude i rješenja regulacije Kaptola kao posebnog i zasebnog dijela natječaja. Raspravu su potaknula rješenja regulacije Kaptola koja su ponudili natjecatelji natječaja, ocjene radova ocjenjivačkog suda te daljnje odluke Gradskog građevnog ureda o načinu postupanja s područjem Kaptola, a ona se zatim različitim intenzitetom, u dnevnim novinama i stručnim časopisima, vodila sve do današnjih dana. Rasprava je uključivala brojne nove prijedloge i projekte regulacije Kaptola koje su stručnjaci, koji su bili uključeni u raspravu, predlagali. U radu će također biti analizirani i neki od prijedloga regulacije Kaptola pojedinih natjecatelja koji su pristigli na spomenuti međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba, a navest će se i kratko obraditi i pojedina planirana ili i realizirana rješenja regulacije prostora Kaptola iz 19. i ranijeg razdoblja 20. stoljeća koja su prethodila intervencijama planiranima ili i ostvarenima u razdoblju nakon 1930. godine. Naposljetku rad donosi i analizu pojedinih arhitektonskih stilova u kojima se gradilo u međuratnom Zagrebu, kao i modernističkog urbanizma.

Cilj je iznijeti i ukazati na različita mišljenja, ideje i prijedloge pojedinih stručnjaka o tome kako bi se i zašto trebalo regulirati Kaptolski trg.

Metodologija korištena u ovome radu temeljila se na pronalaženju i analizi tematski relevantne primarne i sekundarne literature, arhivske dokumentacije te internetskih izvora koji ponajviše tematiziraju urbanističko-arhitektonsku povijest i razvoj područja Kaptola, povijest pojedinih značajnijih kaptolskih građevina, međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba održan 1930.-1931., međuratnu arhitekturu, principe i smjernice zaštite

¹ „Povijesna urbana cjelina grad Zagreb”, *Registar kulturnih dobara RH*, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-1525> (pristup 9. 7. 2021.)

povijesnih građevina i cjelina, principe i smjernice oblikovanja gradskih trgova te psihološki utjecaj arhitekture i oblikovanja prostora na čovjeka. Navedeno najčešće uključuje znanstvene radove, kataloge izložbi i knjige različitih stručnjaka iz područja povijesti umjetnosti, arhitekture, urbanizma i ekološke psihologije, kao i stare brojeve časopisa (*Arhitektura, Zagreb: revija Društva Zagrepčana, Hrvatska prosvjeta*) i novina (*Novosti, Večer, Jutarnji list*) koji najčešće datiraju iz razdoblja između 1933. i 1938. godine te koji su danas pohranjeni i dostupni u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Korišteni su i originalni natječajni radovi pristigli na međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931., kao i drugi arhivski dokumenti povezani s navedenim natječajem ili regulacijom Kaptola, a koji se danas čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu. Neki su podaci preuzeti i s internetskih stranica pojedinih organizacija ili tijela koje se bave zaštitom kulturne baštine (*Historic England, The National Trust for Historic Preservation, Heritage NSW*), internetskih stranica mrežnog izdanja *Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, Muzejskog dokumentacijskog centra, Hrvatske komore arhitekata i Ministarstva kulture i medija RH* te naposljetku i ponekih blogova te stranica popularnih internetskih portala (*Panoptikum, BBC Future, Culturenet, Portal Hrvatskog kulturnog vijeća, Lice grada, Ramski vjesnik, ScienceNorway.no, The Imaginative Conservative*).

Rad je sastavljen od nekoliko većih poglavlja, od kojih je nadalje svako razloženo na više manjih segmenata, odnosno potpoglavlja. Nakon uvoda, slijedi drugo poglavlje koje daje kratki pregled graditeljskog razvoja i vrijednosti Kaptola te urbanističkih intervencija o kojima se promišljalo ili koje su izvedene na njegovome području prije 1930. godine. U trećem se poglavlju rada daje pregled stilova koji su se javljali u međuratnoj arhitekturi. Nadalje slijedi četvrto poglavlje u kojemu se analizira međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931., odnosno njegove karakteristike, natječajni radovi koji su na njega pristigli te ocjene ocjenjivačkoga suda. Iduće je poglavlje peto, a u njegovom se prvom dijelu donosi analiza rasprave pokrenute nakon natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931. koja je otprilike bila vođena do početka Drugog svjetskog rata (1939.-1945.) od strane različitih stručnjaka iz područja kulture i umjetnosti. U drugom se dijelu petog poglavlja analizira stanje i razvoj Kaptola nakon Drugog svjetskog rata (1939.-1945.). Šesto poglavlje donosi zaključak, a u daljnjim su poglavljima navedeni izvori, literatura ili slikovni prilozi korišteni u ovome radu te sažetak na engleskom jeziku.

2. Urbanističke intervencije na Kaptolu do 1930.

U drugom poglavlju dat ću pregled urbanističkih intervencija o kojima se promišljalo da bi se izvele ili koje su naposljetku i izvedene na području Kaptolskog trga ili njegove bliže okolice, a prethodile su intervencijama koje su planirane ili su i realizirane u razdoblju nakon 1930. godine. Također ću i navesti te analizirati vrijednosti koje je prostor Kaptolskog trga sadržavao do izvedbe pojedinih urbanističkih intervencija na njemu ili u njegovoj neposrednoj okolini. U prvom dijelu ovoga poglavlja dat ću i kratak pregled graditeljske povijesti područja Kaptolskog trga do 1906. godine.

2.1. Kratka graditeljska povijest Kaptola te urbanističke intervencije na njemu do 1906.

Kada se govori o povijesti Kaptolskog trga, veći je razvoj cijelog područja Kaptola u crkvenom i političkom smislu započeo još 1094. kada je ugarski kralj Ladislav Arpadović na navedenom području osnovao biskupiju, koju je podredio nadbiskupiji u mađarskom Ostrogonu, te postavio biskupa i doveo kanonike.² Od tada je na tome prostoru započela i veća izgradnja, odnosno formiranje samog naselja Kaptol³ koje je funkcioniralo kao jedino do osnutka susjednog naselja, Gradeca, 1242. godine.⁴

Krajem 11. stoljeća na istočnoj je strani Kaptolskog trga započela izgradnja Zagrebačke katedrale, glavne te do danas dominantne građevine nekadašnjeg naselja Kaptol i Kaptolskog trga, koja je mijenjala svoj oblik sve do kraja 19. stoljeća kada joj je Hermann Bollé dao konačnu, neogotičku formu. U svojem najranijem obliku, Zagrebačka je katedrala bila izvedena u romaničkom stilu, no nju je već 1217. zamijenila nova i monumentalnija, tzv. *predtatarska* katedrala, izvedena u stilu rane gotike.⁵ Na njezinom je mjestu u drugoj polovici 13. stoljeća izgrađena tzv. *Timotejeva* katedrala⁶, nazvana po biskupu Timoteju koji je inicirao njezinu izgradnju nakon što je spomenuta *predtatarska* katedrala stradala 1242. u napadu Tatara.⁷ Spomenuta je nova, *Timotejeva* katedrala, bila izvedena u gotičkome stilu te je imala pravokutni tlocrt, tri broda i apside, bočne kapele, sakristiju, jednostavno pročelje te

² Buntak, 1996., 31.

³ Ibid., 45.

⁴ Klaić, 1982., 76.

⁵ Buntak, 1996., 45.

⁶ Ibid., 46.

⁷ Ibid., 33.

dvodjelno i visoko četverostrešno krovšte sa skošenim zabatima, kao i samo jedan, južni zvonik dovršen u 17. stoljeću u stilu baroka. Značajan joj je element bio i tzv. *Vinkovićev* portal koji je sredinom 17. stoljeća izveo majstor Kozma po narudžbi biskupa Benedikta Vinkovića.⁸ Katedrala je postojala u eklektičnom, no ipak jednostavnom i jednotoranjskom obliku do ljeta 1880.⁹, kada je na inicijativu biskupa Josipa Jurja Strossmayera¹⁰ započela izgradnja nove, neogotičke katedrale prema novom i reprezentativnijem projektu arhitekta Hermanna Bolléa. Bolléov je projekt zamijenio raniji projekt Friedricha von Schmidta iz 1879., kojim se predviđao manji broj izmjena na Katedrali, no od kojega se ipak odustalo nakon što je Zagreb 9. studenog 1880. pogodio snažan potres, u kojemu je dodatno oštećena i sama Katedrala.¹¹

Oko navedne Katedrale, u razdoblju 15. stoljeća, izgrađeni su zidovi¹², najprije 1480. godine od drvenih palisada¹³, a zatim početkom 16. stoljeća od kamena i s kulama¹⁴, kako bi se od napada Turaka dodatno zaštitila „*najvažnija*” te „*najreprezentativnija*“ i „*najčvršća*“¹⁵ građevina Kaptola, odnosno sama Katedrala, zbog sumnje kako onodobni palisadni bedemi sa zidanim kulama, koji su već bili izgrađeni oko cijelog ondašnjeg naselja Kaptol, ipak nisu bili dovoljno čvrsti.¹⁶ Zidine su oko same Katedrale bile izvedene u formi nepravilnog trapeza te su imale osam kula¹⁷, a od 19. stoljeća¹⁸ i četvero vrata: dvoje manjih (prema Podzidu i Skalinskoj ulici) te dvoje većih, koja su vodila prema Novoj Vesi i Bakačevoj ulici.¹⁹ U njihovoj je gradnji sudjelovalo mnoštvo naroda, od seljaka koji su lomili kamen u Markuševcu, podložnika iz Kraljevca koji su dovozili hrastovu građu za temelje, do samih graditelja bedema, od kojih su nekima do danas ostala sačuvana imena.²⁰ Mnogima je od njih gradnja zidina promijenila način života te obilježila njihovu svakodnevicu²¹, a veliki su bili i financijski izdaci za gradnju i kasnije održavanje spomenutih utvrda.²² Također su i neke već postojeće građevine trebale biti srušene u svrhu podizanja bedema, a koje su imale određene

⁸ Jurić, 2011., 70.

⁹ Knežević, 2016., 5.

¹⁰ Jurić, 2011., 70.

¹¹ Knežević, 2016., 5.

¹² Buntak, 1996., 134., 184.

¹³ Ibid., 153.

¹⁴ Ibid., 184.

¹⁵ Ibid., 149.

¹⁶ Ibid., 134.

¹⁷ Od svih osam kula koiko ih je ukupno bilo u sklopu katedralnih bedema, njih šest je imalo kružne tlocrte (od kojih se sjeverozapadna zvala Severnik, zapadna Bakačeva, a jugozapadna Nebojan), dok su samo dvije (na južnoj i istočnoj strani bedema) bile četverokutne (Jurić, 2011., 70.).

¹⁸ Jurić, 2011., 70.

¹⁹ Buntak, 1996., 134.

²⁰ Ibid., 184.

²¹ Klaić, 1982., 395.

²² Buntak, 1996., 197.

vrijednosti. Tako je, primjerice, u svrhu gradnje utvrde oko Katedrale srušena crkva sv. Emerika koja je „*smetala da se utvrda izgradi do kraja*”²³, a na njezinom je mjestu izgrađena danas više nepostojeća Bakačeva kula.²⁴ Tijekom 15. i 16. stoljeća spomenuti su bedemi imali obrambeni značaj jer su imali funkciju zaštite Katedrale od ondašnjih napada Osmanlija. U 16. je stoljeću u svojem prvotnom obliku, s unutarnje strane južnih katedralnih bedema, izgrađen biskupski, kasnije nadbiskupski dvor²⁵, a krajem 17. stoljeća²⁶, s unutarnje strane južnog dijela zapadnog katedralnog bedema²⁷, i Metropolitanska knjižnica. Zbog tih su navedenih novih građevina katedralne zidine dobile stambenu funkciju te povećale društveno-kulturološku vrijednost, a kasnije im je od strane pojedinih stručnjaka, točnije krajem 19. stoljeća, počela biti uviđana i povijesno-dokumentarna, estetska te ambijentalna vrijednost. Iste su također imale i vrijednost cjelovitosti koja im je, nažalost, smanjena nakon što je 1906. srušen zapadni katedralni bedem s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom.

Osim katedralnog sklopa, u sklopu izgradnje kojoj je prethodilo osnivanje biskupije na području Kaptola, u razdoblju od 11. do 19. stoljeća građene su ili obnavljane, zapadno i sjeverno od Kaptolskog trga, i kanoničke kurije, koje i danas čine neposredni kontekst te dio sjeverne i zapadne strane Kaptolskog trga. Južni okoliš Kaptolskog trga činile su pak „varoške kuće“ zagrebačkih obrtnika, građene u Bakačevoj i staroj Vlaškoj ulici, od kojih su neke i danas postojeće. Sredina Kaptolskog trga danas je otvoren i slobodan prostor, no, osim spomenutih zapadnih katedralnih bedema, u prošlosti su se na njoj nalazile još dvije građevine. Jednu je od navedenih građevina činila crkva sv. Emerika koja se nalazila na

²³ Klaić, 1982., 395.

²⁴ Ibid., 396.

²⁵ Dobronić, 1991., 78.; Najprije se u neposrednoj blizini današnjeg nadbiskupskog dvora, točnije u vrtu južno od njega, nalazila stara srednjovjekovna kamena zgrada koja je služila kao biskupski dvor (Dobronić, 1991., 78.) te imala vrt i dvorište sa stajama i drugim zgradama (Dobronić, 1986., 97.). Ta tijesna i mala rezidencija porušena je prilikom izgradnje južnih kaptolskih zidina u 16. stoljeću te je izgrađen novi biskupov četverostrani dvor (Dobronić, 1991., 78.) koji je ugrađen u zid nove južne utvrde (Dobronić, 1986., 97.), odnosno smješten uz jednu od kula novoizgrađenih južnih zidina. Početkom 17. stoljeća biskup Šimun Bratulić taj je dvor-kulu spojio s Katedralom visećim mostom, dok je njegov nasljednik, biskup Petar Domitrović, obnovio biskupski dvor-kulu dvor nakon požara te ga ujedno i znatno povećao izgrađivši jednokatnu građevinu (Dobronić, 1991., 78.) od jugozapadne kule Nebojan do kapele Sv. Stjepana Prvomučenika (Dobronić, 1986., 100.) u koju je uključio i samu svoju rezidenciju. Biskup Juraj Branjug 1729. godine podignuo je kat jednokatnom postojećem dvoru te ga je dao proširiti i na istočno krilo zidina do četvrtaste kule (Dobronić, 1991., 78.) u jednostavnome barokno-klasicističkome stilu (Damjanović, 2011.b, 199.). Posljednje je povećanje biskupskog dvora izveo biskup Aleksandar Alagović 1833. godine produljivanjem dvora na istočnom krilu tvrđe od istočne četvrtaste kule do sjeveroistočne cilindrične kule (Dobronić, 1991., 78.). Današnji izgled ta građevina ponajprije duguje obnovi nakon potresa 1880. godine, izvedenoj po projektima Hermanna Bolléa (Damjanović, 2011.b, 195.).

²⁶ Dobronić, 1991., 78.; Krajem 17. stoljeća biskup Aleksandar Ignacij Mikulić dao je izgraditi zgradu Metropolitanske knjižnice za stare dragocjene knjige i rukopise (Dobronić, 1991., 78.) uz zapadni katedralni bedem ispred glavnog pročelja Katedrale (Dobronić, 1986., 100.), točnije između Bakačeve kule i kule Nebojan. Knjižnica se nastavljala na nadbiskupski dvor na južnoj strani (Batelja et al., 1995., 367.).

²⁷ Dobronić, 1986., 100.

mjestu kasnije izgrađene Bakačeve kule, zbog čije je gradnje kasnije i morala biti srušena.²⁸ Drugu je građevinu pak činila kaptolska vijećnica, čija je nova zgrada izgrađena 1675.²⁹, nakon što je starija zgrada nastradala u požaru 1645. godine.³⁰ Krajem 19. stoljeća na južnoj je strani Kaptolskog trga, zapadno od kule Nebojan, izgrađena katnica arhitekta Bartola Felbingera, srušena 1899. godine, „koja je skladno zatvarala južnu stranu Kaptolskog trga“³¹, zajedno s tada još postojećim južnim vratima zidina Kaptolskog naselja koja su se nalazila nešto južnije u današnjoj Bakačevoj ulici. Daljnji je okoliš Kaptolskog trga činio prostor južno od Bakačeve ulice do Trga bana Josipa Jelačića i Jurišićeve ulice, zatim današnjeg Dolca i Opatovine do Tkalčićeve ulice na zapadu, parka Ribnjaka na istoku te Nove Vesi na sjeveru, gdje su se također smjestile značajne građevine velikih vrijednosti. Sve navedene izgrađene građevine oko Kaptolskog trga, kao i križanje postojećih prometnica na istome mjestu te zasigurno i geografske karakteristike područja, oformile su sami njegov spomenuti ljevčkasti oblik, zbog kojega je Trg, kao i zbog okolnih slikovitih građevina lijepih oblika i fasada, imao veliku ambijentalnu i estetsku vrijednost (Sl. 2.).

Osim vrijednosti koje su sadržavale same građevine koje su bile izvedene na Kaptolskog trgu ili u njegovoj okolini, veliki je značaj imao i sami prostor Kaptolskog trga. Tako je zbog činjenice da je Kaptol bio sakralno središte te ujedno i upravni centar šireg geografskog područja sa značajnim funkcijama³², gdje su odsjedali i članovi svjetovne vlasti³³, ali i važno prometno čvorište kroz koje su prolazili prometni pravci koji su spajali zapad i istok te sjever i jug³⁴, Kaptolski je trg ubrzo postao središtem značajnijih društvenih zbivanja u onodobnom naselju Kaptol. Tako je on već u 13. stoljeću počeo privlačiti brojne trgovce koji su na njemu trgovali, čime je područje Kaptola, odnosno trga ispred Katedrale,

²⁸ Klaić, 1982., 395.

²⁹ Buntak, 1996., 344.

³⁰ Ibid., 344.; Zgrada se spomenute vijećnice nalazila u sjevernijem dijelu Kaptolskog trga, gotovo u njegovom središtu, ispred dijela zapadnog katedralnog bedema koji je povezivao Bakačevu kulu i kulu Severnik. Tim je svojim položajem vijećnica zatvarala trg sa sjeverne strane, što je, prema urbanistu Camillu Sitteu, davalo Trgu dodatnu vrijednost, s obzirom na njegovo smatranje da je zatvorena forma trga jedna od karakteristika idealno dizajniranih trgova (Memluk, 2013., 522.). Vijećnica je bila jednokatna te je imala četverostrešan krov, dok su joj vanjski dijelovi zidova bili oslikani freskama. Zbog navedenog je vijećnica bila vrlo slikovita te je smatrana najljepšom zagrebačkom građevinom izgrađenom u 17. stoljeću. Međutim, bez obzira na to, nakon sredine 19. stoljeća, kada još uvijek uvelike nije bila uviđana ambijentalna, estetska i povijesno-dokumentarna vrijednost povijesnih spomenika, gradska je uprava, na poticaj ondašnjeg *Odbora za poljepšanje grada*, donijela odluku da se vijećnica sruši pod izlikom da nagrđuje prostor (Ivan Klindić, „Kakav su značaj za Kaptol u 17. stoljeću imale stolna crkva i stara kaptolska vijećnica?“. *Lice grada*, 4. studenog 2020., <https://licegrada.hr/kakav-su-znacaj-za-kaptol-u-17-stoljecu-imale-stolna-crkva-i-stara-kaptolska-vijecnica/>, pristup 10. 7. 2021.), što je i učinjeno 1876. godine (Buntak, 1996., 345., 346.).

³¹ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.

³² Buntak, 1996., 41.

³³ Ibid., 35.

³⁴ Ibid., 43., 103.

postalo značajno trgovačko središte i prvo takvo na području Zagreba. Na Kaptolskom se trgu svakodnevno trgovalo³⁵, a to se pogotovo intenziviralo na dane sv. Stjepana ili Kraljeva (20. kolovoza)³⁶ kada su na Kaptol dolazili i strani trgovci i obrtnici³⁷ koji su, osim što su prodavali svoje proizvode, ujedno i prenosili i razna obrtnička znanja, iskustva i vještine lokalnom stanovništvu, utječući na taj način i na njihovu obrtničku proizvodnju, odnosno uvodeći novitete u domaću zagrebačku sredinu³⁸. U procesu trgovanja, zasigurno je dolazilo i do komunikacije, druženja i upoznavanja različitih ljudi koji su bili na tržnici, čime se povećavala društvena kohezija, zbog čega je Trg imao i veliki društveno-kulturološki značaj (Sl. 3.). Osim trgovačkih aktivnosti, na Kaptolskom su se trgu u vrijeme Uskrsa i blagdana Sveta tri kralja sve do 18. stoljeća odvijale i liturgijsko-obredne igre koje su još u 12. stoljeću, kada su se počele odvijati, predstavljale prva kazališna prikazivanja u javnosti³⁹.

Godine 1850. Kaptol se sjedinio s Gredecom u jedinstveni grad Zagreb, sukladno općinskom redu koji je donio car Franjo Josip 7. travnja iste godine⁴⁰. Nakon navedenog, na području Kaptola počelo se promišljati o prvim urbanističkim intervencijama, od kojih su neke i ostvarene. Godine 1862. tako su srušena Donja (južna) vrata zidina naselja Kaptol u Bakačevoj ulici⁴¹, kako bi se Kaptol spojio s ondašnjim novim Donjim gradom. Ubrzo nakon toga, s ciljem omogućavanja još bolje prometne komunikacije i povezanosti između Trga bana Josipa Jelačića te Ulice Kaptol i Nove Vesi, 1865. donesena je i prva (generalna) regulatorna osnova kojom se predviđalo rušenje niza građevina na Kaptolskom trgu i oko njega, poput nekih kuća uz tada već srušena južna te još uvijek postojeća sjeverna vrata zidina naselja Kaptol, kaptolske vijećnice, sjeverne kaptolske kurije te zapadnog zida ispred Katedrale s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom⁴², kako bi se otvorio pogled na stolnu crkvu koja se smatrala najljepšom i najvažnijom građevinom tadašnjeg Zagreba.⁴³ Pojedina predviđanja iz navedene osnove počela su se ostvarivati tek 1876. kada je srušena kaptolska vijećnica, na čijem je mjestu bio predviđen smještaj kipa Blažene Djevice Marije kipara Antona Dominika Fernkorna, a tada su srušena i Sjeverna kaptolska vrata, kako bi se

³⁵ Ibid., 41.

³⁶ Šimpraga, 2011., 40.

³⁷ Buntak, 1996., 42., 103.

³⁸ Ibid., 103.

³⁹ Ibid., 46.

⁴⁰ Ibid., 751.

⁴¹ Knežević, 2016., 5.

⁴² Ibid., 4.

⁴³ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

napravilo mjesta za gradnju pučke škole.⁴⁴ Nova je regulatorna osnova donesena 1887. u toku Bolléove neogotičke obnove *Timotejeve* katedrale⁴⁵, a njome se predviđalo proširenje Kaptolskog trga na dijelu Opatovine u svrhu stvaranja prostranijeg prostora za sajamske aktivnosti, ali i kako bi se otvorio bolji pogled na novu Bolléovu Katedralu. Nakon toga je 1896. i sam arhitekt obnove Katedrale, Hermann Bollé, iznio svoj prijedlog regulacije prostora ispred Katedrale koji je također uključivao rušenje zapadnog katedralnog bedema s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom, kako bi Katedrala što više došla do izražaja te stajala kao samostalni objekt.⁴⁶ Time je iskazao zalaganje za načelo izolacije važnijeg i reprezentativnijeg te nacionalnog spomenika, odnosno Katedrale, nauštrb građevina kojima nije uviđao vrijednost, odnosno spomenutog zapadnog katedralnog bedema koji je po njemu trebalo srušiti.⁴⁷ Godine 1899. srušena je skupina starih kuća na istočnoj strani Bakačeve ulice, odnosno južno od kule Nebojan, pa tako i, prema arhitektu Edi Schönu, „lijepa Roberičina kuća, djelo arh. Felbingera, koja je skladno zatvarala južnu stranu Kaptolskog trga“⁴⁸. Posljednju je regulatoru osnovu u 19. stoljeću napravio gradski planer Milan Lenuci 1900. godine, kojom je predviđeno proširenje ulice Potok (današnje Tkalčičeve ulice) i Pod zidom, kao i regulacija Kaptola, Nove Vesi, Potoka (Tkalčičeve ulice) i njihovog okoliša, odnosno njihovo spajanje s Donjim gradom, ali i Gornjim, te istočnim područjem gdje je danas Šalata.⁴⁹

2.2. Rušenje zapadnog katedralnog bedema 1906.

Krajem 16. stoljeća, kada su Turci poraženi najprije kod Siska 1594., a zatim iduće godine i kod Petrinje⁵⁰, počela je prolaziti opasnost od ponovnog upada Turaka na šire zagrebačko područje, što je označilo i olakšanje njegovih stanovnika⁵¹, ali i gubitak obrambenog značaja kaptolskih utvrda. Zbog toga se među zagrebačkim stručnjacima pojavila rasprava o tome što učiniti s navedenim zidinama koje su okruživale Katedralu.

Za zadržavanje bedema bili su arheolog Josip Brunšmid te arhivist i povjesničar Emilij Laszowski, kao i brojni drugi hrvatski arheolozi i povjesničari koji su u katedralnim zidinama

⁴⁴ Knežević, 2016., 5.

⁴⁵ Buntak, 1996., 46.

⁴⁶ Knežević, 2016., 6.

⁴⁷ Ibid., 7.

⁴⁸ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.

⁴⁹ Knežević, 2016., 6.

⁵⁰ Buntak, 1996., 219.

⁵¹ Ibid., 198.

uviđali povijesno-dokumentarnu vrijednost.⁵² Protiv rušenja navedenih bedema bili su i arhitekti okupljeni oko *Kluba hrvatskih arhitekata* osnovanog 1905., čiji je osnivač bio arhitekt Stjepan Podhorsky⁵³, kao i arhitekt Viktor Kovačić te Milan Lenuci⁵⁴. Svi su spomenuti protivnici rušenja bedema potpisali *Predstavku hrvatskih historičara i arheologa u poslu očuvanja srednjovječnih utvrda oko stolne crkve zagrebačke* koju su uputili stolnom Kaptolu i nadbiskupu, s molbom da ne dozvole rušenje zapadnih katolskih bedema s Bakačevom kulom radi njezinih iznimnih povijesnih vrijednosti i jedinstvenosti.⁵⁵

Nasuprot tome, za rušenje bedema, kako bi se otvorio pogled na pročelje nove Bolléove Katedrale⁵⁶, bili su Izidor Kršnjavi i Hermann Bollé⁵⁷, iako je Bollé kasnije promijenio mišljenje, smatravši da se katedralni bedem s Bakačevom kulom ipak mogao restaurirati.⁵⁸ Kršnjavi je također smatrao i da kaptolski bedemi nemaju niti jednu vrijednost, pa ni onu povijesnu koju se onodobni stručnjaci već počeli prepoznavati, već da predstavljaju ružnu, dotrajalu i nezgrapnu hrpu kamenja, što mu je bio jedan od glavnih argumenata za njihovo rušenje. Kršnjavijeva je teorija onodobno već bila zastarjela te neprimjenjivana na širem europskom području već gotovo dvadeset godina⁵⁹, čemu ide u prilog i činjenica da su onodobni različitih europski stručnjaci već uviđali pogrešku rušenja gradnji oko pojedinih europskih katedrala te njihovo „oslobođenje” od istih, želeći navedene katedrale ponovno na neki način ograditi.⁶⁰

Nakon navedene rasprave, Odjel za nastavu i bogoštovlje 24. je ožujka 1903. donio odluku da se zapadne kaptolske zidine s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom ne smiju srušiti, već da se moraju očuvati, a nju je potpisao i tadašnji ban Károly Khuen-Héderváry. S tom odlukom nije bio zadovoljan Kršnjavi koji je stvorio pritisak na Vladu tražeći da promijeni svoju odluku, što se naposljetku i dogodilo kada je na vlast stupio novi ban, Teodor Pejačević, koji je 19. rujna 1906. odobrio rušenje zapadnih katedralnih bedema, nakon što je vladino povjerenstvo lažno i nestručno ustanovilo da je Bakačeva kula u vrlo

⁵² Knežević, 2016., 6.

⁵³ Ibid., 7.

⁵⁴ Ibid., 8.

⁵⁵ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.”, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁵⁶ Buntak, 1996., 186.

⁵⁷ Knežević, 2016., 7.

⁵⁸ Ibid., 8.

⁵⁹ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.”, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁶⁰ Šenoa, 1933., 10.

lošem i ruševnom stanju te opasna za prolaznike, zbog čega se navodno morala srušiti.⁶¹ Na kraju je gradski građevni ured ipak odlučio da će se katedralni bedemi srušiti⁶², a cijeli je proces započeo još u listopadu 1906. te trajao godinu dana.⁶³ Nakon što se spomenuti bedem s kulom počeo rušiti, nastavila se rasprava između pobornika rušenja bedema i pobornika njegovog zadržavanja, no ubrzo je zaustavljena nakon što tadašnja Vlast zaprijetila ukidanjem *Kluba hrvatskih arhitekata*⁶⁴ (Sl. 4.). Osim što je spomenutim rušenjem zapadnog katedralnog bedema s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom izgubljen „*jedinstveni spomenik naše hrvatske prošlosti*”⁶⁵, kakvim ga je smatrao zagrebački kanonik Stjepan Korenić, navedenim je postupkom narušena i vrijednost cijelog Katedralnog trga koji je postao prevelik i opustošen, prema Velimiru Deželiću čak i „*najružniji predio zagrebačkog centra*”⁶⁶, s obzirom na to da ga je spomenuti zapadni bedem dijelio na dva dijela protežući se njegovim središtem. S obzirom na visinu Katedrale te još uvijek gustu srednjovjekovnu matricu po kojoj su razmještene ostale građevine oko Trga, Kaptolski se trg činio čak i manjim nego što je to u stvarnosti bio.⁶⁷

2.3. Natječaj za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908.

Natječaj za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice raspisan je 1. rujna 1908. godine, nakon što je donešena odluka o njegovom raspisivanju još u travnju iste godine. Na natječaj su se mogli javiti samo arhitekti hrvatske nacionalnosti onodobne Austro-ugarske monarhije „*kako bi se spriječilo masovno pojavljivanje austrijskih i mađarskih arhitekata*“, ali i kako bi se postigla „*financijska zaštita domaćeg tržišta*“ te „*poticanje umjetnički kvalitetnoga arhitektonskog stvaralaštva kod malobrojnih domaćih arhitekata*.”⁶⁸ Ocjenjivački se sud većinski sastojao od domaćih stručnjaka⁶⁹ iz različitih znanstvenih područja „*zbog nepristranog procjenjivanja arhitektonske kvalitete natječajnih radova*“. U programu je natjecateljima bila dana sloboda u odlučivanju o rušenju starije gradnje te

⁶¹ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.”, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁶² Knežević, 2016., 8.

⁶³ Ibid., 7.

⁶⁴ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.”, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁶⁵ Korenić, 1935.b, 8.

⁶⁶ Deželić, 1935., 21.

⁶⁷ Memluk, 2013., 524.

⁶⁸ Jurić, 2005., 24.; Jurić, 2013., 49.

⁶⁹ Jurić, 2013., 50.

arhitektonskom stilu.⁷⁰ Na natječaj je pristiglo devet radova, a natječajna je porota najboljim radom proglasila onaj Viktora Kovačića.⁷¹ „Kovačićeva regulatorna osnova od početka se kvalitetom izdvojila od ostalih natječajnih radova“ jer je Kovačić nastojao svoje crteže učiniti jasnima i prosječnim građanima⁷², zbog čega je bio i prvi te onodobno jedini koji je tehničke nacрте popratio opširnim teoretskim obrazloženjima.⁷³ Uz projekte za regulaciju Vlačke ulice i Dolca⁷⁴, Kovačić je napravio dvije varijante regulacije Kaptolskog trga: prva verzija pod geslom *Atrium ecclesiae - Forum populi*, koja je i nagrađena, uključuje jedinstveni trijem s pravilno raspoređenim otvorima šiljastih lukova te uzdignutim središnjim dijelom koji spaja kulu Severnik s kulom Nebojan te razdvaja atrij Katedrale od trga u užem smislu (namijenjen prometu, društvenim događajima i boravku građana)⁷⁵, čijom bi zapadnom stranom prolazila tramvajska pruga.⁷⁶ Druga varijanta, pod geslom „Narodna ideja“⁷⁷, također predviđa izgradnju trijema, no s mozaicima koji prikazuju osobe iz narodne povijesti te u sredini i s objektom u obliku kule, sličnim ranijoj Bakačevoj kuli, koji bi vršio funkciju mauzoleja Zrinskih i Frankopana ili pak Panteona znamenitih Hrvata. Tom varijantom predviđa i izgradnju trijema s dva otvora te kapelice Sv. Jurja u spomen biskupu Jurju Hauliku na lokaciji nekadašnjih Donjih kaptolskih vrata u Bakačevoj ulici, kao i izvedbu knjižnice i arhiva kod sjevernog katedralnog bedema, u koju bi ukomponirao i *Vinkovićev* portal ranije, *Timotejeve* katedrale.⁷⁸ Kovačićevi projekti za Kaptolski trg izazvali su pozitivne reakcije javnosti jer je Kovačić na kreativan, jedinstveni i autentičan način riješio problem preotvorenosti i bezličnosti Kaptolskog trga, nudivši rješenja koja koriste historizirajuće elemente, no na nov i jedinstveni način, tako da nije kopirao historicističku arhitekturu, ali se istovremeno i prilagodio postojećem povijesnom ambijentu.⁷⁹ Kovačić je pokazao poštovanje prema zatečenoj kaptolskoj arhitekturi kojoj je uviđao ambijentalnu, simboličku i povijesno-dokumentarnu vrijednost.⁸⁰

⁷⁰ Jurić, 2005., 25.

⁷¹ Knežević, 2016., 10.

⁷² Jurić, 2013., 56.

⁷³ Jurić, 2005., 28.

⁷⁴ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁷⁵ Knežević, 2016., 9.

⁷⁶ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁷⁷ Jurić, 2005., 30.

⁷⁸ Knežević, 2016., 10.

⁷⁹ Knežević, 2016., 10.-11.; Jurić, 2005., 35.-37.

⁸⁰ Jurić, 2005., 29., 35.

Nakon što je Kovačićev projekt proglašen najboljim, 1909. godine „*Viktoru Kovačiću povjerena je izrada regulatorne osnove za cijelo područje*” Kaptola, pa je tako on 1910. izradio predprojekt s više različitih verzija za Kaptol i okolice⁸¹, a zatim 1911. i predprojekt za Dolac. Navedeni su predprojekti trebali biti temelj za konačnu generalnu osnovu, no ona je odobrena tek 2. svibnja 1912. te bez nekih Kovačićevih rješenja predviđenih u njegovim predprojektima.⁸² „*Odbori gradskog zastupstva*“ nisu se držali ugovora te nisu „*izradili pisane primjedbe na pretprojekte*“ Viktora Kovačića, zbog čega on „*nije izradio detaljne regulacijske osnove Kaptola i Dolca*“ kako je to bilo planirano. Tadašnji su „*gradonačelnik, arhitekt Janko Holjac i gradski građevni ured prešutno odustali od ugovorene suradnje s Viktorom Kovačićem*“ jer su bili skloniji novijoj osnovi regulacije Kaptola koju su 1912. izradili Milan Lenuci te gradski građevni ured (tzv. osnova Brozović & Lenuci & Tomšić).⁸³ Na kraju je 1914. godine Prvostolnik kaptol napravio anketu kako bi pronašao konačno rješenje za regulaciju Kaptolskog trga, a kojom bi se ponovno ocijenilo svih devet pristiglih radova već ocjenjenih 1908. kada je natječaj i završio, čime se izignorirala i obezvrijedila činjenica da je već Kovačićev rad ocjenjen najboljim te proglašen pobjedničkim⁸⁴ (Sl. 5.).

Kao i u slučaju međunarodnog natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba iz 1930., i rezultati ovog natječaja izazvali su polemiku u dnevnom tisku između onodobnih stručnjaka, od kojih su neki bili zagovaratelji rušenja starije nereprezentativne arhitekture, koju su smatrali neuglednom, trošnom te neadekvatnom suvremenim higijenskim i prometnim standardima. Drugi su pak uviđali povijesno-dokumentarnu i ambijentalnu vrijednost postojećih građevina, za koje su smatrali da ih se treba očuvati, a zalagali su se i za novogradnju koja bi bila u većem skladu sa zatečenom arhitekturom.⁸⁵ Kovačićev je projekt ostao utjecajan još mnogo godina te je izazivao raspravu koja se vodila do kraja Drugog svjetskog rata (1939.-1945.).⁸⁶

⁸¹ Detaljnije o Kovačićevom predprojektu regulacije Kaptola i okolice iz 1910. u: Jurić i Strugar, 2009.c, 289.-301.

⁸² Knežević, 2016., 11.

⁸³ Jurić i Strugar, 2009.a, 87.; detaljnije o odustajanju od Kovačićeve regulacije Kaptola te osnovi Brozović & Lenuci & Tomšić iz 1912. u: Jurić i Strugar, 2009.a, 87.-96. te Jurić i Strugar, 2009.d, 369.-387.

⁸⁴ Knežević, 2016., 11.; detaljnije o anketi iz 1914. te raspravi o regulaciji Kaptola koja se nakon nje povela u: Jurić i Strugar, 2009.a, 87.-96.

⁸⁵ Usp. Jurić, 2005.

⁸⁶ Usp. Jurić, 2013.; detaljnije o osnovi Viktora Kovačića, natječaju za regulaciju Kaptola i okolice iz 1908. te raspravi o navedenom u: Jurić, 2005., 23.-38.

2.4. Početak regulacije Kaptolskog trga prema projektu Hermanna Bolléa iz 1896.

U vrijeme natječaja za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908., vjerojatno je iste te godine, kako se navodi u novinama *Večer*⁸⁷, započela regulacija Kaptolskog trga prema projektu koji je izradio i predložio Hermann Bollé još 1896.⁸⁸ Ta je regulacija, kako se navodi u jednom broju novina *Večer*, predviđala izgradnju dva manja objekta pravokutnog tlocrta i crvene boje u neorenesansnom stilu sa svake strane preostalih zapadnih kula katedralnih zidina, odnosno sa sjeverne strane kule Nebojan, na mjestu nekadašnje Metropolitanske knjižnice, te s južne strane kule Severnik. Navedene su gradnje trebale stajati međusobno simetrično, djelomično na dijelu prostora Kaptolskog trga gdje se nekad protezao zapadni katedralni bedem, dok je na preostalom dijelu nekadašnjih zapadnih katedralnih bedema, odnosno između navedena dva nova objekta, predviđen otvoreni prostor.⁸⁹ Realizacija regulacije je započela, no prekinuta je, prema tvrdnji Ivana Zemljaka, nakon odluke o obustavi gradnje onodobnog bana Károlyija Khuena-Héderváryija „*kad se vidjelo na terenu kako to loše izgleda*“⁹⁰, pa je stoga izveden samo jedan objekt uz kulu Nebojan (Sl. 6. i Sl. 7.). Jurić pak u svojem radu navodi da je izgradnja Bolléove prigradnje zaustavljena „*da se natjecateljima [natječaja za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908. godine] ne bi uvjetovalo oblikovanje i arhitektonska kompozicija*“.⁹¹ Nedovršena regulacija po Bolléovom projektu, odnosno izgradnja samo jednog neorenesansnog objekta uz kulu Nebojan, na čijem se prvom katu kasnije smjestila kapelica, dok se u prizemlju nalazio kafić te prostori za pomoćno osoblje⁹², izazvala je niz kritika među stručnjacima u prvoj polovici 20. stoljeća, koji su, nazivavši Bolléov objekt „*crvenom kućom*“⁹³ ili „*crvenom prigradnjom*“⁹⁴, predlagali ili da se on poruši ili da se adaptira kako bi više pristajao zgradi nadbiskupskog dvora. Kipar Robert Jean Ivanović tako je 1933. u novinama *Novosti*, komentirajući odluku o privremenoj regulaciji Kaptola, izjavio da „*treba onu Bolléovu nakazu*

⁸⁷ „Jedan jubilej, koji Zagrebu ne služi na čast: Već punih 30 godina čeka ova gradjevna nakaza na to, da bude porušena“, 1938., 6.

⁸⁸ Knežević, 2016., 6.; Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁸⁹ „Jedan jubilej, koji Zagrebu ne služi na čast: Već punih 30 godina čeka ova gradjevna nakaza na to, da bude porušena“, 1938., 6.; Na idejnom projektu Hermanna Bolléa iz 1897., doduše, druge identične pregradnje kuli Severnik nema (Sl. 6.), pa je stoga točnost izjave upitna.

⁹⁰ Zemljak, 1934.a, 10.

⁹¹ Jurić, 2005., 25.

⁹² „Jedan jubilej, koji Zagrebu ne služi na čast: Već punih 30 godina čeka ova gradjevna nakaza na to, da bude porušena“, 1938., 6.

⁹³ „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“, 1933., 8.; „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«“, 1935., 8.; Bauer, 1936., 211.

⁹⁴ Korenić, 1933., 6.; Korenić, 1934., 7.; Zemljak, 1934.a, 10.

(*crvenu kuću uz kulu*) svakako maknuti⁹⁵. Istu su prigradnju kuli Nebojan, također u sklopu davanja izjave o privremenoj regulaciji Kaptola u *Novostima*, kritizirali i arhitekt Ivan Zemljak, koji ju je nazvao „*ruglom*“ i „*nakazom*“ koja i nakon trideset godina postojanja i dalje „*stalno uznemiruje i plaši*“⁹⁶, kao i Stjepan Korenić, koji je za nju izjavio da „*vrijeda ukus i oko*“⁹⁷ te da je „*neprirodna izraslina*“.⁹⁸ Bolléovu je „*crvenu kuću*“⁹⁹ dvije godine kasnije negativno ocjenjivao i arhitekt Edo Schön koji je bio protivnik njezine adaptacije, izrazivši želju da se ona sruši.¹⁰⁰ Spomenuta prigradnja i danas je postojeća na Kaptolskom trgu, uz kulu Nebojan (Sl. 7.).

2.5. Osnova za izgradnju predjela južno od nadbiskupskog dvora i ispred stolne crkve Milana Lenucija iz 1916.

Neriješena situacija s regulacijom Kaptolskog trga, koja je i dalje ostala upitna, natjerala je i Milana Lenucija, šefa Gradskog građevnog ureda, na samoinicijativnu izradu prijedloga o tome kako bi se prostor ispred Katedrale trebao regulirati.¹⁰¹ Lenuci je najprije u srpnju 1912. izradio detaljnu regulacijsku osnovu Kaptola, a zatim 1916. i opisni programski prijedlog za regulaciju Kaptola¹⁰², nakon što je već umirovljen.¹⁰³ Prijedlogom je smatrao da bi trebalo produžiti južne bedeme prema Bakačevoj ulici¹⁰⁴, odnosno izgraditi kapelicu u Bakačevoj ulici koja bi u prizemlju imala galeriju, u koju bi se mogli smjestiti skulpture hrvatskih crkvenih dostojanstvenika te iz koje bi se moglo promatrati Katedralu na sjevernoj strani te nadbiskupski perivoj i Trg bana Josipa Jelačića na južnoj. Sjeverni bi dio južnog bedema, odnosno sami nadbiskupski dvor, trebao dobiti ložu povezanu sa stambenim prostorijama, s koje bi se pružao pogled na glavno pročelje Katedrale i Medvednicu, ali i s koje bi nadbiskup mogao sudjelovati u vanjskim crkvenim svečanostima.¹⁰⁵ Na sjevernom je bedemu Lenuci pak predviđao izgradnju vijećnice prvostolnog kaptola s vijećničkom dvoranom i pisarnicom,

⁹⁵ „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“, 1933., 8.

⁹⁶ Zemljak, 1934.a, 10.

⁹⁷ Korenić, 1934., 7.

⁹⁸ Korenić, 1933., 6.

⁹⁹ „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“, 1933., 8.; „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«“, 1935., 8.; Bauer, 1936., 211.

¹⁰⁰ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«“, 1935., 8.

¹⁰¹ Milan Lenuci, „Osnova za izgradnju predjela grada Zagreba ležećeg južno nadbiskupskog dvora“. U: *Trgovi A - K: Kaptolski trg, HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 110*, 1916., 1.

¹⁰² Jurić i Strugar, 2009.b, 307.

¹⁰³ Milan Lenuci, „Osnova za izgradnju predjela grada Zagreba ležećeg južno nadbiskupskog dvora“. U: *Trgovi A - K: Kaptolski trg, HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 110*, 1916., 1.

¹⁰⁴ Milan Lenuci, „Osnova za izgradnju trga ispred stolne crkve u Zagrebu“. U: *Trgovi A - K: Kaptolski trg, HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 110*, 1916., 1.

¹⁰⁵ Ibid., 2.

prostorije koja bi vršila funkciju muzeja (u kojoj bi bili izloženi predmeti crkvene umjetnost), prostorije za probe iz crkvene glazbe te stan čuvara. Nadalje, Lenuci je smatrao da bi se trebala izgraditi i dva monumentalna portala koja bi razdvajala trg na dva dijela¹⁰⁶ te do kojih bi dovodile stube¹⁰⁷, dok bi u osi glavnog ulaza Katedrale trebao stajati zdenac s kipom Majke Božje. Sjeverna bi strana Trga trebala biti namijenjena tržnici, a sadržavala bi i tramvajsku stanicu te toalet, a na zapadnijoj strani i okretište tramvaja.¹⁰⁸

2.6. Heinzl - Vajdina regulatorna osnova iz 1925.

Nekoliko godina nakon Lenucijeva prijedloga za regulaciju Kaptolskog trga, Vjekoslav Bast izradio je početkom 1926. godine najprije idejni projekt regulacije Dolca i okolice, a zatim iduće godine i glavni projekt.¹⁰⁹ Rješenje je izradio prema elaboratu koji su 1925. godine napravili Karlo Vajda, predstojnik Gradskog građevnog odsjeka¹¹⁰, te Vjekoslav Heinzl, gradonačelnik Zagreba i novi pročelnik Odbora za regulaciju Kaptola, Dolca i okolice.¹¹¹ Osnova se dominantno bavila tržnicom Dolac, u svrhu čije se izrade predviđalo rušenje dijela starije gradnje na dijelu Opatovine, inače velike ambijentalne, estetske i povijesno-dokumentarne vrijednosti, kako bi se zadovoljili zahtjevi prometa i infrastrukture onodobno suvremene tržnice za koju se navedeni prostor predviđao.¹¹² Osnova je također nudila i rješenje regulacije Kaptolskog trga i okolice koje je po mnogočemu sličilo na rješenje koje je već 1908. predložio Viktor Kovačić. Njime se predviđao arkadni trijem ispred Katedrale, izgradnja knjižnice i arhiva na sjevernom katedralnom bedemu te izvedba ulaznog trijema na mjestu nekadašnjih Donjih (južnih) kaptolskih vrata u današnjoj Bakačevoj ulici¹¹³ (Sl. 8.). Bastlov projekt nudio je i projekt regulacije Kaptola, ali se na Kaptolu ipak nije interveniralo, već su svi radovi bili usmjereni na područje današnjeg Dolca.¹¹⁴ Već prije nego što se krenulo u realizaciju tržnice, povela se rasprava između pobornika rušenja starije gradnje na području Dolca te onih koji su bili protiv toga, jer su uviđali povijesno-

¹⁰⁶ Ibid., 3.

¹⁰⁷ Ibid., 4.

¹⁰⁸ Ibid., 3.

¹⁰⁹ Jurić i Strugar, 2011., 202.

¹¹⁰ Jurić i Strugar, 2009.b, 308.

¹¹¹ Ibid., 307.

¹¹² Ibid., 316.

¹¹³ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

¹¹⁴ Jurić i Strugar, 2009.b, 316.

dokumentarnu i ambijentalnu vrijednost postojeće arhitekture.¹¹⁵ Osim toga, izvedbom i završetkom tržnice Dolac shvatilo se da je njezin prostor prevelik te da nije u skladu s omjerom Kaptolskog trga, zbog čega je njegov prostor ostao neizravno degradiran. Također se među stručnjacima pojavila i kritika činjenice što, zajedno s područjem Dolca, nije bio reguliran širi prostor, pa tako i područje Kaptolskog trga. Arhitekt Edo Schön je 1935. godine za novine *Novosti* izjavio da je Dolac riješen „zasebno” te da „bez organske veze s Kaptolom i ostalim okolišem dolazi Kaptol u podređeni odnos prema reguliranom Dolacu”, kao i da je „loše regulirani Dolac znatno oslabio mogućnost dobre regulacije Kaptola”.¹¹⁶ Isti je zaključak o predimenzioniranosti Dolca godinu dana kasnije donio i Gradski građevni ured koji je svojom osnovom, koja je trebala biti konačna, odredio da se prostor Dolca zbog predimenzioniranosti ne smije dalje povećavati.¹¹⁷

3. Međuratna arhitektura i urbanizam Zagreba

Međuratni period, odnosno vrijeme kada se raspisuje međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba i u kojemu se vodi najžustrija rasprava oko regulacije Kaptola, uključuje razdoblje između Prvog i Drugog svjetskog rata. To je vrijeme kada se ponovno javlja veći zamah u graditeljstvu nakon stagnacije graditeljske aktivnosti koja se pojavila završetkom Prvog svjetskog rata te u periodu od nekoliko godina nakon njegova završetka, odnosno u 1920-ima, kada se tek počinje obnavljati građevna djelatnost. Navedeni se zamah događa ponajviše u stambenoj gradnji te u većim gradovima, pa tako i u Zagrebu¹¹⁸ koji nakon osnutka Kraljevine SHS postaje drugim najvećim gradom u zemlji te ujedno i jedno od gospodarskih i kulturnih središta. Zbog spomenutog počinje bilježiti i snažan porast broja stanovnika¹¹⁹, što izaziva i potrebu za stvaranjem urbanističkih službi te pokretanjem velikih urbanističkih natječaja.¹²⁰ U Zagrebu u međuraću djeluje niz arhitekata koji su svoja ostvarenja projektirali unutar određenih stručnih udruženja, u vlastitim arhitektonskim tvrtkama ili kao samostalni arhitekti¹²¹. Navedeni su arhitekti također bili priklonjeni jednom

¹¹⁵ Jurić i Strugar, 2011., 202.-203.

¹¹⁶ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.; o Schönovoj kritici Dolca može se pročitati i u: Jurić i Limani, 2015., 391.

¹¹⁷ „Regulatorna osnova Kaptola“, 1936., 19.; detaljnije o projektu regulacije Dolca i okolice te raspravi o navedenom u: Jurić i Strugar, 2009.b, 307.-318. te Jurić i Strugar, 2011., 200.-213.

¹¹⁸ Zoran Manević et al., 1986., 37.

¹¹⁹ Damjanović, 2014., 25.

¹²⁰ Premerl i Premerl, 1976., 4.

¹²¹ Ibid., 3.-4.

od ili većem broju stilskih pravaca koji su se javljali u zagrebačkoj međuratnoj arhitekturi, no od početka 1930-ih ponajviše internacionalnom funkcionalizmu koji je od tada preuzeo primat nad drugim stilovima, poput moderniziranog (neo)klasicizma, art décoa i ekspresionizma koji su bili dominantniji u prethodnom desetljeću.¹²²

3.1. Modernizirani (neo)klasicizam

Modernizirani (neo)klasicizam stil je u umjetnosti koji je u Zagrebu bio aktualan od 1900-ih¹²³ do 1930-ih¹²⁴, kada su u njemu nastavili raditi arhitekti ranije pretežito okrenuti secesiji.¹²⁵, no ponegdje i do 1940-ih¹²⁶, kada je postao popularan u onodobno osnovanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.¹²⁷ Oslanja se na neoklasicizam 19. stoljeća te funkcionira kao njegov produžetak¹²⁸, ali za neke autore i kao kasni ogranak secesije koji je više klasičan, geometriziran i pojednostavljen¹²⁹ u usporedbi s njegovom ranijom varijantom iz kraja 19. stoljeća. Građevine građene u stilu moderniziranog (neo)klasicizma obilježava korištenje formi i elemenata arhitekture klasicizma, poput stupova, pilastara, zabata, lukova i arhitrava, no pročišćenih, često kvadratiziranih i pojednostavljenih u formi u odnosu na one upotrebljavane u razdoblju neoklasicizma tijekom 19. stoljeća. (Neo)klasicističke građevine 20. stoljeća ponekad u manjoj mjeri posjeduju i karakteristike drugih arhitektonskih stilova koji su također bili aktualni tijekom 1920-ih, poput art décoa i ekspresionizma, no i secesije. Neki su od sljedbenika moderniziranog (neo)klasicizma na području Zagreba bili Martin Pilar i Janko Holjac¹³⁰ te Viktor Kovačić, Hugo Ehrlich i Rudolf Lubynski, dok najvažnija zagrebačka djela izvedena u tom stilu predstavljaju zgrada Narodne banke arhitekta Viktora Kovačića, građena od 1922. do 1926. na Trgu hrvatskih velikana, zatim zgrada Slavske banke arhitekta Huga Ehrlicha u Vlaškoj 53, građena od 1921. do 1923., te također i zgrada Središnjeg ureda za osiguranje radnika u Mihanovićevoj 3 iz 1925., projektirana od strane Rudolfa Lubynskog.¹³¹ Dobar su primjer istog stila i zgrada Gradske štedionice (danas Zagrebačke banke) na Trgu bana Josipa Jelačića, koja je građena od 1923. do 1931. po

¹²² Damjanović, 2011.a, 55.

¹²³ Maroević, 2007., 79.

¹²⁴ Ibid., 79.-80.

¹²⁵ Damjanović, 2011.a, 57.

¹²⁶ Maroević, 2007., 79.-80.

¹²⁷ Usp. Pejić, 2009., 25.-32.

¹²⁸ Maroević, 2007., 79.-80.

¹²⁹ Damjanović, 2014., 21.-22.

¹³⁰ Maroević, 2007., 79.

¹³¹ Damjanović, 2014., 25.

projektu Ignjata Fischera¹³², te naposljetku i Dom hrvatskih likovnih umjetnika arhitekta i kipara Ivana Meštrovića, koja je građena od 1934. do 1938. na Trgu žrtava fašizma.¹³³

3.2. Modernizirane inačice neoromaničkog i neobizantskog stila

Neoromanika i neobizantski stil stilovi su u umjetnosti koji su se javljali i trajali poglavito u 19. stoljeću, iako sporadično i kasnije, odnosno u 20. stoljeću. Neoromaniku je u arhitekturi obilježavalo referiranje na romaničku arhitekturu poglavito 11. i 12. stoljeća te njezina upotreba u gradnji rimokatoličkih ili protestantskih crkava. Neobizantski se stil pak pozivao na bizantsku arhitekturu građenu tijekom kasne antike i srednjeg vijeka na onim prostorima Europe i Azije gdje pretežito živi stanovništvo pravoslavne ili grkokatoličke vjere, a koristio se u gradnji crkava istočnog obreda, iako od kraja 19. stoljeća sve češće i onih zapadnog. Verzije neoromaničkog i neobizantskog stila, koje se javljaju zagrebačkoj arhitekturi prve polovice 20. stoljeća, reduciranije su i gemetriziranije u odnosu na one varijante iz vremena historicizma¹³⁴, a njihove elemente od 1900-ih do 1930-ih koriste brojni zagrebački arhitekti. Tako je elemente romaničke i bizantske arhitekture u svojim radovima često koristio arhitekt Stjepan Podhorsky¹³⁵, a neobizantske je elemente nešto ranije upotrebljavao i Viktor Kovačić u svojem projektu za crkvu Sv. Blaža, koja je građena od 1911. do 1913. na križanju Prilaza Gjure Deželića 64 i Primorske ulice u Zagrebu.¹³⁶

3.3. Art déco

Art déco umjetnički je pravac koji se javlja u Francuskoj 1920-ih te traje do 1940-ih, do kada se proširio po cijeloj Europi, ali i izvan nje. Iako je prisutan u svim umjetničkim vrstama, on se pretežito javlja u primijenjenoj umjetnosti, odnosno u dizajnu interijera, plakata i knjiga, manje u slikarstvu i skulpturi, a još rjeđe u arhitekturi, u kojoj je tek više prisutan na području Francuske i SAD-a. Karakteriziraju ga ravne i kubične forme te uporaba neobičnih i skupih materijala. Kao i u skoro cijeloj Europi, art déco se rijetko pojavljuje i u hrvatskoj arhitekturi. Međutim, arhitektonska djela ostvarena u tom stilu danas su ipak

¹³² Ibid., 119.

¹³³ Ibid., 28.

¹³⁴ Ibid., 25.

¹³⁵ „Podhorsky, Stjepan”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48904> (pristup 16. 3. 2021.).

¹³⁶ Damjanović, 2014., 201.

postojeća, iako gotovo uvijek u nekoj mjeri sadržavaju i elemente drugih arhitektonskih stilova koji su tijekom 1920-ih također bili aktualni, poput moderniziranog (neo)klasicizma te ekspresionizma, ali ponekad i ranije aktualne secesije¹³⁷ te internacionalnog stila¹³⁸. U malobrojna ostvarenja art déco arhitekture u Zagrebu tako se ubraja pročelje zgrade današnje trgovine Name¹³⁹ na početku Ilice, koja je prema projektu Alfreda Kellera građena od 1926. do 1928., iako navedena zgrada u manjoj mjeri sadržava i elemente moderniziranog (neo)klasicizma te ekspresionizma.¹⁴⁰ U najbolje zagrebačke primjere art déco spada i poslovno-stambena zgrada *La Nazionale* u Ulici Ljudevita Gaja br. 7, podignuta 1938./1939. godine¹⁴¹, a elemente tog stila većinski, uz elemente ekspresionizma, sadržavaju i kompleks Gradske klaonice u Heinzellovoj 66, izveden 1932. po projektu berlinskog arhitekta Waltera Fresea¹⁴², te današnji hotel Dubrovnik¹⁴³, odnosno nekadašnji hotel Milinov (1929.), projektiran od strane Dioniza Sunka, koji se nalazi na križanju Trga bana Josipa Jelačića i Ulice Ljudevita Gaja.¹⁴⁴ Ostali arhitekti na području Zagreba, koji su u nekim svojim radovima koristili elemente art décoa, tako još jesu Hugo Ehrlich, Viktor Kovačić, Stjepan Planić, Drago Ibler¹⁴⁵ i Egon Steinmann¹⁴⁶, iako tome stilu, kao i u slučaju ranije spomenutih arhitekata, nisu bili u potpunosti priklonjeni.

3.4. Ekspresionizam

Ekspresionizam je stil koji se u arhitekturi javlja 1910-ih i traje do 1930-ih, no puni procvat doživljava tijekom 1920-ih, kada postiže najveću rasprostranjenost te se širi izvan prostora Njemačke u kojoj se najprije javlja. Odlikuje se složenim, odnosno dinamiziranim, razvedenim i slobodnim te često organskim formama u oblikovanju tlocrta, pročelja i pojedinih arhitektonskih elemenata, iako konkretnije karakteristike ekspresionizma nije moguće odrediti zbog njegova izrazito heterogenog i individualnog karaktera koji ovisi o samom arhitektu. Svjetski su najpoznatiji arhitekti ekspresionizma u Njemačkoj bili Erich

¹³⁷ Ibid., 144.

¹³⁸ Ibid., 372.

¹³⁹ „art déco”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4034> (pristup 15. 3. 2021.).

¹⁴⁰ Damjanović, 2011.a, 63.

¹⁴¹ Damjanović, 2014., 136.

¹⁴² Ibid., 342.

¹⁴³ „art déco”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4034> (pristup 15. 3. 2021.).

¹⁴⁴ Damjanović, 2011.a, 62.

¹⁴⁵ „Art Déco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata”, *Culturenet.hr*,
<https://www.culturenet.hr/default.aspx?id=34957> (pristup 15. 3. 2021.).

¹⁴⁶ Damjanović, 2014., 372.

Mendelsohn, Hans Poelzig, Otto Bartning, Bruno Taut, Hugo Häring, Mies van der Rohe i Walter Gropius, u Austriji Clemens Holzmeister, u Švicarskoj Rudolf Steiner i u Nizozemskoj Theo van Wijdeveld i Michel de Klerk.¹⁴⁷ Međutim, malo je njih izrazito, tokom svojeg djelovanja, bilo priklonjeno samo ekspresionizmu, a češće su koristili i elemente moderniziranog (neo)klasicizma te internacionalnog stila. Iako mu tradicionalna zagrebačka sredina nije bila sklona te ga je teško prihvaćala¹⁴⁸, preko utjecaja stranih arhitekata i Arhitektonskog odjela na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu (osnovanog 1926.)¹⁴⁹, ekspresionizam usvajaju te u njemu izvode neka svoja djela i pojedini zagrebački arhitekti. To su tako najprije Drago Ibler, koji pod utjecajem Hansa Poelziga, kojemu je bio suradnik u berlinskom atelijeru od 1920. do 1923., 1922., projektira prvo zagrebačko ekspresionističko djelo arhitekture, odnosno zgradu Kraljevskog državnog epidemiloškog zavoda, iako do danas neizvedenu. Navedena se zgrada odlikuje tlocrtom oblika elipsastog ovala te zaobljenih uglova, karakteristikama koje je arhitekt odabrao kako bi ublažio njezine dimenzije i smještaj na vrhu brda te kako bi se i izbjeglo izravno sunčevo zračenje. No, kao što je slučaj i kod navedenih stranih arhitekata ekspresionizma, niti se Ibler u potpunosti ne drži jedino ekspresionizma, već u svojim radovima iz 1920-ih koristi i elemente internacionalnog funkcionalizma (primjerice, kod neizvedenog projekta za zgradu Okružnog ureda za osiguranje radnika u zagrebačkoj Ulici Antuna Mihanovića¹⁵⁰) kojemu se krajem 1920-ih potpuno priklanja. Osim Iblera, u ekspresionističkom su stilu, ponajviše tijekom druge polovice 1920-ih, projektirali i Josip Pičman i Zdenko Strižić, također suradnici Hansa Poelziga u njegovome atelijeru u Berlinu¹⁵¹, a krajem 1920-ih i početkom 1930-ih i Stjepan Planić, koji je projektirao nekoliko građevina u stilu ekspresionizma, poput neizvedene zgrade Sokolskog doma u Zagrebu (1930.) te realiziranog nebodera Hrvatskog kulturnog društva Napredak na križanju Bogovićeve ulice i Ulice Ljudevita Gaja u Zagrebu, završenog 1937. godine. Na posljednjoj se spomenutoj zgradi već jasno, osim ekspresionističkih elemenata, pojavljuju i obilježja internacionalnog funkcionalizma koji se mogu prepoznati po ravnim linijama prozora i krova.¹⁵² Valja spomenuti i Jurja Neidhardta koji je krajem 1920-ih u ekspresionističkom stilu, te pod utjecajem arhitekta Ericha Mendelsohna, projektirao toranj zvjezdarnice Nadbiskupskog sjemeništa na zagrebačkoj Šalati. Tu je također i Ignjat Fischer, autor kasnije uklonjenog paviljona tvornice Arko u Martićevoj ulici (1922.) koji predstavlja

¹⁴⁷ Damjanović, 2011.a, 55.

¹⁴⁸ Ibid., 57.

¹⁴⁹ Ibid., 59.

¹⁵⁰ Ibid., 56.

¹⁵¹ Ibid., 57.

¹⁵² Ibid., 59.

prvu realiziranu zgradu u Hrvatskoj koja je skoro u cijelosti ekspresionistička, osim u donjim dijelovima koji su (neo)klasicistički. Isti je arhitekt i autor Gradske kavane, podignute unutar zgrade Gradske štedionice, čiji je interijer oblikovao u ekspresionističkom stilu, stvorivši pritom „*najreprezentativniju ekspresionističku realizaciju hrvatske arhitekture*”¹⁵³. Većina se tih arhitekata kasnije, poput Iblera i ranije spomenutih stranih arhitekata, od kraja 1920-ih sve više okreće internacionalnom stilu.¹⁵⁴

3.5. Internacionalni funkcionalizam

Internationalni funkcionalizam ili internacionalni (funkcionalistički) stil socijalno je angažirani pravac u umjetnosti koji se javlja 1920-ih¹⁵⁵. U arhitekturi ga obilježava upotreba modernih materijala i novih tehnologija te gradnja građevina pravilnih geometrijskih oblika, odnosno ravnih krovova i fasada koje su neutralnih i svijetlih boja te lišene svakog oblika dekoracije.¹⁵⁶ Arhitektura navedenih karakteristika stvorena je zbog težnje njezinih projektanata da se takvom arhitekturom prilagode suvremenim potrebama društva te da utječu na njegovo ponašanje. Funkcionalistička arhitektura na području Zagreba javila se nešto kasnije, odnosno krajem 1920-ih¹⁵⁷, te je dominirala u 1930-ima.¹⁵⁸ Njezinom je širenju i afirmaciji među zagrebačkim arhitektima pripomoglo osnivanje i djelovanje Tehničke visoke škole 1919., djelovanje Državne srednje tehničke škole¹⁵⁹ te osnivanje i djelovanje Tehničkog fakulteta, kao i inozemnih sveučilišta u Dresdenu, Berlinu, Frankfurtu, Beču i Budimpešti. Na spomenutim je sveučilištima studirao niz hrvatskih arhitekata koji su prihvatiti internacionalni stil, poput Drage Iblera, Antuna Ulriha, Zlatka Neumanna, Ernesta Weissmanna, Jurja Neidhardta, Zdenka Stričića i drugih¹⁶⁰, a koji će, vrativši se u Zagreb, djelovati samostalno ili u sklopu određenih grupacija, poput grupe Zemlja te Radne grupe Zagreb¹⁶¹. Velik je događaj za priznavanje funkcionalističke arhitekture na području Hrvatske na svjetskoj razini, kao i za njezin razvoj, bio osnivanje CIAM-a. CIAM je bila avangardna organizacija arhitekata

¹⁵³ Ibid., 62.

¹⁵⁴ Ibid., 59.

¹⁵⁵ Ibid., 55.

¹⁵⁶ „funkcionalizam”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20849> (pristup 15. 3. 2021.); Građevine izvedene u stilu internacionalnog funkcionalizma također imaju velike prozore, zbog čega su im prostrani i prostorno vrlo dobro organizirani interijeri izvrsno osvjetljeni, a uz to su opremljeni namještajem strogih geometrijskih oblika.

¹⁵⁷ Damjanović, 2014., 26.

¹⁵⁸ Ibid., 27.

¹⁵⁹ Radović Mahečić, 2007., 17.

¹⁶⁰ Ibid., 19.

¹⁶¹ Premerl i Premerl, 1976., 3.-4.

osnovana u svrhu promicanja funkcionalističke arhitekture, čiju su aktivnost pratili i o njoj izvještavali¹⁶², kao i u njoj sudjelovali, predstavljajući aktualne projekte i probleme na prostorima Kraljevine SHS¹⁶³, i neki onodobno jugoslavenski arhitekti, poput Huga Ehrlicha i Stjepana Planića¹⁶⁴ te Ernesta Weissmanna, Vlade Antolića i Bogdana Teodorovića¹⁶⁵. Hrvatska je internacionalna funkcionalistička arhitektura bila, međutim, malo drugačija zbog specifičnih okolnosti, odnosno gospodarske krize i jake obrtničke tradicije koji nisu omogućavali upotrebu najsuvremenijih tehnologija i materijala¹⁶⁶, ali i zbog tradicionalne sredine koja nije bila priklonjena internacionalnom funkcionalizmu¹⁶⁷, unatoč nastojanju njegovih sljedbenika da ga putem izložbi, predavanja i publikacija što više približi narodu.¹⁶⁸ Zbog toga su arhitekti internacionalnog funkcionalizma, u projektiranju radova namijenjenih području Hrvatske, ponekad preuzimali neka obilježja povijesne arhitekture, koristeći tako često i tradicionalne materijale, poput drva i kamena, te zaobljene linije u oblikovanju tlocrta i pročelja.¹⁶⁹ Jednom od prvih intervencija u internacionalnom stilu na području Zagreba, ali i Hrvatske, smatra se pregradnja secesijskog pročelja kuće Feller na uglu Trga bana Josipa Jelačića te Jurišićeve ulice, koja je izvedena 1928. po projektu arhitekta Petra Behrensa.¹⁷⁰ Od ostalih važnijih, no većih djela zagrebačke funkcionalističke arhitekture, koji se tiču i urbanizma, ističe se Trg kralja Petra Krešimira IV., područje Trga žrtava Fašizma, Zakladni blok na Trgu bana Josipa Jelačića¹⁷¹ te Sajamski kompleks Zagrebačkog zbora na Savskoj cesti 25¹⁷², kao i niz stambenih naselja (Naselje Istrana i invalida kod Selske ceste¹⁷³, Naselje Prve hrvatske štedionice na Trešnjevci¹⁷⁴ i Činovničko naselje u Cvjetnom naselju¹⁷⁵). Najistaknutiji arhitekti funkcionalističkog stila, koji su radili projekte za područje Zagreba, bili su Drago Ibler, Ivan Zemljak, Edo Schön, Stjepan Gomboš, Mladen Kauzlarić, Ernest Weissmann, Juraj Denzler, Stanko Kliska, Zdenko Strižić, Antun Urlich, Slavko Löwy, Zvonimir Požgaj, Marijan Haberle, Zvonimir Vrkljan i Alfred Albini, ali i drugi.¹⁷⁶

¹⁶² Radović Mahečić, 2007., 33.

¹⁶³ Ibid., 41., 43.

¹⁶⁴ Ibid., 33.

¹⁶⁵ Ibid., 41.

¹⁶⁶ Ibid., 17.

¹⁶⁷ Zoran Manević et al., 1986., 38.

¹⁶⁸ Radović Mahečić, 2007., 17.

¹⁶⁹ Ibid., 17., 29.

¹⁷⁰ Damjanović, 2011.a, 62.

¹⁷¹ Damjanović, 2014., 27.

¹⁷² Radović Mahečić, 2007., 325.

¹⁷³ Ibid., 119.

¹⁷⁴ Ibid., 329.

¹⁷⁵ Ibid., 441.

¹⁷⁶ Damjanović, 2014., 27.

Funkcionalizam se javlja i na području urbanizma, gdje se očituje u težnji ka stvaranju pravilne mreže ravnih i prostranih ulica koje se sijeku pod pravim kutem, uz koje se smještaju građevine kubičnih formi te ravnih i pročišćenih fasada. Cilj je takvog urbanizma bio poboljšanje higijenskih uvjeta te stvaranje bolje prometne povezanosti različitih dijelova grada. Suprostavljao se kaotičnoj gradnji iz prošlih vremena i nesređenim vlasničkim odnosima u podjelama zemljišta¹⁷⁷, odnosno nepravilnom urbanizmu s nepravilnim i nagomilanim građevinama koji se držao zagušljivim, skućenim i higijenski lošim za ljude, odnosno neprilagođenim suvremenim uvjetima povećanog prometa i broja stanovnika. Samim time su se zagovornici internacionalnoga stila protivili tradicionalnoj, odnosno povijesnoj arhitekturi, često zagovarajući njezino rušenje s vrlo malo ili bez imalo obzira prema njezinim vrijednostima.¹⁷⁸

4. Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931.

4.1. Raspis natječaja i njegova obilježja

Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba raspisala je općina grada Zagreba 15. kolovoza 1930., a trajao je do 31. ožujka 1931., nakon što je produžen prvotni postavljeni rok koji je bio 15. veljače 1931.¹⁷⁹ Natječaj je bio opći, međunarodni i anonimni, što je značilo da su se na njega mogli prijaviti i arhitekti izvan tadašnje Kraljevine Jugoslavije, zbog čega je tekst natječaja bio na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku.¹⁸⁰ Predmet natječaja bila je izgradnja, proširenje i regulacija Zagreba i njegove okolice koju su činile općine Stenjevec, Vrapče, Šestine, Jankomir, Remete, Gračani, Markuševac, Čučerje, Resnik, Granešina, Jakuševac, Sveta Klara, Zaprudski otok, Blato i Stupnik, ukupne površine 6.437,5 ha, na kojoj je živjelo otprilike 350 000 stanovnika¹⁸¹. Od natjecatelja se tražilo da na navedenom području ponude rješenja po pitanju stambene izgradnje, željezničke mreže, cestovnog prometa, kanalizacije, savske luke i obale, prostora koji bi bili namijenjeni trgovima, parkovima i zgradama javne funkcije¹⁸² te industrije zone.¹⁸³ Spomenuto je trebalo

¹⁷⁷ Radović Mahečić, 2007., 39.

¹⁷⁸ Špikić, 2020., 9.-10.

¹⁷⁹ Bjažić Klarin, 2020., 364.

¹⁸⁰ „Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 1.

¹⁸¹ *Ibid.*, 5.

¹⁸² *Ibid.*, 6.

¹⁸³ Radović Mahečić i Štok, 1997., 11.

biti predloženo u obliku arhitektonskih nacrtu i njihovih tekstualnih objašnjenja.¹⁸⁴ Natječaj je navodio i nužnost regulacije Kaptola, što je predstavljeno kao poseban i odvojeni segment.¹⁸⁵ Za Kaptol se od natjecatelja tražilo da izvedu jedan nacrt u mjerilu 1 : 1 000 na dva lista¹⁸⁶ te drugi nacrt u mjerilu 1 : 1 000, s visinskim kotama i sadašnjim regulatornim linijama, od kojih bi one, koje se ne bi mogle mijenjati, bile nacrtane punom linijom, a one promijenjive crtkanom linijom. Bio je tražen i ortogonalni nacrt zapadnog pročelja Katedrale i južnog pročelja nadbiskupskog dvora u mjerilu 1 : 200¹⁸⁷ te perspektivni prikazi Kaptolskog trga, nadbiskupskog dvora sa stajališta na uglu Vlaške i Palmotićeve ulice te Katedrale i Kaptolskog trga iz Bakačeve ulice, uz dozvoljene i druge prikaze iz drugih očista.¹⁸⁸ Navedene informacije bile su navedene u programu za natječaj koji su natjecatelji mogli preuzeti u XVII. gradskom odsjeku za regulaciju grada ili ga naručiti poštom uz predočenje potvrde Gradske blagajne o uplati iznosa od 2 000 dinara, koji će se kasnije vratiti natjecateljima čiji projekti budu bili izvedeni u skladu s uvjetima natječaja. U natječaju je također odlučeno da projektanti svoje radove moraju poslati poštom ili izravno XVII. odsjeku Gradskog načelstva, čime će dobiti potvrdu o primitku rada.¹⁸⁹ Radovi su morali biti označeni geslom i rednim brojem te sadržavati popis svih priloga, kao i ime te adresu natjecatelja. Navođenje adrese bilo je važno kako bi se projekt mogao vratiti natjecatelju, ukoliko ne bude nagrađen ili otkupljen te ukoliko natjecatelj sam ne dođe po njega u roku od četrnaest dana nakon završetka izložbe natječajnih radova. Određeno je i da će tri projekta, koji od strane ocjenjivačkog suda budu ocjenjeni kao najbolji, biti nagrađena novčanom nagradom (prva nagrada 150 000 dinara, druga nagrada 100 000 dinara i treća nagrada 80 000 dinara), a da će drugi kvalitetni radovi biti otkupljeni u financijskom iznosu koji ne smije biti manji od 25 000 dinara, no uz napomenu da se nagrade, ukoliko za tim bude potrebe, mogu mijenjati te drugačije rasporediti.¹⁹⁰

Na natječaj je ukupno pristiglo pedeset i dva rada¹⁹¹ (Sl. 9.). Njih je ocjenjivao ocjenjivački sud sastavljen od redovnih članova koji su bili dr. Stjepan Srkulj, gradonačelnik Zagreba, Vjekoslav Heinzl, arhitekt i gradski zastupnik, Stanko Mladić-Kučko, gradski zastupnik, Martin Pilar, arhitekt i gradski zastupnik, August Pisačić, gradski zastupnik i

¹⁸⁴ „Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 8.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 6.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 4.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 5.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 8.

¹⁸⁹ *Ibid.*, 1.

¹⁹⁰ *Ibid.*, 2.

¹⁹¹ Bjažić Klarin, 2020., 364.

gradski nadsavjetnik u miru, Milan Vrbančić, gradski zastupnik i predsjednik Komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu, Mirko Ferić, inženjer i načelnik tehničkog odjeljenja Kr. banske uprave u Zagrebu, Petar Senjanović, inženjer i direktor državnih željeznica u Zagrebu, Edo Schön, arhitekt, Ivan Meštrović, kipar i arhitekt te rektor Umjetničke akademije u Zagrebu, Paul Wolf, inženjer i arhitekt, gradski građ. savjetnik i profesor Visoke tehničke škole u Dresdenu, Josef Gočar, arhitekt i rektor Umjetničke akademije u Pragu, Franjo Gabrić, arhitekt i delegirani član zagrebačke sekcije Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekta, Hugo Ehrlich, arhitekt i delegirani profesor Tehničkog fakulteta u Zagrebu, te Mate Jurković, predstojnik građevnog odjela Gradskog načelstva. Stalni zamjenici navedenih redovnih članova bili su Ivo Spevec, gradski zastupnik, Dragutin Šaj, inženjer, gradski zastupnik, predsjednik Inženjerske komore i ravnatelj Srednje tehničke škole u Zagrebu, Velimir Stiasni, inženjer i delegirani član zagrebačke sekcije Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata, te Stjepan Hribar, arhitekt i član u Gradskom odsjeku za regulaciju grada.¹⁹² Ocjenjivački je sud pristigle radove valorizirao s umjetničkog aspekta, no razmatrao je i praktičnu uporabivost te u kolikoj su mjeri ekonomski provedivi.¹⁹³

4.2. Analiza natječajnih projekata

U daljnjem dijelu teksta analizirat ću dvanaest od ukupno pedeset i dvije osnove koje su pristigle na natječaj, a koje se danas čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu te koje uglavnom pripadaju onima koje su najbolje ocjenjene.¹⁹⁴ Nakon toga, u istome poglavlju slijedi i analiza rezultata natječaja, odnosno ocjena ocjenjivačkoga suda.

4.2.1. Osnova br. 6, geslo *Hrvatski grb*

Osnova br. 6, pod geslom *Hrvatski grb*, rad je praškog arhitekta Aloisa Dryáka.¹⁹⁵ Iako je ocjenjivački sud rad odredio nezadovoljavajućim¹⁹⁶, ponajviše jer je prostor južno od željezničke pruge riješio uniformnim ortogonalnim blokovima zgrada, a jugoistočni dio grada individualnom izgradnjom¹⁹⁷, te jer nije izveo dobru razdiobu stambenih četvrti te uveo više

¹⁹² „Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 3.

¹⁹³ Radović Mahečić i Štok, 1997., 11.

¹⁹⁴ Ibid., 11.

¹⁹⁵ Bjažić Klarin, 2020, 364.

¹⁹⁶ Radović Mahečić i Štok, 1997., 11.

¹⁹⁷ Ibid., 12.

zelenih površina¹⁹⁸, samu regulaciju Kaptolskog trga žiri je ocijenio kvalitetnim rješenjem.¹⁹⁹ Prostor Kaptolskog trga Dryák je smatrao područjem koje je moguće regulirati na različite načine, čime je i prijedlog regulacije Kaptola predstavio kao jednim od mnogih rješenja koje je moguće provesti.²⁰⁰ On je u projektu Kaptolski trg popločio²⁰¹ te podijelio na dva dijela, a navedene je dijelove razdvojio stepenicama te redom kipova evanđelista ili svetaca na postamentima koji se u pravilnim razmacima i u pravocrtnoj liniji nižu paralelno s linijom nekadašnjeg zapadnog pročelja Katedrale²⁰², čime je stvorio reminiscenciju na nekadašnji zapadni katedralni bedem. Zapadnu stranu Trga autor rješava nizom novih zgrada koje bi zamijenile postojeće i tako definirale pravokutnu formu Trga. Na sjevernoj strani Trga predviđa pak izvedbu manje zelene površine s drvećem²⁰³, dok na južnoj strani predlaže izvedbu stepeništa na podignutom prostoru Bakačeve ulice, usred kojeg predlaže i podizanje konjaničkog kipa sv. Stjepana na visokom postamentu, tako da se „ispunjava pogled prema Jelačićevom trgu”. Smještaj stupa s kipom sv. Marije, umjesto na mjestu na kojemu je danas, autor predlaže za lokaciju „u osi starog Sjemeništa”.²⁰⁴ Na malo širem području predlaže rušenje niza kuća u staroj Vlaškoj ulici, na čijem bi se mjestu sagradile nove zgrade, dok na Dolcu predviđa gradnju malog niza zgrada i stubišta na sjeveru prema Skalinskoj ulici te kolonade koja bi se prostirala prema crkvi Sv. Marije. Njezin bi se okolni prostor, prema Dryákovom projektu, „očistio” od okolne starije gradnje, kako bi se Tkalčićeva ulica bolje povezala s Dolcem²⁰⁵ (Sl. 10. i Sl. 11.).

4.2.2. Osnova br. 8, geslo *Bijeli Zagreb*

Osnovu br. 8, pod geslom *Bijeli Zagreb*, izradio je zagrebačko-berlinski tim koji su činili Zdenko Strižić i Hans Holzbauer te Karlo Peteln, koji je bio zadužen za željeznička pitanja. Ocjenjivački joj je sud dao dobru ocjenu, određivši za njezine autora treću nagradu²⁰⁶,

¹⁹⁸ Ibid., 11.

¹⁹⁹ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 17.

²⁰⁰ „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 6”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²⁰¹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 16.

²⁰² „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 6”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²⁰³ Radović Mahečić i Štok, 1997., 16.

²⁰⁴ „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 6”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²⁰⁵ Radović Mahečić i Štok, 1997., 16.

²⁰⁶ Bjažić Klarin, 2020., 364.

iako je smatrao da autori nisu dobro izveli raspored građevina javne funkcije.²⁰⁷ Autori su osnove tvrdili da Kaptol „*zahtjeva neophodno potrebne urbanističke promjene*”. Tako su, kao i Alois Dryák u prethodnoj osnovi, smatrali da bi se onodobni Kaptolski trg trebao podijeliti na dva dijela, odnosno na svjetovni prostor trga te atrij, koji bi se nalazio bliže zapadnom pročelju Katedrale.²⁰⁸ Ta bi se podjela trebala učiniti pregradnim zidom²⁰⁹ bez središnje kule, već s portalom u sredini²¹⁰, koji bi spajao kulu Severnik s kulom Nebojan, a koji izrazito podsjeća na originalni renesansni zid koji se tu prije nalazio.²¹¹ Navedeni je zid ocjenjivački sud ocijenio previsokom, iako je generalno bio zadovoljan rješenjem koje su autori ponudili za Kaptol.²¹² Kao i u prethodno opisanoj osnovi, autori osnove predviđaju izvedbu monumentalnog stubišta u Bakačevoj ulici, kojim bi se nadvladala visinska razlika područja, dok na sjeveru predviđaju zelenu površinu s drvećem, unutar koje bi se nalazio i Marijin kip.²¹³ Na zapadu planiraju izgradnju novih zgrada, umjesto starijih postojećih, zbog kojih bi oblik trga poprimio pravokutan oblik. Što se tiče malo šireg područja nekadašnjeg naselja Kaptol, i osnova ovih autora predviđa rušenje starije gradnje u staroj Vlaškoj ulici, iz koje bi se prema Katedrali probilo nekoliko manjih i užih ulica²¹⁴ za pješake, te promjene u Tkalčićevoj ulici, u kojoj bi se izvela dvorišta zidom odvojena od staze. Preinake bi se izvele i u prostoru oko crkve sv. Marije, s čije bi se istočne strane izgradile nove zgrade, a sa zapadne manji trg sa zelenilom, kako bi crkva što više došla do izražaja²¹⁵ (Sl. 12.-Sl. 14.).

4.2.3. Osnova br. 15, geslo *Metropolis*

Osnova br. 15, pod geslom *Metropolis*, djelo je njemačkih inženjera Hansa Lübkea i Edija Reisnera te Willyija Schönea, zaduženog za promet.²¹⁶ Predana je u četiri varijante.²¹⁷

²⁰⁷ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 13.

²⁰⁸ „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 8”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²⁰⁹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 17.

²¹⁰ „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 8”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²¹¹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 17.

²¹² „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 13.

²¹³ „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 8”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²¹⁴ Radović Mahečić i Štok, 1997., 17.

²¹⁵ „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 8”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

²¹⁶ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²¹⁷ Radović Mahečić i Štok, 1997., 17.

Osnovi je ocjenjivački sud dodijelio drugo mjesto²¹⁸, i to zbog vrlo dobrog rješenja prometnog pitanja te zbog prisutnosti velike količine zelenih površina²¹⁹, iako joj je neka rješenja i kritizirao, poput prijedloga da se Glavni kolodvor pomakne južnije prema Savi, što je sud procijenio skupim i ekonomski neisplativim rješenjem.²²⁰

S rješenjem područja Kaptola ocjenjivački sud nije bio jako zadovoljan.²²¹ Autori predlažu da se Kaptolski trg podijeli na trg u užem smislu, koji bi imao svjetovnu funkciju, te atrij. Navedeni bi dijelovi bili odvojeni zidom, dimenzijama sličnim starom renesansnom zidu koji se tu prije prostirao. Na južnom dijelu, u Bakačevoj ulici, autori predlažu izvedbu stepeništa u širini ulice, a u staroj Vlaškoj ulici niz stepenastih terasa koje bi se nalazile na mjestu onodobne i sadašnje starije gradnje. Zapadno od Trga predviđena je novogradnja koja bi se prostirala u ravnoj liniji paralelno sa zapadnim pročeljem Katedrale, a koja bi zamijenila starije građevine koje se još i danas tamo nalaze. Na istom se zapadnom dijelu, no sjevernije od tržnice Dolac, predlaže izgradnja ravne i široke ulice sa zelenilom koja bi vodila ravno na Kaptolski trg²²², te iz koje bi se pružao pogled na dio zapadnog pročelja Katedrale te novog zapadnog zida. Probijanje te ulice značilo bi rušenje dijela starije gradnje na prostoru Opatovine (Sl. 15.).

4.2.4. Osnova br. 22, geslo *Savakrone*

Osnovu br. 22, pod geslom *Savakrone*, izradio je njemačko-čehoslovački tim sastavljen od Richarda Haffnera i Hannesa Mayera te Antona Oberweilera, koji je izradio rješenje za željeznicu. Osnova nije osvojila niti jedno od prva tri mjesta, ali ju je ocjenjivački sud, zbog dobre kvalitete, odlučio otkupiti²²³, iako rješenje regulacije Kaptola nije smatrao najuspjelijim.²²⁴ Autori nisu strogo slijedili funkcionalistički stil gradogradnje, što se vidi u rješenju prometne mreže koja nije ortogonalna, već poštuje i slijedi postojeće prometne pravce te prirodne datosti terena.²²⁵ Ista se odlika vidi i kod regulacije prostora Kaptolskog trga, čiji oblik autori nisu zamislili kao pravokutan, a što jest slučaj kod autora ranije

²¹⁸ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²¹⁹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 12.

²²⁰ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 11.

²²¹ Ibid., 10.

²²² Radović Mahečić i Štok, 1997., 17.

²²³ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²²⁴ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 14.

²²⁵ Radović Mahečić i Štok, 1997., 12.-13.

spomenutih osnova. Autori ove osnove, poput nekih ranije spomenutih, predlažu da se ispred Katedrale izvede zid koji bi u sredini bio rastvoren kolonadom te koji bi prostor Kaptolskog trga podijelio na trg u užem smislu te atrij. Zid bi se, zbog svojih dimenzija, te poput nekih ranije spomenutih rješenja, izgledom približio originalnom renesansnom zidu koji se tu nalazio do 1906. godine. Na području izvan samog Kaptolskog trga, odnosno na prostoru stare Vlaške ulice, autori predlažu rušenje postojeće starije gradnje te izvedbu niza kuća manjih dimenzija, koje bi bile zabatom okrenute prema ulici te koje bi bile povezane niskim zidom²²⁶ (Sl. 16.-Sl. 18.)

4.2.5. Osnova br. 32, geslo *Filo*

Autor osnove br. 32, pod geslom *Filo*, bio je Paul Bonatz, arhitekt iz Stuttgarta.²²⁷ Rad je ocjenjivački sud odredio kvalitetnim, posebice u rješenju prometnog i željezničkog pitanja²²⁸, no ipak ne dovoljno dobrim da bude među prva tri nagrađena rada, pa je stoga odlučeno da će se otkupiti.²²⁹ Bonatz je različitim dijelovima osnove pristupio na drugačiji način²³⁰, istovremeno kombinirajući ortogonalni i nepravilni sustav ulica.²³¹

Bonatz je dosad prvi autor koji svojom osnovom na Kaptolskom trgu ne predviđa izgradnju pregrade na mjestu nekadašnjeg zapadnog renesansnog bedema Katedrale, odnosno podjelu ondašnjeg Trga na trg u užem smislu te atrij. Trg ostavlja otvorenim prostorom, s kipom sv. Marije u njegovoj sredini te u glavnoj osi ulaza Katedrale. Na unutrašnjim stranama zapadnih dijelova sjevernih i južnih postojećih bedema Katedrale, u dijelu između kule Severnik i zapadnog pročelja Katedrale na sjeveru, te između kule Nebojan i zapadnog pročelja Katedrale na jugu, izvodi trijemove. U Bakačevoj ulici, slično nekim prethodnim i spomenutim rješenjima, predviđa izvedbu stubišta, ali ostavlja mogućnost i izvedbe rampe. Na prostoru stare Vlaške ulice, također slično kao i u ranijim osnovama, izvodi novi niz kuća, koje bi bile zabatom okrenute na široku ulicu, na kojoj bi se nalazila i autobusna stanica. Tom bi intervencijom došlo do rušenja onodobne starije arhitekture koja se i danas tamo nalazi²³² (Sl. 19.- Sl. 22.).

²²⁶ Ibid., 17.

²²⁷ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²²⁸ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 14.

²²⁹ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²³⁰ Radović Mahečić i Štok, 1997., 13.

²³¹ Ibid., 14.

²³² Ibid., 17.

4.2.6. Osnova br. 33, geslo *So!*

Osnova br. 33, pod geslom *So!*, rad je njemačkih inženjera iz Hannovera, odnosno Otta i Hansa Mefferta te Augusta Wolfa, koji je bio zadužen za željeznički promet.²³³ Ocjenjivački je sud odlučio da osnova nije dovoljno dobra za osvajanje jednog od prva tri mjesta, no rad je i dalje smatrao kvalitetnim, ponajviše zbog rješenja željezničkog prometa te rasporeda i količine zelenih površina²³⁴, pa je stoga odlučio da će se otkupiti.²³⁵ Kritika ocjenjivačkog suda bila je da su se autori u planiranju previše držali postojećih puteva, napose cestovnih pravaca koje ocjenjivački sud nije smatrao naročito važnima, kao i da nisu izveli najbolji raspored stambenih zona.²³⁶

Područje pred Katedralom autori su riješili kao povišeni i poluotvoren prostor. Na dijelu nekadašnjih zapadnih katedralnih bedema autori predviđaju izgradnju dviju građevina sa sjeverne i južne strane, poput produžetaka kula Severnik i Nebojan, između kojih bi bio prolaz kroz koji bi se dolazilo do ulaza Katedrale. Građevine bi se nalazile na malo povišenom terenu do kojeg bi se dolazilo monumentalnim stepeništem izvedenim u ravnini njihovih dužih pročelja te s pročeljem Katedrale. Na zapadnoj strani Kaptolskog trga autori su zamislili novogradnju koja bi davala pravokutnu formu Trgu, što bi značilo i da su autori bili za rušenje starije arhitekture koja se na tome mjestu nalazi i danas. Na dijelu Opatovine, sjeverno od Dolca, autori predviđaju izgradnju široke i ravne ulice koja bi vodila do zapadnog pročelja Katedrale te iz koje bi se pružao pogled na njega²³⁷, što je ideja slična onoj koju su imali i autori osnove *Metropolis* (Sl. 23. i Sl. 24.).

4.2.7. Osnova br. 34, geslo *Grad Hrvata*

Osnovu br. 34, pod geslom *Grad Hrvata*, izradili su berlinski inženjeri Carl Christoph Lörcher i Werner Fabbrucci. Ocjenjivački je sud osnovu rangirao na četvrto mjesto²³⁸, i to zbog zadovoljstva načinom kako su autori riješili problem stambenog zbrinjavanja, javne

²³³ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²³⁴ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 15.

²³⁵ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²³⁶ Radović Mahečić i Štok, 1997., 15.

²³⁷ Ibid., 21.

²³⁸ Bjažić Klarin, 2020., 364.

sadržaje i zelene površine, kojih je mnogo, no i zbog neslaganja oko rješenja željezničke mreže koju su suci ocijenili neiskoristivom.²³⁹

Prostor Kaptolskog trga autori su podijelili na trg u užem smislu te atrij, i to zidom neoromaničkog stila, čija je površina artikulirana nišama duž cijelog vanjskog lica te koji u središnjem dijelu sadržava ulaz. Svojim karakteristikama navedena pregrada više podsjeća na originalni zapadni katedralni bedem. Na sjeveru Kaptolskog trga, u nastavku kule Severnik, autori predviđaju jednokatnu građevinu koja sadrži trijem u prizemlju te kroz koju bi bio prolaz do Nove Vesi²⁴⁰ (Sl. 25.).

4.2.8. Osnova br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II*

Osnovu br. 35, pod geslom *Bijeli Zagreb II*, izradio je dresdensko-zagrebački tim sastavljen od Maxa Arlta, Otta Schuberta i Velimira Stiasnog. Osnova nije osvojila niti jedno od prva tri mjesta, no ocjenjivački je sud odlučio otkupiti²⁴¹, jer je smatrao da su neki elementi dobro riješeni, poput rasporeda stambenih i industrijskih zona. Sud nije bio zadovoljan s rješenjem željezničkog prometa, u sklopu kojeg su autori osnove predložili izvedbu podzemnog kolodvora ispod cestovne mreže koja bi bila na površini, što je ocjenjivački sud ocijenio skupom investicijom zbog prisutnosti podzemne vode.²⁴² Ocjenjivački sud također nije bio zadovoljan nekim idejama vezanim uz Kaptolski trg, točnije prijedlogom da se promet u potpunosti ukloni s Kaptola, što je ocjenjivački sud ocijenio neizvedivim.²⁴³ Osim bez prometa, autori su Kaptolski trg zamislili kao prostor koji bi na dijelu bliže Katedrale bio povišen, odnosno na kojemu bi bio izveden plato u razini ulaza Katedrale, a do kojeg bi se dolazilo stepeništem. Navedeni bi plato bio omeđen kolonadom sastavljenom od skulptura, a na njemu bi se nalazio i niz stupova koji bi funkcionirao kao pregrada koja bi Trg dijelila na dva dijela, odnosno koji bi se referirao na raniji renesansni bedem. Element stupova autori su koristili i u sklopu arkada koje bi se nalazile na istočnoj i zapadnoj strani manjeg trga, umjesto postojeće starije gradnje koja bi se po autorima morala

²³⁹ „Vijesti gradskog načelstva u Zagrebu, 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 15.

²⁴⁰ Radović Mahečić i Štok, 1997., 18.

²⁴¹ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²⁴² Radović Mahečić i Štok, 1997., 14.

²⁴³ „Vijesti gradskog načelstva u Zagrebu, 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 16.

srušiti. Navedeni bi manji trg u sredini imao fontanu, a funkcionirao bi kao prolaz između Dolca i Kaptolskog trga²⁴⁴ (Sl. 26.-Sl. 28.).

4.2.9. Osnova br. 38, geslo *Radial*

Osnova br. 38, pod geslom *Radial*, djelo je njemačkih inženjera Maxa Säumea, Günthera Hafemanna i Hansa Grossera. Ocjenjivački ju je sud, kao i osnovu pod geslom *Grad Hrvata*, ocijenio četvrtom najboljom.²⁴⁵ Ocjena bila temeljena na generalnom dojmu ocjenjivačkog suda, prije svega dobrom rješenju prometne povezanosti te kvalitetnoj ideji o smještaju javnih i društvenih ustanova i zona, poput likovne i glazbene akademije te rekreacijskog područja na prostoru sjeverne obale Save, u sklopu kojeg su autori planirali i sportske objekte te mnoštvo zelenila.²⁴⁶

Kaptolski je trg riješen kao pravilan, ortogonalan prostor koji je popločan te u čijem se središtu nalazi Marijin kip sa zdencem.²⁴⁷ Autori su Trg zamislili i kao prostor bez prometnica, odnosno koji bi bio namijenjen samo pješacima, što ocjenjivački sud nije ocijenio povoljnim rješenjem, smatrajući da promet Trgom nije moguće obustaviti.²⁴⁸ Na mjestu ranijeg zapadnog katedralnog bedema, između kule Severnik i Nebojan, autori su predvidjeli gradnju modernističke kolonade koja bi funkcionirala kao granica između trga u užem smislu te atrija Katedrale. Na zapadnom dijelu Trga autori predviđaju rušenje postojeće starije gradnje te izgradnju dviju bočnih građevina kvadratnog i centralnog tlocrta, sličnih kulama, zrcalno simetričnih kružnim kulama Severnik i Nebojan na istočnom dijelu Trga, koje bi također povezivala modernistička kolonada. Autori su iznijeli i ideju izgradnje širokog stepeništa u Bakačevoj ulici, kojim bi se dolazilo do Kaptolskog trga, a osnovom planiraju i rušenje stare Vlaške ulice, čiji sjeverni dio ozelenjavaju, dok u južnom predviđaju izgradnju dva kompleksa: u jednom bi se smjestio Nacionalni i gradski muzej, a u drugom Gradski arhiv²⁴⁹ (Sl. 29.-Sl. 32.).

²⁴⁴ Radović Mahečić i Štok, 1997., 18.

²⁴⁵ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²⁴⁶ Radović Mahečić i Štok, 1997., 14.

²⁴⁷ Ibid., 19.

²⁴⁸ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 14.

²⁴⁹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 19.

4.2.10. Osnova br. 44, geslo *Jelačić*

Osnovu br. 44, pod geslom *Jelačić*, izradili su Erich Kotzer, Ewald Liedecke i Petar Koller te Karl Wehrmeister (zadužen za željeznički promet), njemački inženjeri s područja današnjeg Berlina. Ocjenjivački je sud osnovu ocijenio vrlo kvalitetnom, no ipak s nekim dijelovima nije bio u potpunosti zadovoljan, zbog čega joj je dodijelio drugo mjesto, kao i autorima osnove pod geslom *Metropolis*.²⁵⁰ Ocjenjivački je sud bio izrazito zadovoljan rješenjem željezničkog pitanja²⁵¹ te ravnomjernim rasporedom građevina javne funkcije i zelenih površina, no malo manje cestovnom mrežom.²⁵²

Što se tiče Kaptolskog trga, njegovi nacrti i pogledi nisu sačuvani, no o njima se ipak nešto može saznati ukoliko se analiziraju komentari ocjenjivačkoga suda upućeni rješenju Kaptola. Tako se doznaje da autori u postojeću formu Kaptolskog trga nisu previše intervenirali, već da su se više bavili okolinom, odnosno prilaznim dijelovima na sjeveru i jugu. U tom su kontekstu predviđali gradnju terasastog trga južno od Kaptola te preoblikovanje dijela južno od nadbiskupskog dvora novim građevinama. Iako je ocjenjivački sud u komentaru spomenutog rješenja naveo da „*rješenje Kaptola općenito zadovoljava*”, taj mu se dio nije svidio, smatrajući da „*autori idu predaleko sa projektom trga južno od Kaptola*”.²⁵³

4.2.11. Osnova br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich*

Autori osnove br. 51, pod geslom *Einfach, klar, wirtschaftlich*, bili su njemački inženjeri Adolf Muesmann i Otto Leonhardt Blum.²⁵⁴ Osnovu je ocjenjivački sud ocijenio kao kvalitetnom, posebice po pitanju rješenja željezničkog prometa²⁵⁵ i zbog umjetničkog dojma²⁵⁶, no u cijelosti ipak nedovoljno dobrom, pa je stoga odlučio da ju se otkupi.²⁵⁷

²⁵⁰ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²⁵¹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 14.

²⁵² Ibid., 15.

²⁵³ „Vijesti gradskog načelstva u Zagrebu, 10. 10. 1931.”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 9.

²⁵⁴ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²⁵⁵ „Vijesti gradskog načelstva u Zagrebu, 10. 10. 1931.”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 16.

²⁵⁶ Ibid., 17.

²⁵⁷ Bjažić Klarin, 2020., 364.

S prijedlogom regulacije Kaptolskog trga ocjenjivački sud nije bio u potpunosti zadovoljan.²⁵⁸ Njega su autori ove osnove riješili na sličan način kao i autori osnove pod geslom *Filo*, odnosno radom nisu predviđali gradnju pregrade koja bi povezivala kulu Severnik i Nebojan te dijelila prostor Kaptolskog trga na trg u užem smislu te atrij Katedrale. Njihova ideja uključuje otvoreni prostor Trga, s tek malim povišenjem ispred Katedrale, do kojeg se dolazi plitkim stepeništem izvedenim paralelno s osi zapadnog pročelja Katedrale. Kao i kod osnove *Filo*, autori osnove, uz unutarnje strane sjevernih i južnih bedema, od kule Severnik na sjeveru, odnosno Nebojan na jugu, pa do početka zapadnog pročelja Katedrale, predviđaju gradnju trijemova.

Na području Opatovine te oko Dolca i Bakačeve ulice trebala bi se izgraditi arhitektura u stilu internacionalnog funkcionalizma, a na Opatovini i jedan ravan i široki prolaz kojim bi se dolazilo do Kaptolskog trga na jednoj strani te do Tkalčićeve ulice na drugoj. Za razliku od svih drugih ranije spomenutih natjecatelja, autori predviđaju i rušenje starije gradnje na području zapadne Opatovine gdje je danas Skalinska ulica. Na području stare Vlaške ulice predviđeno je rušenje starije gradnje i izvedba modernih građevina na njezinom jugu te izdužene prizemne zgrade na njezinom sjeveru, ispred koje bi se nalazila i autobusna stanica²⁵⁹ (Sl. 33.-Sl. 36.).

4.2.12. Osnova br. 53, geslo *Ultima Ratio*

Osnovu br. 53, pod geslom *Ultima Ratio*, izveli su dresdenski inženjeri Hans Reichow i Hans Friedrich Hirsch. Osnova nije osvojila niti jedno od prva tri mjesta, niti je otkupljena, no zato je dobila pohvalno priznanje.²⁶⁰

Autori su regulaciju Grada riješili na vrlo modernistički i racionalan način, s manjim poštovanjem zatečene gradnje²⁶¹, što je uočljivo i kod regulacije Kaptolskog trga i okolice. Autori rada predviđaju rušenje postojeće starije gradnje i izgradnju novih građevina na zapadnoj strani Trga i u staroj Vlaškoj ulici, no i na prostoru Bakačeve ulice, u koju u većini prethodno analiziranim rješenjima autori nisu pretjerano intervenirali. Na Kaptolskom trgu projektanti planiraju izvedbu dviju zgrada tlocrta oblika slova L koje bi se nastavljale na kule

²⁵⁸ „Vijesti gradskog načelstva u Zagrebu, 10. 10. 1931.”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 17.

²⁵⁹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 19.

²⁶⁰ Bjažić Klarin, 2020, 364.

²⁶¹ Radović Mahečić i Štok, 1997., 15.

Severnik i Nebojan te bile povezane i s pročeljem Katedrale.²⁶² Na središnjem dijelu sjevere strane Trga autori osnove predlažu novu građevinu s trijemom u prizemnom dijelu²⁶³, koja zbog tog elementa i oblika podsjeća na staru gradsku vijećnicu iz 1675. godine²⁶⁴, no srušenu 1876. godine²⁶⁵ (Sl. 37. i Sl. 38.).

Kao što je uočljivo iz prethodne analize dvanaest radova, njihovi su autori bili priklonjeni ili modernističkom pokretu, projektirajući djela u stilu internacionalnog funkcionalizma koja su bila snažnog kontrasta u odnosu na okolni stariji ambijent, ili su pak bili poklonici tradicionalne struje, zagovarajući očuvanje povijesne arhitekture te projektirajući u stilovima moderniziranog (neo)klasicizma ili modernizirane neoromanike. No, kod svih se tih autora može uočiti da se kod rješavanja urbanističkog pitanja Kaptolskoga trga idejno referiraju na prijedlog njegove regulacije koji je predložio Viktor Kovačić još 1908. godine, odnosno na sami nekadašnji izvorni zapadni katedralni bedem, te da „posežu za ponovnim zatvaranjem kompleksa”.²⁶⁶

Nakon prvotne analize svih pristiglih radova, ocjenjivački je sud izdvojio njih trideset i pet koji su „svojom kvalitetom na zamjernoj visini”, a zatim iz te skupine i daljnjih šesnaest radova koji su ušli u još uži izbor²⁶⁷. To su bile sljedeće osnove: osnova br. 4 pod geslom *Das beste ist gerade gut genug* (Otto Heilmann), osnova br. 6 pod geslom *Hrvatski grb* (Alois Dryák), osnova br. 8 pod geslom *Bijeli Zagreb* (Zdenko Stržić, Hans Holzbauer i Karlo Peteln), osnova br. 15 pod geslom *Metropolis* (Hans Lübke, Edi Reisner i Willy Schöne), osnova br. 18 pod geslom *Sava 14* (Alois Mikušković), osnova br. 22 pod geslom *Savakrone* (Richard Haffner, Hannes Mayer i Anton Oberweiler), osnova br. 24 pod geslom *Primula veris*, osnova br. 32 pod geslom *Filo* (Paul Bonatz), osnova br. 33 pod geslom *So!* (Otto Meffert, Hans Meffert i August Wolf), osnova br. 34 pod geslom *Grad Hrvata* (Carl Christoph Lörcher i Werner Fabbrucci), osnova br. 35 pod geslom *Bijeli Zagreb II* (Max Arlt, Otto Schubert i Velimir Stiasni), osnova br. 38 pod geslom *Radial* (Max Säume, Günther Hafemann i Hans Grosser), osnova br. 44 pod geslom *Jelačić* (Erich Kotzer, Ewald Liedecke, Petar Koller i Karl Wehrmeister), osnova br. 49 pod geslom *Reichshauptstadt* (Otto Czekelius), osnova br. 51 pod geslom *Einfach, klar und wirtschaftlich* (Adolf Muesmann i

²⁶² Ibid., 19.

²⁶³ Ibid., 20.

²⁶⁴ Buntak, 1996., 344.

²⁶⁵ Ibid. 345.-346.

²⁶⁶ Šimpraga, 2011., 39.

²⁶⁷ „Internationalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba - ZAPISNIK OCJENJIVAČKOG SUDA“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 4.

Otto Leonhardt Blum) te osnova br. 53 pod geslom *Ultima ratio* (Hans Reichow i Hans Friedrich Hirsch).²⁶⁸ Ocjenjivački je sud zaključio da ima puno kvalitetnih radova, no da niti jedan ne „odskače“, pa stoga niti jednom nije dodijelio prvu nagradu, već dvije iste nagrade za drugo mjesto, koje su podijelili projektanti pod geslima *Jelačić* (Erich Kotzer, Ewald Liedecke, Petar Koller i Karl Wehrmeister) i *Metropolis* (Hans Lübke, Edi Reisner i Willy Schöne), jednu nagradu za treće mjesto, koje su osvojili projektanti pod geslom *Bijeli Zagreb* (Zdenko Strižić, Hans Holzbauer i Karlo Peteln), te dvije iste nagrade za četvrto mjesto, odnosno za projektante pod geslima *Radial* (Max Säume, Günther Hafemann i Hans Grosser) i *Grad Hrvata* (Carl Christoph Lörcher i Werner Fabbrucci). Otkupljeni su radovi pod geslima *Savakrone* (Richard Haffner, Hannes Mayer i Anton Oberweiler), *Filo* (Paul Bonatz), *So!* (Otto Meffert, Hans Meffert i August Wolf), *Bijeli Zagreb II* (Max Arlt, Otto Schubert i Velimir Stiasni) i *Einfach, klar, wirtschaftlich* (Adolf Muesmann i Otto Leonhardt Blum). Pohvalo priznanje dobili su radovi pod geslima *Reichshauptstadt* (Otto Czekelius) i *Ultima ratio* (Hans Reichow i Hans Friedrich Hirsch).²⁶⁹ Odlučeno je da će se natječajne radnje izložiti u Zagrebačkom zboru.²⁷⁰

5. Kaptol nakon regulacije iz 1930.-1931.

Nakon završetka međunarodnog natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba ocjenjivački je sud zaključio da niti jedan ponuđeni projekt regulacije nije u potpunosti dobar i primijenjiv za područje Kaptola²⁷¹, zbog čega je pitanje Kaptola i dalje je ostalo neriješeno, a Kaptolski trg nereguliran. Skupština Gradskog zastupstva je 1932. godine prihvatila *Skicu za regulacioni plan te Nacrt uredbe o izvođenju regulacionog plana*, a nakon odobrenja istog od strane Ministarstva građevina 1933., Gradski je građevni odsjek na temelju spomenute *Skice i Nacrta* izradio *Generalni regulatorni plan za grad Zagreb* i *Uredbu o njegovom izvođenju*, kao i *Regulacioni i konzervatorski plan za historijske dijelove grada* te *Uredbu o njegovom izvođenju*.²⁷² Navedena je neriješena situacija s Kaptolom potaknula niz rasprava između različitih stručnjaka koje su, u obliku njihovih prijedloga, ideja i projekata o tome što bi se trebalo napraviti s područjem Kaptolskog trga, objavljivane u dnevnim novinama i različitim

²⁶⁸ Ibid., 5.; Bjažić Klarin, 2020., 364.

²⁶⁹ Bjažić Klarin, 2020., 364.

²⁷⁰ „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.” U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*, 1.

²⁷¹ „Regulacija Kaptola nije zasad provediva“, 1933., 10.

²⁷² Radović Mahečić i Štok, 1997., 20.

stručnim časopisima tijekom narednih nekoliko godina. Spomenuta se rasprava najfrekventnije vodila do početka Drugog svjetskog rata (1939.-1945.), nakon čega je, zbog novih društvenih okolnosti, interes za regulacijom Kaptolskog trga pao, iako se pitanje načina njegova uređenja sporadično aktualiziralo i u drugoj polovici 20. stoljeću, kao i u ovome stoljeću. U daljnjem dijelu teksta iznijet će se spomenute misli, smatranja i ideje različitih stručnjaka o regulaciji Kaptolskog trga nakon 1930. godine.

5.1. Anketa u *Novostima*, 1933.

U listopadu godine 1933., nakon i na poticaj odluke Skupštine Gradskog zastupstva o izvedbi onodobno provedivih manjih intervencija na području Kaptolskog trga²⁷³, dnevne su zagrebačke novine *Novosti* napravile anketu o načinu regulacije Kaptola te pozvale različite onodobne stručnjake iz područja kulture i umjetnosti da na nju odgovore, odnosno da izraze svoje mišljenje o tome zašto bi se i kako Kaptol trebao regulirati. Na anketu su se odazvali te su u njoj sudjelovali onodobni zagrebački nadbiskup Antun Bauer, kanonici Lovro Radičević i Janko Barlè, arhitekt Edo Schön, povjesničar, konzervator i muzeolog Gjuro Szabo²⁷⁴, slikar Branko Šenoa te kipari Rober Frangeš Mihanović i Robert Jean Ivanović.²⁷⁵ U daljnjem ću dijelu teksta iznijeti i analizirati one misli i smatranja koje su iznijeli Edo Schön, Gjuro Szabo, Branko Šenoa, Robert Frangeš Mihanović i Robert Jean Ivanović.

Novosti su se anketom, odnosno pitanjem što i zašto treba učiniti s Kaptolom, najprije obratile arhitektu Edi Schönu. Schön je smatrao da se prije regulacije Kaptola mora najprije izraditi katastar te da se cijeli teren mora snimiti. Time je ukazao važnost koju imaju podaci o vlasništvu, položaju, dimenzijama i načinu korištenja građevina za izradu kvalitetne urbanističke regulacije, s obzirom na to da se na temelju tih podataka može preciznije odrediti što se može učiniti i s kojim postojećim građevinama te kako se trebaju graditi i namjeniti one nove, kako bi urbani okoliš zadržao ili povećao što više postojećih vrijednosti te dobio neke nove. Pohvalno je i Schönovo smatranje da se zajedno s Kaptolom treba planirati i širi okoliš, odnosno prostor Ribnjaka, Jelačićeva trga, područje gdje je smještena Kaptolska škola na sjeveru Kaptola te prostor Dolca do Tkalčičeve ulice na zapadu, čime bi se spriječila pogreška, kako je sam izjavio, koja je učinjena prilikom izvedbe Dolca, zbog čega je i

²⁷³ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.

²⁷⁴ „Szabo, Gjuro“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59216> (pristup 20. 8. 2021.).

²⁷⁵ „Regulacija Kaptola nije zasad provediva“, 1933., 10.

prostoru Kaptolskog trga pala vrijednost. Schön je pokazao da je svijestan potencijalno lošeg utjecaja koje mogu ostaviti manje gradnje na širi okoliš, ali i obrnuto, ukoliko se zajedno s njime ne planiraju. Schön navodi i dobar primjer prijedloga regulacije Viktora Kovačića iz 1908. godine, jer u njemu nije dao prijedlog kako da se regulira samo Kaptolski trg, već i prostor šireg urbanog okoliša koji ga omeđuje.

Schön je smatrao da se što više treba očuvati postojeće stanje, odnosno, osim reprezentativnih građevina, i one gradnje koje su skromnije te manje reprezentativne, za koje je Schön smatrao da ih se treba u što većoj mjeri prilagoditi suvremenim higijenskim i prometnim standardima.²⁷⁶ On je pokazao da ne cijeni niti jedan povijesni stil više od drugih, već da uviđa vrijednost svih povijesnih slojeva zatečenog urbanog okoliša, pa stoga niti ne smatra da je potrebno bilo što rušiti. To je princip koji se i danas poštuje, osim ukoliko se objektivno te od strane različitih stručnjaka ne procijeni da određeni povijesni sloj jako narušava neku vrijednost koja se drži osobito važnom²⁷⁷ ili ukoliko se pak procijeni da bi uklanjanjem određenog sloja ambijent dobio više i značajnije vrijednosti nego što ih ima u trenutnom stanju. Nadalje se Schön protivio i gradnji visokih modernih zgrada na Kaptolskom trgu i u njegovom okolišu, zbog kojih bi se morale rušiti starije građevine te koje ne bi pristajale u povijesni urbani kontekst Trga.²⁷⁸ Pokazao je da poštuje postojeće povijesne gradnje, kao i da je svjestan njihova trenutnog sklada, no koji bi se narušio ukoliko bi došlo do gradnje arhitekture izrazito različitog karaktera, kao što su to bile građevine izvedene u funkcionalističkom stilu. Gotovo su svi ostali stručnjaci, kojima su se obratile *Novosti*, također pokazali veliko poštovanje prema postojećim nereprezentativnim i skromnim građevina na Kaptolu u kojima su uviđali veliku povijesno-dokumentarnu i ambijentalnu vrijednost. Zbog navedenoga su i oni bili protiv rušenja, a povezano s tim i gradnje novih građevina u funkcionalističkom stilu koje bi bile u prevelikom kontrastu i neskladu sa starijom arhitekturom, čime bi se cijelom okolišu narušile spomenute vrijednosti za koje su navedeni stručnjaci smatrali da ih Kaptol sadrži. Gjuro Szabo je, poput Schöna, smatrao da novoj izgradnji u stilu funkcionalizma, koja bi negirala postojeću graditeljsku tradiciju te zbog koje bi se starija arhitektura morala srušiti, nije mjesto na Kaptolskom trgu, već u novom, tada još neizgrađenom dijelu Zagreba. Konkretno je kritizirao međusobnu paralelnost novih građevina koje bi se izgradile u navedenome stilu te njihovu okomitost na cestu, a onim

²⁷⁶ Schön, 1933., 9.

²⁷⁷ *Principles of Conservation Work on Heritage Places*, NSW Heritage Office, 1999, 7.; *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 37.-38.

²⁷⁸ Schön, 1933., 9.

građevinama, koje bi se izvele u staroj Vlaškoj ulici umjesto postojećih niskih kuća, zamjerao je pretjeranu visinu koja bi sezala čak do sedam etaža. Tvrdio je da se takva regulacija, koja predlaže golema rušenja i izgradnju nove funkcionalističke arhitekture, niti ne može smatrati regulacijom, jer za njega regulacija znači kada se novo planira na način da bude prilagođeno starome, odnosno onome zatečenome u prostoru.²⁷⁹ Slikar Branko Šenoa također je žestoko zastupao očuvanje sve postojeće reprezentativne i nerepresentativne gradnje na Kaptolu, za koju je smatrao da je „*ipak najjači i najbolji tumač i jezik prošlog vremena*“, te je bio protiv proširivanja ulica i gradnje novih građevina u stilu funkcionalizma koja ne bi, kako je rekao, pristajala načinu života, potrebama, klimi i terenu Kaptola.²⁸⁰ Mihanović je također smatrao da se treba očuvati sva postojeća arhitektura na Kaptolu, makar ona bila i manje reprezentativna od Katedrale. Tvrdio je i da, ako i kada se dodaju novi slojevi, oni moraju biti u novom i suvremenom stilu, no opet prilagođeni, slični i u skladu sa starijim gradnjama, s kojima se trebaju nadopunjavati, kako bi slika Kaptolskog trga ostala skladna i lijepa.²⁸¹

Od ostalih izjava stručnjaka ispitanih u anketi novina *Novosti*, istaknula bih i razmišljanje slikara Branka Šenoe koji je jasno istaknuo važnost prognoziranja budućih prilika kod planiranja regulacije Kaptola²⁸², što je i danas aktualno kod izvođenja urbanističkih rješenja. Slična su se razmišljanja, međutim, mogu naslutiti i iz izjava nekih drugih sudionika. Gjuro Szabo i Edo Schön izjavili su pak zadovoljstvo Kovačićevim projektom regulacije Kaptolskog trga iz 1908., no ipak su ga smatrali zastarjelim i neprovedivim u onodobnom suvremenom razdoblju, zbog promijenjenih društvenih i gospodarskih okolnosti.²⁸³ Ipak, povezano s ranije navedenim, Schön je ipak smatrao da se budući projekt regulacije toga dijela Kaptola mora izvesti na temelju Kovačićeve ideje.²⁸⁴ Robert Jean Ivanović kao da pak nije bio svjestan promjena koje bi se mogle dogoditi u budućnosti, a koje bi mogle utjecati na regulaciju Kaptola. Na to upućuje njegovo razmišljanje da je donošenje određenih smjernica o tome što i kako raditi na Kaptolu korisno, jer će regulirati buduće intervencije koje će se izvoditi na Kaptolskom trgu.²⁸⁵ No, teorija je zaštite baštine promijenjiva te je, kao i sve ostalo, ovisna o društvenim i drugim faktorima. Zbog toga smjernice za zaštitu baštine donesene u jednom vremenu mogu postati zastarjele u drugom, u kojemu su promijenjenje društvene i druge okolnosti. Uskoro će se navedeno i

²⁷⁹ Szabo, 1933., 9.

²⁸⁰ Šenoa, 1933., 10.

²⁸¹ Frangeš Mihanović, 1933., 9.

²⁸² Šenoa, 1933., 10.

²⁸³ Szabo, 1933., 9.; Schön, 1933., 9.

²⁸⁴ Schön, 1933., 9.

²⁸⁵ „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“, 1933., 8.

dokazati nakon Drugog svjetskog rata (1939.-1945.) i velikih razaranja koje je on donio, kada se ponovno počelo propitivati na koji bi se način trebalo obnoviti gotovo u cjelosti razorenu graditeljsku kulturnu baštinu.²⁸⁶ Osim smjernica za zaštitu baštine, istog su promijenjivog karaktera i vrijednosti koje se pridaju baštini, a koje se neće podjedanko uočavati u različitim povijesnim razdobljima, zbog čega se neće pojednako smatrati niti koja bi se baština trebala očuvati te u kojoj mjeri i obliku.²⁸⁷ Navedena promijenjivost teorije zaštite baštine, koju slijedi praksa, te vrijednosti koje se pripisuju baštini, trebala bi navoditi projektante da u povijesnim gradovima planiraju reverzibilne intervencije koje se u budućnosti mogu lako ukloniti ili promijeniti, ukoliko dođe do stvaranja društvenih, gospodarskih i drugih prilika koje bi to zahtijevale.²⁸⁸ Navedene teze o promijenjivosti vrijednosti i teorije zaštite, govoreći o budućim intervencijama u sklopu regulacije Kaptola, nitko od spomenutih stručnjaka nije uočio.

5.2. Privremena regulacija Kaptola, 1933.

Iste godine kada je provedena anketa u *Novostima*, Gradsko je načelstvo donijelo odluku o privremenoj regulaciji Kaptola, odnosno dogovorilo je da će se na Kaptolskom trgu izvesti samo one intervencije koje su manje te stoga ne iziskuju veliki trošak.²⁸⁹ Te su intervencije uključivale uređenje zelenih površina uz kule Severnik i Nebojan, nužnika na sjevernoj strani Kaptolskog trga nasuprot sakristije, nivelaciju terena pred Katedralom te prilagodbu fasade i krova neorenesansne prigradnje Hermanna Bolléa nadbiskupskom dvoru.²⁹⁰ Odluka o privremenoj regulaciji Kaptola donesena je zbog nemogućnosti da se provede konačna regulatorna osnova, ali i da se Trg barem malo uredi te tako poveća postojeće i stekne nove vrijednosti. Prema suvremenim konzervatorskim smjernicama o intervencijama u povijesnom ambijentu organizacije *Historic England*, privremene intervencije koje se izvode povijesnim sredinama trebale bi biti učinkovite i reverzibilne te bi im se trebao odrediti točan datum do kojega mogu egzistirati.²⁹¹ Pri izvođenju istih, trebalo bi voditi računa o estetici, odnosno ne bi se smjelo, zbog saznanja o njihovoj privremenosti,

²⁸⁶ Špikić, 2020., 2.-3.

²⁸⁷ *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 30., 36.

²⁸⁸ *Ibid.*, 46.

²⁸⁹ „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“, 1933., 8.

²⁹⁰ Korenić, 1933., 6.

²⁹¹ *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 51.

dopustiti da privremene intervencije budu neugledne te da stoga umanjuju estetsku vrijednost povijesnog ambijenta, iz razloga što postoji rizik da takve intervencije ipak postanu konačne.²⁹² Na navedenu su odluku o privremenoj regulaciji Kaptola reagirali kanonik Stjepan Korenić, povjesničar, konzervator i muzeolog Gjuro Szabo²⁹³, kipar Robert Jean Ivanović i arhitekt Ivan Zemljak.

U dva se navrata za dvije različite novine, 1933. i 1934. godine, na odluku o privremenoj regulaciji Kaptola osvrnuo kanonik Stjepan Korenić. On se protivio privremenim regulacijama jer je smatrao da nisu financijski isplative, s obzirom na to da se ionako moraju rušiti i mijenjati kada će se donijeti konačna regulacija koja predviđa druge intervencije. Tvrdio je da bi se trebala izvesti konačna regulacija bez privremenih intervencija, makar se ona morala parcijalno realizirati, smatravši takav parcijalan postupak realizacije konačne osnove u teškim vremenima i više nego prihvatljivim, jer nigdje nije navedeno da se intervencije, koje predviđa konačna regulacija, moraju izvesti istovremeno. Osim što ih je smatrao financijski neisplativim, za neke je privremene intervencije Korenić smatrao i da estetski nagrđuju Kaptolski trg. Zato se protivio adaptaciji Bolléove prigradnje kuli Nebojan jer je smatrao da bi taj čin čak pogoršao postojeće stanje Kaptolskog trga i umanjio njegove postojeće vrijednosti, odnosno da bi bojanjem fasade te prigradnje, kako je to najavljeno, došlo do narušavanja simetrije Kaptolskog trga i stvaranja nepovoljnog dojma o njemu.²⁹⁴ Osim Bolléove prigradnje, Korenić je nagrđujućim smatrao i nužnik koji bi se trebao postaviti nasuprot sakristije. Tvrdio je da se on u drugim gradovima postavljao diskretno i neuočljivo, tako „*da nije baš na udaru crkve*“, odnosno da publika baš iz njega „*neprestano [ne] izlazi i ulazi*“ u vrijeme „*kada Nadbiskup o Duhovima baš unutar one ograde dijeli sv. Potvrdu*“, a za njega na tome mjestu, kako je dalje smatrao, „*nema niti kanala, nego ga istom treba izvesti, dok je namah podalje nekoliko metara izvan ograde već posve gotov kanal*“.²⁹⁵ Korenić je, kako je vidljivo iz njegove kritike Bolléove prigradnje i nužnika, vodio računa o estetici privremenih intervencija, odnosno bilo mu je važno da one ne umanje postojeću estetsku vrijednost Kaptolskog trga. Time se pridržavao jedne od spomenute stavki o estetici privremenih intervencija organizacije *Historic England* koju se i danas poštiva pri izvođenju

²⁹² Ibid., 47.

²⁹³ „Szabo, Gjuro“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.*

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59216> (pristup 20. 8. 2021.).

²⁹⁴ Korenić, 1934., 7.; Korenić, 1933., 6.

²⁹⁵ Korenić, 1933., 6.

privremenih zahvata.²⁹⁶ U kontekstu razmatranja o privremenoj regulaciji Kaptola, Korenić je smatrao da bi jedina privremena intervencija trebala podrazumijevati asfaltiranje ceste koja prolazi Kaptolskim trgom.²⁹⁷

Svi se drugi ispitanici, koji su bili upitani za svoje mišljenje o izvođenju privremene regulacije Kaptola, nisu protivili privremenim intervencijama koje su trebale biti izvedene prema odluci Gradskog načelstva, već su ih čak smatrali potrebnima i financijski jedino izvedivima u onodobnom vremenu gospodarske krize. Izvođenje manjih intervencija koje se mogu izvesti bez većih troškova, poput poravnavanja terena te prekrivanja derutne kule Severnik zelenilom, tako je podržao Gjuro Szabo, jer je smatrao da je je sadašnje stanje Kaptolskog trga zapušteno. Smatrao je da se tako nešto može izvesti s obzirom na to da danas više nije vrijeme za izvedbu konačne regulacije koja bi iziskivala velike i skupe intervencije, jer postoje važniji problemi koje je potrebno prije riješiti. Privremene je zahvate odobrio i kipar Robert Jean Ivanović koji je izjavio da je izvedba samo privremenih intervencija, poput poravnavanja terena i uklanjanja ružne Bolléove prigradnje danas jedino i moguća, ali i potrebna, jer je smatrao sramotnim da postojeća situacija ostane u stanju u kakvom jest.²⁹⁸ Za privremene je intervencije bio i arhitekt Ivan Zemljak koji je smatrao da se mogu izvesti bez konačne regulatorne osnove, pogotovo ako je njezina izvedba „*stvar dalekog vremena*“, kada više najvjerojatnije niti neće biti adekvatna. Također je osuđivao i odluku o pregradnji Bolléove prigradnje kuli Nebojan, jer ju je smatrao sablasnim „*ruglom*“ i „*nakazom*“ koju se treba u potpunosti ukloniti, a ne adaptirati. Nije smatrao niti da bi ju se trebalo očuvati radi njezina obrazovnog značaja, kao što su to smatrali neki njegovi suvremenici. Izjavio je i da se ljudi s vremenom navikavaju na takve „*nakaze*“, no u ovome slučaju ne vidi da je do toga došlo, iako je prošlo tridesetak godina od njezine izgradnje.²⁹⁹ Kod Ivanovića i Zemljaka je uočljivo slaganje sa Korenićem po pitanju Bolléove prigradnje. Sva su trojica smatrala da je ona vrlo ružna tvorevina koja nagrđuje prostor Kaptolskog trga i koja to ne može prestati činiti ukoliko se samo preuredi i učini sličnijom zgradi susjednog nadbiskupskog dvora, pa se stoga, po njima, morala u potpunosti ukloniti. Moguće da je spomenutim kritičarima Bolléove prigradnje smetao njezin položaj na Kaptolskom trgu te odnos u kojemu je ta građevina bila s drugim postojećim objektima, koji je prostorne odnose ispred Katedrale činio nesimetričnim i

²⁹⁶ *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 47.

²⁹⁷ Korenić, 1934., 7.; Korenić, 1933., 6.

²⁹⁸ „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“, 1933., 8.

²⁹⁹ Zemljak, 1934.a, 10.

stoga nelagodnim³⁰⁰, dok im je sami spomenuti objekt, zbog krova i boje fasade, koji su se oblikom i bojom razlikovali od onih zgrade nadbiskupskog dvora, djelovao prenapadno. Za sami objekt nisu vezivali niti jedan značajniji povijesni događaj ili ličnost, zbog čega mu nisu uviđali povijesno-dokumentarnu vrijednost zbog koje bi možda i smatrali da bi ga se trebalo očuvati, a uočljivo je da uz njega nisu bili niti emocionalno vezani, što su danas jedni od razloga očuvanja makar i onih građevina koje nemaju veliku ambijentalnu i estetsku vrijednost. Danas je Bolléova gradnja, zbog sada već velike starosne vrijednosti, smatrao ju netko ružnom ili ne, postala dijelom identiteta i memorije Zagrepčana koja im daje osjećaj kontinuiteta s prošlošću³⁰¹, tim više zbog smještaja Muzeja bl. Alojzija Stepinca u njezinim prostorima od 2007. godine³⁰², što joj je dalo dodatni društveno-kulturni značaj u relativno recentnoj prošlosti.

5.3. Časopis *Arhitektura*, 1934.

Osim u *Novostima* i *Jutarnjem listu*, rasprava o tome kako bi se područje Kaptola trebalo regulirati vodila se i u časopisu *Arhitektura*. Tom su prigodom svoje prijedloge regulacije Kaptola dali teoretičar arhitekture Petar Knoll te arhitekti Ivan Zemljak i Zdenko Strižić.

5.3.1. Petar Knoll

Petar Knoll smatrao je da je Kaptol izrazito vrijedna povijesna cjelina s povijesnim značajem, kojoj upravo provincijalna i skromna izgradnja, kakvu Kaptol ima, daje posebnost i zanimljivost, zbog čega mu, kao „urbanističkom unicumu“, nije lako „naći premca u cijelom svijetu“. Referirao se na barokne kanoničke kurije sjeverno od Trga, u Ulici Kaptol kojom se do njega dolazi, koje, osim što su mu povijesno i kulturno zanimljive, jer su na razmeđi

³⁰⁰ Siegel, 2014., 7.-9.; Tove Rømo Grande, „Traditional architecture gives better sense of well-being than contemporary glass and steel buildings“, *ScienceNorway.no*, 31. siječnja 2020., <https://partner.sciencenorway.no/architecture-nmbu/traditional-architecture-gives-better-sense-of-well-being-than-contemporary-glass-and-steel-buildings/1631355> (pristup 2.8.2021.).

³⁰¹ Julia Rocchi, „Seven Tips for Saving Ugly Buildings“, *The National Trust for Historic Preservation*, 24. studenog 2015., <https://savingplaces.org/stories/seven-tips-for-saving-ugly-buildings#.YR90ho4zaUk> (pristup 20. 8. 2021.); *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 19., 31.-32.

³⁰² „Muzej blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb“, *Muzejski dokumentacijski centar*, <https://hvm.mdc.hr/muzej-blazenoga-alojzija-stepinca-zagreb,5/hr/crkvene-zbirke/> (pristup 20. 8. 2021.).

urbane i ruralne arhitekture, imaju i „*neprocjenjivu arhitektonsku ljepotu*“³⁰³. Sukladno tome je smatrao da se sva postojeća gradnja na Kaptolu mora sačuvati u zatečenom obliku, kao i da se na njemu ne bi smjele izvoditi arhitektonske intervencije³⁰⁴, iako je prostor Kaptolskog trga smatrao opustošenim i ruševnim. Jedina intervencija koja bi se trebala izvesti, a koja bi negirala postojeću pustoš i ruševni izgled, uključivala bi uređivanje zelenih površina na Kaptolskom trgu koje „*uvijek uljepšavaju kraj i histrijskoj slici ne škode*“. Ukoliko bi se ipak gradila nova arhitektura, ona bi tada trebala biti izvedena u neutralnom stilu koji nije niti funkcionalistički niti povijesni, odnosno koji bi bio blizak stilu kakvog je primijenio Viktor Kovačić u svojem prijedlogu zatvaranja Katedrale na natječaju za regulaciju Kaptola i okolice iz 1908. godine.³⁰⁵ Iz navedenog je teksta, dakle, vidljivo da je Knoll bio zastupnik gotovo apsolutne konzervacije zatečenog ambijenta, makar on imao smanjenu estetsku i ambijentalnu vrijednost, u čemu su mu pogledi bili bliski onima Johna Ruskina još iz sredine 19. stoljeća.³⁰⁶ Uočljivo je i da je od svih vrijednosti, koje kaptolsko područje može sadržavati, vrijednost jedinstvenosti smatrao najvažnijom, a do njezinog smanjivanja ili potpunog nestanka, kako je smatrao, moglo se doći ukoliko bi na Kaptolu došlo do rušenja postojećih građevina, ali i gradnje onih novih u funkcionalističkom stilu, što je uočljivo iz njegovih izjava da u „*historijskom predjelu Kaptola, kao ni u jednom drugom histrijskom kraju, modernom stilu na nikoji način nema mjesta*“ te da bi „*moderni stil ondje samo ismijavao historijsku arhitekturu*“.³⁰⁷ Na kraju je, kako vidimo, ipak naveo da se može izvesti pregrada koja bi spajala kule Severnik i Nebojan, no ona bi se, prema Knollu, trebala izvesti u neutralnom stilu koji ne koristi niti samo elemente funkcionalističke arhitekture, ali niti one historicizirajuće. U tome je vidljivo Knollovo veliko poštovanje prema povijesnoj arhitekturi, kao i to da je donekle ipak uviđao ambijentalnu i estetsku vrijednost Kaptolskog trga koju bi nova izgradnja, koja bi se previše razlikovala one starije te bila poput „šake u oko“, smanjila ili u cjelosti uklonila.

³⁰³ Knoll, 1934., 17.

³⁰⁴ Ibid., 17.-18.

³⁰⁵ Ibid., 18.

³⁰⁶ Usp. Jokilehto, 1986.

³⁰⁷ Knoll, 1934., 18.

5.3.2. Ivan Zemljak

Ivan Zemljak zauzeo je radikalno stajalište kada je u pitanju regulacija Kaptolskog trga. On je tvrdio da je Kaptolski trg „*danās tužna razvalina i otvorena rana*“³⁰⁸ koja nema arhitektonsku niti ikakvu vrijednost.³⁰⁹ Isto nije uviđao niti u obližnjoj Tkalčičevoj ulici, kojoj je posebice kritizirao izgradnju na zapadnoj strani jer „*ne daje ni u pojedinostima, ni u skipini, nikakove elemente od estetske vrijednosti*“, dok je jednokatnice na njezinom istoku smatrao vrijednima.³¹⁰ Zemljak je kritizirao i ulicu Kaptol, odnosno nehomogenost i nejedinstvo zbog arhitektonski različitih kanoničkih kurija i njihova različita smještaja u odnosu na građevno zemljište na kojemu se nalaze³¹¹, u čemu je vidljiva arhitektova naklonost uniformiranosti i homogenosti u oblikovanju, što je obilježja arhitekture internacionalnog funkcionalizma. Za Vlašku je ulicu pak Zemljak izjavio da „*niti forma ulice, niti niz kuća, pa niti pojedina kuća ne daju elemenata, koji bi estetski vrijedili u sebi ili u međusobnom odnosu*“³¹². Smatrao je stoga da se u povijesni ambijent Kaptola mora intervenirati, i to novom arhitekturom u funkcionalističkom stilu koja ne bi uzimala u obzir postojeću gradnju, odnosno koja ne bi bila kompromisna prema povijesnim građevinama. Sukladno je tome s arhitektom Franjom Bahovcem izradio projekt regulacije Kaptola³¹³ koji predviđa gotovo potpuno rušenje svih povijesnih zgrada te izgradnju novih građevina u funkcionalističkom stilu u Tkalčičevoj ulici i istočno od nje, na području cijele Opatovine, oko Ulice Kaptol, u Novoj Vesi, u Ulici Tome Bakača te u Staroj Vlaškoj ulici³¹⁴ (Sl. 39.). Kako je vidljivo na nekim Zemljakovim projekcijama i pogledima, nove bi se zgrade sastojale od najmanje tri etaže (Sl. 40. i Sl. 41.) te bi bile međusobno široko postavljene (Sl. 39.), što bi, prema Zemljaku, omogućilo intimnije stanovanje³¹⁵, a kako bi se do nekih moglo doći, otvorile bi se nove ili proširile postojeće ulice.³¹⁶ Projekt također predviđa „ispravljanje“ ljevkastog oblika Kaptolskog trga u pravokutan oblik, na kojemu na njegovoj zapadnoj strani također predviđa novogradnju koja ga zatvara tvoreći uglato slovo „U“ prema istoku (Sl. 39. i Sl. 41.), dok mu se pristup iz Bakačeve ulice predviđa stubištem (Sl. 39.-Sl. 41.). Katedrala prema projektu ostaje „otvorena“, odnosno njime se ne predviđa spajanje kula Severnik i Nebojan, već se pristup

³⁰⁸ Zemljak, 1934.b, 20.

³⁰⁹ Ibid., 19.

³¹⁰ Ibid., 21.

³¹¹ Ibid., 21.-22.

³¹² Ibid., 22.

³¹³ Ibid., 19.

³¹⁴ Ibid., 23.

³¹⁵ Ibid., 23.

³¹⁶ Ibid., 23.-24.

Katedrali rješava stepeništem koje se izvodi na mjestu protezanja nekadašnjeg zapadnog katedralnog bedema s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom (Sl. 39. i Sl. 41.).³¹⁷

Navedeni je postupak donošenja nove regulacije Zemljak opravdao izjavom da se „za ovo vrijeme nije pojavio niti jedan projekat ili prijedlog koji bi načeti problem u cjelosti obuhvatio“³¹⁸. Navedena tvrdnja nije dosljedna, jer se Zemljakov projekt regulacije Kaptola ne razlikuje od nekih također radikalnih prijedloga koji su pristigli na natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930. godine. U kontekstu natječajnih radova Zemljak ne nudi nikakav novi i originalni prijedlog koji još nije viđen. Velika je navedena rušenja Zemljak opravdao tvrdnjom da se postojeća arhitektura ne može prilagoditi onodobno suvremenim higijenskim i drugim utilitarnim potrebama, odnosno da je gotovo nemoguće uskladiti utilitarnu komponentu, kakvu imaju funkcionalističke građevine, i osjećajnu, kakva se veže za povijesne gradnje, pa samim time prednost daje funkcionalističkoj arhitekturi smatrajući utilitarnu komponentu važnijom od one osjećajne.³¹⁹ Tvrdio je da „kuće nisu kipovi kojih se hvata patina, nego su objekti praktične uporabe“, što mu je također bio jedan od argumenata koji je trebao opravdati rušenje postojeće povijesne arhitekture.³²⁰ Izgradnju funkcionalističke arhitekture na Kaptolskom trgu i u njegovoj okolini Zemljak je smatrao i potrebnom kako bi se ona uskladila s novom arhitekturom istoga stila koja je onodobno već bila izgrađena u dijelu okoliša Kaptolskog trga, odnosno na području ulice Pod zidom i Dolca, jer je trenutno ta nova funkcionalistička arhitektura dolazila u jaki kontrast s postojećim starim i, prema Zemljaku, „trulim“ kućama, što je narušavalo vizuru i izazivalo nesklad šireg urbanog krajolika Kaptolskog trga.³²¹ „Ispravljanje“ postojećih vijugavih i slikovitih ulica Zemljak je pak tumačio tvrdnjom da uz njih ne može projektirati pravocrtne funkcionalističke građevine.³²² To djeluje kao da Zemljak traži što više razloga za neprilagođavanje svojeg projekta zatečenom ambijentu, pa čak niti u oblikovanju pročelja građevina kojima bi mogao projektirati obli oblik koji bi se spomenutim vijugavim ulicama barem donekle prilagodio. Ipak, na nekim je njegovim projekcijama i pogledima vidljivo da je nekim građevinama namjenio krovove s više streha, točnije dvostrešne krovove onim građevinama koje formiraju uglato slovo „U“ na zapadnoj strani Kaptolskog trga, a četverostrešne krovove novim zgradama koje bi se trebale izvesti na mjestima srušenih kanoničkih kurija uz Ulicu Kaptol sjeverno od Kaptolskog trga, koje je predvidio i kao dvoetažne građevine (Sl. 41.). Zemljak

³¹⁷ Ibid., 24.

³¹⁸ Ibid., 19.

³¹⁹ Ibid., 19.

³²⁰ Ibid., 21.

³²¹ Ibid., 19.-20.

³²² Ibid., 24.

možda čak i nesvjesno ipak izražava određenu dozu poštovanja prema povijesnom zatečenom ambijentu te uviđa opasnost od smanjenja njegove ambijentalne i estetske vrijednost ukoliko bi izveo građevine koje bi bile u potpunom kontrastu i neskladu sa povijesnom arhitekturom, pa stoga i izazivale nelagodu.³²³ Svima ranije navedenim Zemljak opravdava potrebu da se navedene povijesne građevine sruše te da se realizira njegov projekt regulacije Kaptola. Pohvalno je što razmišlja o širem okolišu te ga uzima u obzir prilikom izrade prijedloga svoje regulacije Kaptola, kao i što je svijestan utjecaja pojedinačnih realizacija na vizuru šireg urbanog krajolika, što je važno i kod suvremenih planiranja u povijesnim sredinama. Istina je da je funkcionalistička arhitektura, u toku njezine izgradnje, zbog velike razlike u visini i oblikovanju pročelja, dolazila u jaki kontrast sa starijim katnicama koje su već postojale uz Kaptolski trg i u njegovom okolišu, odnosno u Bakačevoj ulici te u Ulici Kaptol zapadno i sjeverno od Kaptolskog trga. „Krivac“ tog kontrasta sami su projektani tih funkcionalističkih građevina koji, prilikom projektiranja zgrada, nisu uzimali u obzir povijesni kontekst i već postojeće starije građevine, niti su razmišljali o širem okolišu na čiju bi se vizuru njihova realizacija odrazila. Zemljak je spomenutim izjavama i projektom pokazao da nije imao osjećaja za postojeću povijesnu arhitekturu te da u njoj nije uviđao povijesno-dokumentarnu, ambijentalnu i estetsku vrijednost kao mnogi njegovi suvremenici. Navedeno se očito zapravo odnosi samo na povijesne zgrade stambene ili javne namjene, s dekorativnim elementima na pročeljima, no ne i na starije utilitarne i „ogoljene“ tvorevine, s obzirom na isti arhitekt u jednom dijelu teksta izražava pozitivno mišljenje o očuvanom dijelu obrambenog zida nekadašnjeg naselja Kaptol, kojeg u svojem projektu namjerava sačuvati te ga uklopiti u novu funkcionalističku arhitekturu³²⁴, u čemu se ponovno vidi njegova naklonost prema „ogoljenim“ i utilitarnim strukturama. Smetalo mu je također i arhitektonsko nejedinstvo kanoničkih kurija u Ulici Kaptol, kao i nejedinstvo koje je nastalo izgradnjom novih funkcionalističkih zgrada uz još uvijek postojeće niske katnice u ulicama Pod zidom, Tome Bakača i Kaptol. Nesklad između funkcionalističke arhitekture i starijih povijesnih katnica velik je zbog prevelike razlike u izgledu oba tipa arhitekture, što izaziva nelagodu i nemir. S druge se strane kanoničke kurije također razlikuju jedna od druge, no razlike između njih ipak nisu toliko izražene da bi izazivale isti spomenuti osjećaj. Baš naprotiv, kurije sadržavaju puno zajedničkih elemenata, zbog čega možemo govoriti o njima kao o varijacijama koje su istovremeno slične i različite te između kojih postoji kontinuitet. Za takve je varijacije u izgledu, no koje nisu prevelike, recentnim istraživanjima iz područja ekološke psihologije

³²³ Siegel, 2014., 5.-7.

³²⁴ Zemljak, 1934.b, 23.

dokazano da imaju pozitivni učinak na ljude.³²⁵ Prema tome, spomenuto nejedinstvo kanoničkih kurija koje je Zemljak kritizirao i koje je želio „ispraviti“, projektirajući nove, u izgledu ujednačene kurije, nešto je što je očito smetalo samo njemu i onima kojima se svidio njegov rad, odnosno koji su bili pristaše internacionalnog funkcionalizma, za koji je težnja za uniformiranošću i karakteristična.

Zemljak nije uzeo u obzir činjenicu da su onodobni Zagrepčani bili emocionalno vezani za povijesne građevine koje je on želio srušiti te da su ih smatrali dijelom svoga identiteta.³²⁶ Možda je Zemljak funkcionalističkim projektima htio izraziti sebe kao modernog čovjeka koji se ne želi baviti prošlošću, pa je tako htio da i drugi razmišljaju. U tom slučaju nije uzeo u obzir da nas prošlost, odnosno građevine kao njezini dokumenti i dokazi, uči o budućnosti. Osim, dakle, povijesno-dokumentarne vrijednosti, povijesne su građevine, koje je Zemljak projektom želio srušiti, vrlo slikovite te kao takve imaju veliku ambijentalnu vrijednost, što su vrijednosti koje on nije uočavao. Da se Zemljakov projekt regulacije Kaptola ostvario, prejednostavne, bezlične i monotone fasade zgrada, koje je planirao izvesti, narušile bi postojeću ambijentalnu vrijednost Kaptola te bi štetno djelovale na ljude.³²⁷ Zemljak je pri navođenju sažetka svojih tvrdnji o regulaciji Kaptola izjavio da „u ovoj osnovi projektovani blokovi činiće se možda nekome tvrdi i namjetljivi“ te da bi „novi nizovi kuća mogu možda ispasti tvrdi i neprijatni“³²⁸, ali da jedino oni mogu riješiti onodobno suvremene probleme higijene. To navodi na zaključak da je čak i Zemljak bio svijestan mentalne nelagode koju je njegova funkcionalistička arhitektura mogla prouzrokovati kod ljudi.³²⁹ Vrijednost koju je Zemljak uvidio u predloženim funkcionalističkim građevinama uključivala je ekonomsku vrijednost, sudeći prema njegovoj izjavi da bi „ove zgrade s visokom rentom dale [...] znatnu vrijednost zemljištu“³³⁰, iako bi to bilo upitno s obzirom na ranije spomenuti ambijent koji bi takva arhitektura narušila, zbog čega bi funkcionalističke građevine prije izgubile na ekonomskoj vrijednosti nego što bi ju dobile, jer se ljudi u njihovoj blizini ne bi htjeli

³²⁵ Siegel, 2014., 5.-7.; Jake Scott, „Where Is the Beauty in Buildings?“, *The Imaginative Conservative*, 11. siječnja 2019., <https://theimaginativeconservative.org/2019/01/where-beauty-buildings-jake-scott.html> (pristup 2. 8. 2021.).

³²⁶ *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 19., 31.-32.

³²⁷ Michael Bond, „The hidden ways that architecture affects how you feel“, *BBC Future*, 6. lipnja 2017., <https://www.bbc.com/future/article/20170605-the-psychology-behind-your-citys-design> (pristup 2. 8. 2021.).

³²⁸ Zemljak, 1934.b, 25.

³²⁹ Usp. Siegel, 2014., 9.-12.; Michael Bond, „The hidden ways that architecture affects how you feel“, *BBC Future*, 6. lipnja 2017., <https://www.bbc.com/future/article/20170605-the-psychology-behind-your-citys-design> (pristup 2. 8. 2021.).

³³⁰ Zemljak, 1934.b, 24.

zadržavati.³³¹ Osim uzimanja u obzir šireg urbanog krajolika te razmišljanja o utjecaju pojedinačnih gradnji na širi urbani okoliš, pozitivno je u njegovom projektu regulacije Kaptola i to što je njime predvidio puno zelenila (Sl. 39.-Sl. 41.), i to, kako se čini prema jednom crtežu projekta regulacije, visokih biljaka različitih oblika i dimenzija³³² (Sl. 40.). Takva složenost u krajobraznom oblikovanju nije bila česta za funkcionalizam, no možda su ga u navedenome inspirirali crteži arhitekta Le Corbusiera koji je vidio ljepotu u kontrastu geometrijski pravilne arhitekture te slobodne, nepravilne i spontane vegetacije.³³³ Da je Zemljakov projekt regulacije bio izveden, spomenuta bi dinamizirana i nejednolična vegetacija Zemljakovoj hladnoj i nezanimljivoj funkcionalističkoj arhitekturi ipak dala malo topline.

5.3.3. Zdenko Strižić

Osim Knolla i Zemljaka, drugi je prijedlog regulacije Kaptola u časopisu *Arhitektura* samostalno izradio i Zdenko Strižić, nakon što je već izveo trećenagrađeno rješenje uređenja Kaptolskog trga u sklopu međunarodnog natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931.³³⁴ U njemu je zauzeo radikalni stav po pitanju njegove regulacije, s obzirom na to da je predložio gotovo potpuna rušenja starije povijesne arhitekture na području Opatovine, oko Ulice Kaptol, na Dolcu, u Ulici Tome Bakača i u staroj Vlaškoj ulici te gradnju novih ulica i građevina. On je smatrao da je bitno sagledati širu sliku urbanog krajolika, odnosno, kako je izjavio, „*promotriti grad kao cjelokupan organizam*“³³⁵, što je pohvalno i s njegove strane. Razlikovao se od Zemljaka po tome što je u svojim razmišljanjima bio ipak malo tolerantniji prema povijesnoj gradnji te joj je iskazivao veće poštovanje. To se može zaključiti prema izjavama da je „*sa drugog [...] gledišta Kaptol za Zagreb od kulturno-historiskog značenja i pretstavlja jedan ambijenat, kojemu se savremeno rješenje mora prilagoditi*“, da „*Kaptol nije polje za radikalnu pregradnju*“ te da „*ono što mi možemo nije nego da novim oblikom koji se čutljivo prilagođuje postojećem okviru, potsjetimo na propale historiske oblike [...]*“.³³⁶ Strižićeva teorijska smatranja nisu bila u potpunosti usklađena s projektom regulacije Kaptola, s obzirom da je na njima vidljiv razmjer rušenja koje je predvidio.

³³¹ Michael Bond, „The hidden ways that architecture affects how you feel“, *BBC Future*, 6. lipnja 2017., <https://www.bbc.com/future/article/20170605-the-psychology-behind-your-citys-design> (pristup 2. 8. 2021.).

³³² Zemljak, 1934.b, 23.-25.

³³³ Ogrin, 1984./1985., 69.

³³⁴ Bjažić Klarin, 2020., 364.

³³⁵ Strižić, 1934., 26.

³³⁶ Ibid., 27.

Moguće je da je Strižić imao najbolju namjeru poštovati zatečeni ambijent, no njegovo viđenje o tome što je ispravno u njemu izvesti da bi se to iskazalo drugačije je nego što bi se očekivalo. Tako je Strižić u svojem projektu regulacije Kaptola predložio da se teren ispred Katedrale nivelira, odnosno da se na njemu izvede terasa te da se, kao u Zemljakovom prijedlogu, zatečeni tlocrt u obliku lijevka „ispravi“ u pravokutnik. Također, poput Zemljaka, kule Severnik i Nebojan nije namjeravao spojiti pregradom, kao što je to predložio u spomenutom trećenagrađenom projektu iz 1930. (usp. Sl. 12.-Sl. 14. te Sl. 42. i Sl. 43.). Strižić je predvidio i novu izgradnju duž Kaptolske, Bakačeve i stare Vlaške ulice, kojoj je trebalo prethoditi i rušenje povijesnih građevina na tim lokacijama (Sl. 43.). No, iako je predvidio gradnju mnogih novih građevina koje bi bile izvedene na mjestima onih starih, neke bi od tih građevina donekle bile prilagođene povijesnom ambijentu te bi koristile neke elemente ranije srušene povijesne arhitekture, na što navodi Strižićev prijedlog da bi se kuće na zapadnoj strani Kaptolskog trga izvele kao građevine od dvije etaže, za koje se na nacrtu vidi i da bi imale četverostrešne krovove, a ne ravne³³⁷ (Sl. 42.). Takve bi izvedene građevine bile bliže zatečenom ambijentu i više bi se na njega referirale, pa bi i pridonosile većem estetskom, ambijentalnom i povijesno-dokumentarnom, ali i društveno-kulturološkom značaju Kaptola, s obzirom da bi preuzele i neke vrijednosti povijesne arhitekture koja je ranije uljepšavala Kaptol, govorila o njegovoj prošlosti te bila dijelom identiteta Zagrepčana.³³⁸ O korištenju istih elemenata povijesne arhitekture i na novim građevinama koje je planirao izvesti duž Kaptolske, Bakačeve i stare Vlaške ulice nema poznatih podataka, s obzirom da nedostaje aksonometrijskih prikaza na kojima bi navedeno bilo uočljivo, no isto se može pretpostaviti prema Strižićevim teorijskim smatranjima i izgledu novih građevina vidljivih na jednom aksonometrijskom prikazu njegova prijedloga regulacije Kaptola na slici pod brojem 42 (Sl. 42.). U spomenutom je uočljiv Strižićev tolerantniji stav prema povijesnoj arhitekturi, u odnosu na raniji Zemljakov prijedlog regulacije Kaptola.

³³⁷ Ibid., 27.

³³⁸ *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 19., 31.-32.

5.4. Prijedlog regulacije Kaptola i Dolca Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935.

5.4.1. Opis i cilj prijedloga regulacije Kaptola i Dolca

Nakon što je Edo Schön izrazio mišljenje o načinu regulacije Kaptola u sklopu ranije spomenute ankete u *Novostima* još 1933. godine, dvije je godine kasnije, zajedno s arhitektom Milovanom Kovačevićem, izradio projekt regulacije Kaptola kako bi se onodobno, već pomalo ugaslo pitanje navedene regulacije, ponovno otvorilo te pomaknulo s „mrtve točke”³³⁹, u čemu su spomenuti arhitekti i uspjeli.³⁴⁰ Schön i Kovačević predložili su da se teren ispred Katedrale nivelira, odnosno da se na njemu izvede terasa. Pristup Kaptolskom trgu iz Bakačeve ulice riješen je monumentalnim stubištem, dok se Kaptolski trg sa sjeverne strane zatvara novom dvokatnom građevinom koja bi bila smještena na mjestu bivšeg sjemeništa, koje projektanti također žele srušiti (Sl. 45.). Na istoj, sjevernoj strani Kaptolskog trga, Schön i Kovačević su predviđali probijanje nove ulice koja bi povezivala Langov trg s onim Kaptolskim te koja bi se prostirala duž postojećih sjevernih katedralnih bedema, s koje bi se, prema Schönu, otvarali „sigurno najljepši vidici na katedralu“ (Sl. 44. i Sl. 48.). Na jugu, po sredini postojećeg i za crkvene službenike privatnog parka nadbiskupskog dvora, projektanti su također predlagali otvaranje nove ceste koja bi spomenuti park dijelila na dva dijela, od kojih bi jedan bio prenamijenjen za javnu namjenu, odnosno dostupan građanstvu (Sl. 48.). Za samu su Katedralu smatrali da se ponovno mora zatvoriti, odnosno da se moraju povezati kule Severnik i Nebojan, i to zidanom pregradom dvostrešnog krova te s kolonadom u središtu (Sl. 44. i Sl. 45.). U daljem su okolišu Kaptolskog trga, točnije od Nove Vesi na sjeveru do Bakačeve ulice na jugu te od stare Vlaške ulice na istoku do Radićeve ulice na zapadu, Schön i Kovačević predvidjeli rušenje svih postojećih građevina, osim franjevačkog samostana i crkve sv. Marije na Dolcu, dok su Bakačevu ulicu željeli i proširiti³⁴¹ (Sl. 48.).

Kao što je vidljivo iz navedenog objašnjenja, predložena je regulacija Kaptola prilično radikalna, jer predviđa velika rušenja i gradnju bezkompromisne funkcionalističke arhitekture, iako je Schön sam smatrao da se postojeća povijesna arhitektura treba što više očuvati i prilagoditi suvremenim higijenskim i prometnim standardima³⁴². Razlog tome je bio taj što je Schön, kako je vidljivo tek iz ovog teksta, starom i vrijednom arhitekturom na Kaptolu, koju je svojim projektom nastojao sačuvati i o kojoj je govorio kao vrijednoj, smatrao samo

³³⁹ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.

³⁴⁰ Bjažić Klarin, 2007., 318.

³⁴¹ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.; „Pitanje regulacije Kaptola“, 1935., 7.

³⁴² Schön, 1933., 9.

„nadbiskupski dvor i utvrde oko katedrale, nadbiskupski park, franjevački samostan i nekoje arhitektonski vrijednije kurije, sjeverno od sjemeništa”, dok u preostalom, poglavito „varoškom” dijelu Kaptola, koji nije reprezentativan, no zato jest na svoj način lijep, slikovit i zanimljiv, nije uviđao značaj, kao što to jest većina ondašnjih njegovih suvremenika.³⁴³ U ranije spomenutoj anketi provedenoj prije dvije godine (1933.) izjavio je da je protiv gradnje modernih visokih građevina na Kaptolskom trgu i u njegovoj okolici koje niti ne bi bile usklađene s tamošnjim povijesnim zgradama³⁴⁴, ali ih je onda opet predvidio projektom na sjevernoj i zapadnoj strani Kaptolskog trga te u Bakačevoj i staroj Vlačkoj ulici. Schönov projekt regulacije Kaptola nije dosljedan onome za što se teorijski zalagao i o čemu je pričao još 1933., dajući svoje mišljenje u anketi koju su tada provele novine *Novosti*. Dakle, godine 1933. zalagao se za očuvanje i reprezentativne i nerepresentativne arhitekture³⁴⁵, a sada je pak smatrao da bi se to trebalo odnositi samo na reprezentativne građevine. Iste se godine protivio gradnji visokih modernih zgrada na Kaptolu koje ne bi pristajale njegovom povijesnom ambijentu³⁴⁶, da bi sada i sam napravio projekt koji predviđa gradnju takvih novih funkcionalističkih građevina. Premda mu je bio samo asistent, možda je na takvu Schönovu promjenu u načinu razmišljanja utjecao Milovan Kovačević. Možda je i Schön, poput ranije Zdenka Strižića, također imao najbolju namjeru poštovati i čuvati povijesnu arhitekturu te je mislio da svojim projektom to i čini, no to zapravo nije bilo tako. Povezano s time, nedosljedno je kod Schöna i to što je za Zemljakov projekt izjavio da je „*preradikalan*“ te da „*negira svaku kulturno-umjetničko-historijsku vrijednost*”, smatravši da se odnosi prema Kaptolu kao da je on „*pusta poljana*” i „*novo naselje*”. Schön je zatim sam, u suradnji s Kovačevićem, izveo rješenje koje je također prilično radikalno, odnosno koje jednako tako predlaže velika rušenja postojeće povijesne arhitekture te gradnju funkcionalističke arhitekture s vrlo malo reminiscencija na povijesnu gradnju, pa tako i bez većeg poštovanja prema njoj, čime je također negirao iste one vrijednosti za koje je smatrao da ih negira Zemljakov projekt. Reminiscencije na povijesnu arhitekturu Schön ipak pokazuje korištenjem kolonade i dvostrešnog krova u projektiranju pregrade koja zatvara Katedralu, no to bi ipak bilo nedovoljno za vraćanje svih onih vrijednosti koje bi se na Kaptolskom trgu smanjile ukoliko bi se proveo Schönov i Kovačevićev prijedlog njegove regulacije. Oslobođanjem Katedrale od povijesnog konteksta te njezinim tretiranjem poput akropole, možda bi se povećala sakralna vrijednost katedralnog sklopa. Zbog istoga bi se, kao i zbog gradnje

³⁴³ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.

³⁴⁴ Schön, 1933., 9.

³⁴⁵ Ibid., 9.

³⁴⁶ Ibid., 9.

građevina u stilu internacionalnog funkcionalizma, smanjila ambijentalna, estetska i povijesno-dokumentarna vrijednost Kaptolskog trga, kao i društveno-kulturološki značaj za Zagrepčane koji su se s povijesnom arhitekturom navedenog Trga identificirali. Slično kao i u slučaju Zemljaka, Schön kao da je i sam smatrao svoj projekt nedovoljno dobrim, pravdajući ga tvrdnjom da je „*loše regulirani Dolac znatno [...] oslabio mogućnost dobre regulacije Kaptola*“, čime kao da je želio krivnju za „lošu“ izvedbu svojeg projekta svaliti na loše projektirani Dolac.³⁴⁷

5.4.2. Reakcije na prijedlog regulacije Kaptola i Dolca Ede Schöna i Milovana Kovačevića

5.4.2.1. Ivan Zemljak

Na predloženu regulaciju Kaptolskog trga Ede Schöna i Milovana Kovačevića prvi je odgovorio arhitekt Ivan Zemljak u *Jutarnjem listu*. On je kritizirao Schönovu i Kovačevićevu osnovu, smatrajući je preradikalnom, čak najradikalnijom dosad. Smatrao je da bi spomenuti autori osnove planiranim rušenjem gotovo sve kaptolske povijesne arhitekture, osim katedralnog kompleksa i franjevačke crkve, promijenili cijelu njegovu sliku.³⁴⁸ Zemljakovo nezadovoljstvo Schönovim i Kovačevićevim projektom regulacije Dolca bilo je neočekivano, s obzirom na to da je i Zemljakov prijedlog regulacije, koji je iznio godinu dana prije (1934.) u časopisu *Arhitektura*, također bio radikalan. Prisjetimo se, i Zemljak je predviđao golemo rušenja postojeće povijesne arhitekture, osim katedralnog kompleksa i franjevačkog samostana, te gradnju novih zgrada u stilu internacionalnog funkcionalizma, što bi također narušilo vizuru Kaptola. Zemljak je u časopisu *Arhitektura* 1934. godine izjavio da Kaptol i okolica u onodobno postojećem stanju nemaju niti jednu vrijednost³⁴⁹, da bi sada, godinu dana nakon, odnosno 1935. godine, u *Jutarnjem listu* tvrdio da Kaptol sadrži „*kulturno umjetničko-historijsku vrijednost*“ koju Schönov i Kovačevićev projekt negiraju. Nije „na mjestu“ niti Zemljakova kritika nagiba terena ispred Katedrale, što bi ga izveli Schön i Kovačević, za koji Zemljak smatra da treba biti u skladu s nagibom Bakačeve ulice³⁵⁰, s obzirom na to da Zemljak u svojem projektu predviđa „ispravljanje“ ljevkastog oblika Kaptolskog trga u

³⁴⁷ O Schönovoj i Kovačevićevoj osnovi iz 1935. može se pročitati i u: Jurić i Limani, 2015., 391.-392.

³⁴⁸ Zemljak, 1935.a, 9.

³⁴⁹ Zemljak, 1934.b, 19.

³⁵⁰ Zemljak, 1935.a, 9.

pravokutan oblik te izvedbu stubišta u Bakačevoj ulici³⁵¹, što zapravo nije ništa drugo nego poravnavanje terena ispred Katedrale, što je i uočljivo na Zemljakovom projektu iz 1934. godine (Sl. 39.-Sl. 41.). Na kraju je Zemljak kritizirao i cestu koju bi Schön i Kovačević izveli uz sjeverni katedralni bedem, jer ju je smatrao suvišnom, ali i zato što bi ta intervencija iziskivala siječu stabala, što bi tako otkrilo „*pust i slab*“ sjeverni katedralni bedem.³⁵² Zemljakova je izjava također nedosljedna, s obzirom na to da je Zemljak sam u svojem projektu regulacije Kaptola iz 1934. godine hvalio dio zapadnog bedema nekadašnjeg naselja Kaptol koji svojim tadašnjim projektom nije namjeravao ukloniti³⁵³, a koji predstavlja još stariji zid koji je onodobno zasigurno bio u sličnome stanju kao katedralni bedemi, ako ne i gore. Upravo zbog toga nije jasno zašto negativno govori o projektu koji je sličan njegovom, kao i o arhitektima koji razmišljaju na gotovo isti način. Jedini elementi koje Zemljak primijećuje u Schönovoj i Kovačičevoj osnovi, a koje njegovo rješenje regulacije nema, jesu blokovi građevina južno od Kaptolskog trga za koje je Zemljak smatrao da su izvedeni preblizu te preduboko³⁵⁴, iako je za navedeno možda samo odgovoran nedovoljno precizno izveden crtež.

5.4.2.2. Aleksandar Freudenreich

Osnovu Schöna i Kovačevića komentirao je i arhitekt Aleksandar Freudenreich, no i on je, poput ranijeg Zemljaka, u svojim danim izjavama bio dosta dvosmislen. On se u svojim teorijskim razmišljanjima tako slagao s Corneliusom Gurlittom te je uviđao povijesno-dokumentarnu i ambijentalnu vrijednost malih, trošnih i nereprezentativnih kuća, čiji su „*nizovi [...] tvorili [...] karakter starog Zagreba*“. Negativno je pak govorio o „*pravilnim beskarakternim kućerinama*“ koje su izgrađene na Dolcu gdje obezvrijeđuju tamošnju, još uvijek postojeću povijesnu arhitekturu u Tkalčićevoj ulici i na Opatovini, pa tako, između ostalog, i crkvu sv. Marije koju je jedna od „*ogromnih palača*“, izvedena na zapadnoj strani Dolca, gotovo u potpunosti prekrila. Kritizirao je zatim i „*sve do sada iznesene regulatorne osnove*“ jer „*ruše još i preostale ostatke kaptolskog dijela grada*“. Freudenreich toliko ne kritizira Schönovu i Kovačevićevu osnovu kako bi se to očekivalo, s obzirom na njegove ranije izjave o vrijednostima starog Zagreba te kritikama upućenim njegovim rušiteljima.

³⁵¹ Zemljak, 1934.b, 24.

³⁵² Zemljak, 1935.a, 9.

³⁵³ Zemljak, 1934.b, 23.

³⁵⁴ Zemljak, 1935.a, 9.

Tako je smatrao da su neki Schönovi i Kovačevićevi prijedlozi „vrijedni“, „zreli“ i „osobito uspjeli“ te ih je podržavao. Slagao se tako sa smještajem monumentalnog stubišta u Bakačevoj ulici te s kolnim dijelom na sjevernoj strani Kaptolskog trga, što je po njemu bio prijedlog koji nisu predlagale dosadašnje osnove. Slagao se i s pregradom koja se trebala izvesti između kula Severnik i Nebojan, za koju je Freudenreich smatrao da se mora napraviti, ali u nekom novom stilu koji nije ni modernistički, ali ni historicizirajući. Također je ocijenio da je dobro rješenje i otvaranje nove ulice na sjevernoj strani Kaptolskog trga, jer se slagao s autorima prijedloga da bi se na taj način otvorila nova privlačna vizura na katedralni sklop. Osobito je bio zadovoljan izvedbom terase ispred Katedrale, zbog koje se ne bi morale rušiti postojeće zgrade na Kaptolu te čija gradnja ne bi iziskivala veliki trošak, zbog čega bi se njezina izvedba mogla ostvariti i kao prva ili jedina intervencija Schönove i Kovačevićeve regulacije. Nasuprot onome što je izjavio u prvom dijelu svoj intervju za *Novosti*, rušenje postojeće arhitekture Freudenreich je sada čak i opravdavao, smatrajući da se Schönova i Kovačevićeva osnova odnosila „na one dijelove Kaptola, kojima je dosadašnje pustošenje onemogućilo, da još što sačuva“. Nisu mu više smetale nove funkcionalističke građevine koje bi se prema Schönovim i Kovačevićevom prijedlogu izgradile u Bakačevoj ulici, jer je smatrao da su se one svojom visinom i mjerilom čak prilagodile okolišu.³⁵⁵ Nije uzeo u obzir njihove neugledne kubične oblike „ogoljenih“ površina, zbog kojih bi se i dalje stvarao jaki kontrast između njih i one povijesne arhitekture koja bi možda ostala sačuvana, kao i s kojima se Zagrepčani ne bi identificirali te koji više ne bi govorili ni o kakvoj prošlosti Zagreba, osim tek u budućnosti, no i tada bi vjerojatno bili samo dokumentom lošeg razmišljanja dvaju arhitekata. Freudenreich je u izjavi za *Novosti* bio dvojakog mišljenja, a njegove teorijske izjave o tome što je potrebno učiniti s Kaptolom međusobno nisu bile usklađene. Možda je htio zauzeti neutralno stajalište, ne želeći se zamjeriti niti zagovarateljima očuvanja postojeće arhitekture, a niti onima koji su bili na strani utilitarnih potreba i modernističke arhitekture, zbog čega je formirao navedeno mišljenje koje se može dvojako protumačiti.

5.4.2.3. Marko Vidaković

Na Schönov i Kovačevićev prijedlog regulacije Kaptola osvrnuo se i arhitekt Marko Vidaković. On je spomenutim prijedlogom bio nezadovoljan iz više razloga. Prije svega, smatrao je da projekt ponavlja neke ideje, poput platoa i pregrade koja spaja kule Severnik i

³⁵⁵ Freudenreich, 1935., 11.

Nebojan, koje su već iznijeli neki arhitekti u ranijim prijedlozima regulacije Kaptola, točnije Viktor Kovačić i Alois Dryák. Smetalo mu je i što Schön i Kovačević prigovaraju Zemljaku na lošem prijedlogu regulacije Kaptola koji ne čuva postojeće stanje, a sami ga, prema Vidakoviću, i oni ne čuvaju. Vidaković je smatrao i da bi nova zgrada na sjeveru Kaptolskog trga, čiju gradnju Schön i Kovačević predviđaju na mjestu zgrade bivšeg sjemeništa, baš prekrila lijepi prizor na Katedralu sa sjeverne strane, odnosno iz ulice Kaptol. Iako je mislio da se Katedrala mora ponovno zatvoriti, Schönov i Kovačevićev prijedlog pregrade, kojom bi se to trebalo izvesti, također mu se nije svidio jer je smatrao da se ne uklapa u povijesni kontekst, kao i da su stupovi kolonade spomenute pregrade pretanki u odnosu na krov. Protivio se i novim visokim građevinama koje bi se prema projektu trebale izvesti i u staroj Vlačkoj ulici, i to iz više razloga. Primijetio je tako, poput Zemljaka, da se one po Schönu i Kovačeviću međusobno postavljaju „pregusto”, odnosno na isti način na koji su postavljene i postojeće povijesne kuće, što također nije bilo higijenski dobro riješeno te prema čemu bi se tako onda mogle sačuvati, kako je Vidaković smatrao, i spomenute zatečene povijesne gradnje koje su jednako tako postavljene preblizu jedna drugoj. Za iste je nove građevine također smatrao da zaklanjaju pogled na nadbiskupski dvor s južne strane, ali i više nego što je prikazano crtežom na slici pod brojem 47 (Sl. 47.), jer navedeni crtež, prema Vidakoviću, nije precizno nacrtan, već kao da je pogled na Bakačevu ulicu usmjeren s prvog kata građevine smještene otprilike na početku Jurišićeve ulice. Vidaković se protivio i nivelaciji terena ispred Katedrale te izvedbi terase, jer bi se u tu svrhu, kako je naveo, uklonila i uništila „današnja stoljetna vegetacija“ koja je za taj dio Kaptola karakteristična te „u hortikulturalnom smislu veoma interesantna“.³⁵⁶ Tom je izjavom spomenuti arhitekt dosad bio jedini koji je, osim zaštite graditeljske baštine Kaptola, iskazao interes i za zaštitu krajobraznog nasljeđa kojeg je očito smatrao dijelom povijesnog karaktera i identiteta područja Kaptolskog trga, što višegodišnje biljke u povijesnim središtima generalno i čine.³⁵⁷ Za nadbiskupski je vrt Vidaković pak tvrdio da se ne smije niti jedan njegov dio pretvoriti u javni park, jer je smatrao da navedeni vrt čini integriranu cjelinu s nadbiskupskim dvorom od kojega se ne bi smio odvojiti. Zamjerke je imao i na intervencije koje su Schön i Kovačević predlagali u širem okolišu Kaptolskog trga, pa je tako smatrao da nisu dobro izveli spoj Duge (danas Radićeve) i Tkalčićeve ulice, a protivio se i predloženim promjenama u Skalinskoj ulici. Vidaković je, kako je vidljivo iz ranijeg dijela teksta, bio vrlo kritičan prema Schönovom i Kovačevićevom projektu, tvrdeći da njime njegovi autori ne pokazuju

³⁵⁶ Vidaković, 1935., 12.

³⁵⁷ *Streets for all: Advice for Highway and Public Realm Works in Historic Places*, Historic England, 2018., 29.

poštovanje prema Kaptolu i njegovom povijesnom ambijentu, kako sami za sebe tvrde, a sami je navedeni projekt držao i financijski nemogućim za izvesti. Smatrao je da je Kovačičev projekt ipak najbolji projekt regulacije koje je dosad izveden.³⁵⁸

5.4.2.4. Polemika Korenić - Schön i Kovačević

Uz Zemljaka, Freudenreicha i Vidakovića, kanonik Stjepan Korenić također je reagirao na Schönovu i Kovačevićevu osnovu. Iako je pohvalio činjenicu što su Schön i Kovačević napravili rješenje regulacije Kaptola s ciljem da se pitanje „*osvježi*“, generalno je bio vrlo kritičan prema projektu. Smatrao je, naime, da on predlaže prevelika rušenja postojeće povijesne arhitekture koja nije reprezentativna i nema umjetničku vrijednost, no ima onu povijesnu i društveno-kulturološku. Također je bio i protiv nove izgradnje koje ne bi bila u skladu s postojećim povijesnim ambijentom. Povezano s time, nije želio da se sruše male katnice koje su još i danas postojeće na Kaptolu te da se time učini pogreška koja je napravljena prilikom gradnje Dolca i regulacije područja južno od Kaptolskog trga. Također mu nije bilo jasno zašto autori prijedloga žele da se uklone one kurije koje su smatrali manje vrijednima, odnosno, prema Koreniću, njih ukupno četrnaest, dok je istovremeno građevine na Gornjem gradu, za koje je Korenić smatrao da su iste vrijednosti poput spomenutih kurija, bilo zabranjeno rušiti. Korenić se protivio i pretvaranju dijela nadbiskupskog vrta u javni park³⁵⁹, no slagao s ponovnim povezivanjem kula Severnik i Nebojan pregradom. Nije bio za to da se navedena pregrada izvede u novom stilu, u kakvom ju predviđaju Schön i Kovačević, već da se napravi faksimilska rekonstrukcija nekadašnjeg zapadnog katedralnog bedema koja bi sadržavala i rekonstruiranu Bakačevu kulu te Metropolitansku knjižnicu. Navedeni je postupak opravdavao time da bi se jedino faksimil navedenih bedema uskladio sa sačuvanim ostacima, kao i tvrdnjom da su cjeloviti katedralni bedemi bili važan spomenik hrvatskog naroda. Nadovezavši se na ranije navedeno, smatrao je da su zbog iste izrazite društveno-kulturološke vrijednosti tako rekonstruirani i zvonik crkve sv. Marka u Veneciji, kosi toranj u Pisi te utvrda Bastilla u Parizu.³⁶⁰ Međutim, navedene mu reference nisu bile valjane, s obzirom na to da kosi toranj u Pisi nikad niti nije bio srušen, a pariška Bastilla nikad nije bila rekonstruirana, što mu je predbacio i sam Schön osvrćući se na njegov odgovor. Faksimilska rekonstrukcija, za koju se Korenić zalagao, metoda je koja se danas primijenjuje u

³⁵⁸ Vidaković, 1935., 12.

³⁵⁹ Korenić, 1935.b, 9.

³⁶⁰ Ibid., 8.

graditeljstvu „*kad je autentična građevina ili cjelina naglo porušena*“ te kada se za istu građevinu utvrdi da „*ima istaknuti kulturni, odgojni ili drugi značaj*“.³⁶¹ Kada je u pitanju zapadni katedralni bedem s Bakačevom kulom i Metropolitanskom knjižnicom, prvi je navedeni uvjet bio zadovoljen, s obzirom da spomenuti zapadni katedralni bedem zaista jest bio naglo porušen, no drugo je Korenićeva stavka o jedinstvenosti toga spomenika subjektivna i diskutabilna. Prije donošenja odluke o izvedbi faksimilske rekonstrukcije također je važno imati na raspolaganju što više arhivske dokumentacije, kako bi se na njezinom temelju mogao detaljno te sa sigurnošću spoznati oblik građevine koji se želi faksimilski rekonstruirati³⁶², no čije se postojanje za zapadni katedralni bedem tada nije moglo sa sigurnošću utvrditi. Ipak, da se Kaptol regulirao prema Korenićevom prijedlogu te da je izveden faksimil zapadnog katedralnog bedema, to bi bila jedna od rijedih izvedbi faksimilske rekonstrukcije u razdoblju prije Drugog svjetskog rata (1939.-1945.), u odnosu na razdoblje poslije njega, kada je, zbog golemih razaranja kulturne baštine koja su se tada dogodila, izveden „*najveći broj faksimilskih obnova*“.³⁶³

Od svih komentatora, Edo Schön i Milovan Kovačević osvrnuli su se jedino na Korenićevu kritiku. Tako su se na Korenićeva razmišljanja osvrnuli tvrdnjom da je on krivo shvatio teorijske postavke jer je njihova regulatorna osnova samo naoko radikalna. Slagali su se s njim u tome da je pitanje Kaptola složeno i da ima više problema koji se moraju riješiti, no zato su, kako kažu, i napravili takvo rješenje koje se može parcijalno realizirati. Tvrdili su također i da svojim projektom regulacije Kaptola ne žele srušiti četrnaest kurija, za što ih je optuživao Korenić, a nisu se s Koreničem slagali niti s njegovom tvrdnjom da bi samo manji dio postojećeg nadbiskupskog vrta ostao privatan, što su smatrali intervencijom koja se niti ne mora realizirati. Može se izostaviti, kako su Schön i Kovačević naveli, i probijanje nove ulice sa sjeverne strane Kaptolskog trga koja bi ga povezivala s Langovim trgom, protiv koje je Korenić također istupio, što Schönu i Kovačeviću nije bilo jasno, jer bi ona, prema njima, baš oživjela „*mrtve*“ dijelove grada. Protivili su se Koreničevom mišljenju da bi se trebala izvesti faksimilska rekonstrukcija Bakačeve kule, jer bi za njih to bio falsifikat i iluzija, uz napomenu da je na natječaju za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908. godine prihvaćena ona verzija Kovačićeva projekta koja nije imala kulu, već trijem sa središnjim povišenjem. Između ostalog, kako su se nadovezali, faksimilska rekonstrukcija nije niti bila potrebna jer imamo dovoljno spomenika kojima se možemo ponositi. Povezano s time, Schön

³⁶¹ Marasović, 1985., 146.

³⁶² Ibid., 147.

³⁶³ Ibid., 147.

i Kovačević su se osvrnuli i na Korenićeve reference na zvonik sv. Marka u Veneciji, kosi toranj u Pisi te na parišku Bastillu, navodivši činjenicu da kosi toranj nikad nije niti iznova građen, nego je samo konzerviran, dok Bastilla, nakon što je srušena u Francuskoj revoluciji, nikad niti nije bila rekonstruirana.³⁶⁴

Nakon Schönovog odgovora Koreniću na Korenićevu prvu kritiku Schönovog i Kovačevićevog projekta regulacije Kaptola, na spomenuti se Schönov odgovor sada osvrnuo Korenić. On je pak izjavio da nije krivo shvatio Schönove stavke, kako je on sam konstatirao, a također mu je i bolje objasnio svoje mišljenje o tome zašto smatra da je izvedba faksimila zapadnih katedralnih bedema dobro rješenje, a ne falsifikat, kakvim ga smatraju Schön i Kovačević. Ponovio je tako da se zapadni katedralni bedem mora faksimilski rekonstruirati, jer su katedralni bedemi za njega izuzetno vrijedan spomenik koji je bio jedinstven u cijelom svijetu, a čije je rušenje bila pogreška koja je jako narušila vrijednost Kaptolskog trga. Izvođenje nove pregrade u bilo kojem novom stilu, odnosno „s nekim bizantskim, pompejanskim, japanskim i čistim fantastičnim formama“, za Korenića je značilo „ne shvaćati ideje“ te bi djelovalo „kao šaka u oko“. Nadalje, osim što se nije složio s onim što je Schön rekao za nadbiskupsko dvorište, niti za oživljavanje „mrtvih“ dijelova Kaptola, Korenić je iznio i neslaganje sa Schönovom tvrdnjom da svojim projektom ne namjerava porušiti četrnaest kurija, jer je smatrao da Schön i Kovačević žele proširiti Opatovinu, a spomenuti čin, prema Koreniću, nije moguće učiniti bez rušenja navedenih četrnaest kurija.³⁶⁵

5.5. Osnova za regulaciju Kaptola Gradskog građevnog ureda, 1936.

Gradski građevni ured donio je 1936. godinu osnovu regulacije cijelog povijesnog dijela Zagreba, što je uključivalo Gornji grad i Kaptol, ali i neke „dijelove novog grada, koji se stapaju sa tim starim dijelovima grada“.³⁶⁶ Njoj je prethodilo detaljno snimanje navedenog prostora te izrada katastra sa svim postojećim objektima³⁶⁷, čime je ostvaren važan preduvjet dobrog urbanističkog planiranja za koji se zalagao još Edo Schön 1933. godine.³⁶⁸ U istoj je osnovi Kaptol opisan kao „kulturno-historijski spomenik prvog reda zbog uloge koju je imao u historijskom i kulturnom životu Zagreba i hrvatskog naroda uopće“ te vlastite jurisdikacije koju je imao u prošlosti. Navedena osnova stoga uglavnom zadržava postojeće stanje

³⁶⁴ Schön i Kovačević, 1935., 5.

³⁶⁵ Korenić, 1935.a, 7.

³⁶⁶ „Regulatorna osnova Kaptola“, 1936., 19.

³⁶⁷ Bauer, 1938.c, 19.

³⁶⁸ Schön, 1933., 9.

Kaptola³⁶⁹, a, uz proširenje Tkalčićeve i drugih ulica „gdje se to pokazalo preko potrebnim“³⁷⁰, jedine inovacije koje predviđa su otvaranje nove ulice, današnje Ulice Augusta Cesarca, uz tadašnju novu zgradu Gradske štedionice, nadalje izgradnja novog bloka zgrada između Cesarčeve i stare Vlačke ulice, koji je trebao činiti što nenapadniji prijelaz prema višim zgradama prema Jurišićevoj ulici, kao i izvođenje pregrade ispred Katedrale koja spaja kule Severnik i Nebojan (Sl. 49. i Sl. 50.). Gradski je građevni ured također odlučio da se osnovom u velikoj mjeri uklanja promet s Kaptola koji se usmjerava u Tkalčićevu ulicu te u ulicu uz Gradsku štedionicu (u današnju ulicu Augusta Cesarca) prema Europskom trgu te dalje prema Ribnjaku i Medveščaku.³⁷¹ Iz navedene je osnove, dakle, vidljivo da je Gradski građevni ured sada više vodio računa o povijesnom karakteru prostora Kaptola nego na početku 1930-ih i ranije³⁷², odnosno da je više uočavao povijesno-dokumentarnu, ambijentalnu i društvenu-kulturnu vrijednost postojeće arhitekture.³⁷³ Također je uočljivo da je isti Ured sada postao svijestan novih štetnika koji mogu degradirati spomenute prepoznate vrijednosti prostora Kaptola, poput prometa, ali i novih gradnji u širem prostoru Kaptola koje se nalaze izvan zaštićenog pojasa povijesne jezgre Zagreba. U tome se pritom može primijetiti utjecaj *Atenske povelje*, donešene 1931. godine, u kojoj se, doduše, još uvijek „veoma suzdržano upozorava na zaštitu ambijenta“³⁷⁴, čijih se stavki Gradski građevni ured očito pridržavao. Za regulaciju užeg prostora Kaptola koji bi obuhvaćao samo prostor oko Katedrale, odnosno Kaptolskog trga, Gradski je građevni ured razmotrio više do tada izvedenih rješenja, pa tako i onodobno najnovije osnove koje su izradili arhitekti Drago Ibler i Bruno Bauer.³⁷⁵

5.5.1. Prijedlog regulacije Kaptola Drage Iblera

Jednu je recentniju verziju rješenja regulacije Kaptolskog trga izradio arhitekt Drago Ibler koji je prijedlogom regulacije Kaptola predložio da se Katedrala zatvori pregradom, no ona ne bi slijedila pravac prostiranja nekadašnjeg zapadnog katedralnog bedema, kako su to predviđali neki prethodni projektanti koji su predlagali ponovno izvođenje pregrade koja bi zatvarala Katedralu. Radilo bi se o prelomljenoj pregradi čije bi se jedno krilo protezalo od

³⁶⁹ „Regulatorna osnova Kaptola“, 1936., 19.

³⁷⁰ Bauer, 1938.c, 19.

³⁷¹ „Regulatorna osnova Kaptola“, 1936., 19.

³⁷² Usp. Jurić, 2005., 25.

³⁷³ „Slijedećeg mjeseca bit će konačno donešena osnova za regulaciju Kaptola“, 1936., 3.

³⁷⁴ Marasović, 1985., 22.

³⁷⁵ „Slijedećeg mjeseca bit će konačno donešena osnova za regulaciju Kaptola“, 1936., 3.

Bolléove prigradnje kuli Nebojan prema sjeverozapadu do kurija istočno od Dolca, drugo bi se nadovezivalo na njega u smjeru sjeveroistoka, gotovo paralelno s pročeljem Katedrale, a treće bi se nadovezivalo na drugo krilo prema sjeverozapadu, paralelno s pročeljem zgrade bivšeg sjemeništa. Na taj bi se način napravio duži uži prolaz na sjevernoj strani Kaptolskog trga kojim bi se moglo doći do Katedrale, a prostor atrija, koji bi činio prostor unutar pregrade, povećao bi se. Kako bi se izvelo drugo i treće krilo pregrade, Ibler je predvidio rušenje „varoških“ kuća na Opatovini te nekih kurija istočno od Dolca i uz Ulicu Kaptol sjeverno od Kaptolskog trga, no neke je postojeće građevine svojim projektom ipak namjeravao sačuvati, poput nekih kurija, zgrade bivšeg sjemeništa te čak Bolléove prigradnje koju su prethodno mnogi kritizirali. Što se tiče područja južno od Kaptolskog trga, Ibler njome predlaže premještanje stare Vlaške ulice južnije od postojećeg položaja, zbog čega bi došlo do rušenja zatečenih povijesnih gradnji u spomenutoj ulici³⁷⁶ (Sl. 51.). Iblerov je projekt regulacije Kaptolskog trga predstavljao radikalno rješenje, u ideji slično kakvo je već viđeno kod nekih drugih projekata, poput Ivana Zemljaka, Zdenka Strižića te Ede Schöna i Milovana Kovačevića. Iako je Ibler zadržao dijelove postojeće arhitekture, pa čak i u većoj mjeri nego ranije spominjani arhitekti, on je njime još uvijek predviđao velika rušenja postojeće arhitekture te stvaranje novih prostornih odnosa novom arhitekturom, zbog čega je pokazao da ne uviđa vrijednosti koje sadrže pojedinačne gradnje koje bi htio srušiti, kao niti značaj zatečenih prostornih odnosa te veza s drugih građevinama koje te gradnje imaju.³⁷⁷ Stil novih građevina koje su se trebale izvesti prema Iblerovom rješenju regulacije Kaptolskog trga, pa tako i pregrade koja bi bila izvedena ispred Katedrale, nije sasvim poznat, s obzirom na to da je poznat samo tlocrt prijedloga regulacije Kaptolskog trga sa kojega se navedeno ne može jasno spoznati. Sudeći prema onodobnom Iblerovom arhitektonskom opusu i stilu u kojemu je inače projektirao djela u doba međuraća, planirane su nove građevine trebale biti izvedene u stilu internacionalnog funkcionalizma. Navedeni stil jako se razlikuje od stilova u kojima je izvedena postojeća arhitektura koja na pročeljima sadrži arhitektonsku ili i skulpturalnu dekoraciju, zbog čega bi se stvarao veliki kontrast između tih dvaju tipova građevina, pa tako i nelagoda koju bi takav kontrast, ali i sami dizajn funkcionalističke arhitekture, uzrokovao.³⁷⁸

³⁷⁶ Ibid., 3.

³⁷⁷ Ibid., 3.

³⁷⁸ Michael Bond, „The hidden ways that architecture affects how you feel“, *BBC Future*, 6. lipnja 2017., <https://www.bbc.com/future/article/20170605-the-psychology-behind-your-citys-design> (pristup 2. 8. 2021.).

5.5.2. Prijedlog regulacije Kaptola Brune Bauera

Osim Iblera, jednu onodobno recentniju varijantu rješenja konačne regulacije područja ispred Katedrale izradio je i Bruno Bauer.³⁷⁹ On je tako predlagao pregrađivanje Trga zidanom pregradom rastvorenom s ukupno pet otvora polukružnog završetka u središnjem dijelu, od kojih je središnji otvor predviđen da bude najveći.³⁸⁰ Oko tog portala Bauer je predviđao montažu skulpturalne i arhitektonske cjeline *Vinkovičevog* portala sa stare, *Timotejeve* katedrale, za koji je smatrao da je „*najimpresivniji*“ te „*snažni, a doista kaptolski elemenat*“ koji bi bio „*glavni akcent*“ njegove osnove.³⁸¹ Unutar tog središnjeg, najvećeg otvora, Bauer je predviđao smještaj mauzoleja Zrinskih i Frankopana, što je prijedlog sličan onome kojeg je već predložio Viktor Kovačić još 1908. godine, opravdavši svoj prijedlog tvrdnjom da je i sam *Vinkovičev* portal izgrađen u njihovom vremenu³⁸² (Sl. 52. i Sl. 53.). U navedenu je pregradu Bauer predvidio uklopiti i Bolléovu prigradnju kuli Nebojan koju, vjerojatno zbog Bauerove kumske povezanosti s Bolléom, nije kritizirao poput nekih svojih suvremenika te ju nije htio srušiti, već joj je čak pronalazio i vrijednost, smatraвши da prolazniku, pri njegovom dolasku iz Bakačeve ulice na Kaptolski trg, zaklanja pogled na Katedralu, zbog čega mu se onda zatim, nakon što prođe Bolléovu prigradnju, otvara iznenađujući prizor na Katedralu.³⁸³ Uklanjanje Bolléove prigradnje Bauer je smatrao nemogućim i zato što su u njoj već smještene određene funkcije, što ju je činilo sastavnim dijelom nadbiskupskog dvora. Pregrada koju je Bauer predložio bila bi, dakle, izvedena u inačici neoromaničkog stila. Taj je stil Bauer odabrao želivši na taj način projekt što više uskladiti s postojećim povijesnim zgradama, kao i referirati se na oblik u kojemu je bio izveden autentični zapadni katedralni bedem, no istovremeno ga nije htio u potpunosti imitirati, smatrajući imitaciju starijih nepostojećih spomenika, odnosno izradu njihova faksimila, pogrešnom. To dokazuje i njegovo smatranje da će se „*arhitektonski oblici ovog trijema morati [...] prilagoditi oblicima starog portala kao srednjeg njegovog dijela, ali tek u glavnim crtama*“, kao i iduća izjava, koja je također vezana uz „*arhitektonske oblike*“ spomenute pregrade koju planira izvesti: „*U detalju držim, da bi mogli da nose posve savremeno obilježje, pa da bi trebalo izbjagavati imitiranje gotskih kapitela, stupova itd.*“³⁸⁴ Bauerov bi se prijedlog pregrade, koja bi povezivala kule Severnik i Nebojan, mogao

³⁷⁹ Bauer, 1938.c, 19.

³⁸⁰ Bauer, 1936., 215.

³⁸¹ Ibid., 214.

³⁸² Ibid., 215.

³⁸³ Ibid., 209.

³⁸⁴ Ibid., 215.

okarakterizirati i kao onodobna nova izgradnja s povijesnim reminiscencijama, što je zaštitna metoda gradnje, češće primijenjivana u vremenu postmodernizma, u kojoj se koriste elementi povijesne arhitekture kako bi se nova arhitektura što više prilagodila staroj te pridonijela stvaranju ljepše vizure šireg krajolika.³⁸⁵ Prostor unutar navedene pregrade, pa tako i Bolléove prigradnje kuli Nebojan, Bauer je namjenio za smještaj prostorija u kojima bi bio smješten dijecezenski arhiv, kaptolska riznica, muzej i prostorije za osoblje³⁸⁶, čime je pokazao, osim da je razmišljao o ljepoti spomenute pregrade te da se ona skladno uklopi u zatečeni povijesni kontekst, da mu je bilo važno i da navedena pregrada bude funkcionalna. Na južnoj je strani Kaptolskog trga, zapadno od kule Nebojan, Bauer pak predvidio gradnju manje katnice, također s historicizirajućim elementima, koja bi zatvorila spomenuti Trg s južne strane, čime se Bauer referirao na srušenu Felbingerovu Roberičinu kuću koja se nalazila na istome mjestu do kraja 19. stoljeća³⁸⁷ (Sl. 54. i Sl. 55.). Nadalje je Bauer izjavio da se treba „*prestat* za *uvijek sa rušenjem*“, smatrajući da se svaka povijesna građevina u starom Zagrebu mora očuvati, čime je zapravo zagovarao načelo konzervacije postojećih povijesnih graditeljskih slojeva. Smatrao je ipak da je opravdano rušiti one zgrade koje su novijeg datuma, poput kurije br. 7 te Kaptolske škole. Bauer je bio i protiv proširivanja i probijanja novih ulica u povijesnim dijelovima Zagreba te izgradnje novih građevina u funkcionalističkom stilu, naročito ukoliko bi se zbog njihove izgradnje trebala srušiti starija povijesna gradnja. Ukoliko bi došlo do potrebe za novom izgradnjom, Bauer je smatrao da bi se ona onda trebala što više prilagoditi povijesnom kontekstu i da prema njemu mora biti što obzirnija, odnosno da ono „*što se gradi nanovo imade da bude u karakteru kaptolskih gradnja*“.³⁸⁸ Iz ovih je Bauerovih razmišljanja uočljivo da je Bauer imao veliko razumijevanje za zatečenu arhitekturu te da je bio svijestan vrijednosti koje Kaptol zbog nje sadrži, ali i koje je izgubio, i to ne samo rušenjem zapadnog katedralnog bedema, već i gradnji južno od navedenog Trga koje su ga zatvarale s južne strane. Vrijednost Bauerove osnove uočio je i sam Gradski građevni ured, u kojemu je nakon njezine analize izjavljeno da ona „*potpuno ulazi u okvir gradske regulatorne osnove za predio Kaptola*“.³⁸⁹

³⁸⁵ Marasović, 1985., 166.-168.

³⁸⁶ Bauer, 1936., 215.

³⁸⁷ „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.

³⁸⁸ Bauer, 1936., 216.

³⁸⁹ „Slijedećeg mjeseca bit će konačno donešena osnova za regulaciju Kaptola“, 1936., 3.

5.5.3. Polemika Knoll - Bauer, 1938.

Nakon što je predložio što bi se trebalo učiniti s Kaptolom još 1934., kada je dao svoju izjavu u časopisu *Arhitektura*, Knoll se još jednom osvrnuo na problem regulacije Kaptola četiri godine poslije, točnije na osnove Gradskog građevnog ureda te Brune Bauera. Iako su navedene osnove generalno čuvale postojeći ambijent, uvidale u njemu povijesno-dokumentarnu, ambijentalnu i estetsku vrijednost te se zalagale za načelo konzervacije, Knoll s njima ipak nije bio zadovoljan, jer je smatrao da one i dalje ne čuvaju svu postojeću povijesnu arhitekturu te da predviđaju „ispravljanje“ nepravilnih starih ulica. Knoll se tako protivio rušenju starije gradnje u staroj Vlačkoj ulici u svrhu otvaranja nove ulice uz Gradsku štedionicu, ali i nekim drugim intervencijama izvan područja Kaptola, poput gradnji stuba u Tomičevoj i Radićevoj ulici, koje su na kraju i izvedene. Protivio se i nasadima, odnosno parkovima koji se po osnovi trebaju izvesti na tri lokacije, smatrajući da se javni park ne može izvesti bilo gdje, pogotovo ne na mjestima privatnih vrtova kanoničkih kurija, jer je smatrao da se oni ne smiju odvojiti od arhitekture s kojom su zajedno formirani, pa stoga i neodvojivo povezani. Knoll je pokazao da je dijelio mišljenje s arhitektom Markom Vidakovićem koji se godinu ranije bunio protiv slične ideje odijeljivanja dijela nadbiskupskog parka od nadbiskupskog dvora.³⁹⁰ Obojica su tako pokazala da shvaćaju povezanost kulturne i prirodne baštine, odnosno njihovu međusobnu interakciju, zbog koje su obje vrste nasljeđa formirane u današnjem obliku. Zbog takvih intervencija koje spomenute osnove ipak predviđaju, Knoll je smatrao da one ne poštuju povijesni ambijent za koji nemaju osjećaja, da ne uviđaju njegovu povijesno-dokumentarnu, ambijentalnu i estetsku vrijednost te da ne shvaćaju jedinstvenost pojedinih gradnji. Poprilično je ljut na vlasti koje, po njemu, i dalje nemaju osjećaja za staru arhitekturu Zagreba te za nju ne mare, iako smatraju da to čine. Povezano s time, smatrao je da je Kaptol ostao očuvan samo zahvaljujući stanovnicima koji se sami brinu za stare građevine u kojima žive.³⁹¹ Uočljivo je da je Knoll, u najboljoj namjeri da se Kaptol što više sačuva te iskazujući veliko poštovanje prema njegovoj arhitekturi, i dalje ostao priklonjen načelu apsolutne konzervacije, odnosno dosljedan svojem mišljenju koje je imao i 1934. godine, za razliku od nekih drugih spomenutih predlagatelja regulacije Kaptola koji to nisu bili.

Ubrzo nakon Knollove kritike osnove Gradskog građevnog ureda te Brune Bauera, uslijedio je Bauerov odgovor Knollu. On se, očekivano, s Knollom nije složio, posebice u

³⁹⁰ Vidaković, 1935., 12.

³⁹¹ Knoll, 1938.b, 6.

dijelu razgovora o tome koje građevine imaju povijesno-dokumentarnu i ambijentalnu vrijednost, a koje nemaju. Bauer je tako smatrao da određene građevine na Kaptolu imaju povijesno-dokumentarnu vrijednost, no s obzirom da su dekadentne i trošne, nemaju i onu ambijentalnu, pa stoga štete slici šireg prostora, zbog čega ih je opravdano srušiti. Nadovezujući se na to, smatra, međutim, da bi ih se i dalje moglo očuvati samo u kontekstu razvitka graditeljstva. Pri analizi nekog objekta kulturne baštine te određivanju njegovih vrijednosti, neke se njegove vrijednosti mogu percipirati važnijima od drugih³⁹², a iste se trebaju jedino i sačuvati ukoliko je prisutno više vrijednosti koje su u međusobnom sukobu te ih je zbog toga nemoguće sve zadržati.³⁹³ Bauer je tako očito smatrao da je najvažnije sačuvati sliku Kaptola, odnosno da je ambijentalna vrijednost značajnija od povijesno-dokumentarne ili bilo koje druge vrijednosti te da bi se ona najviše trebala očuvati, ali i povećati novim gradnjama na mjestima starih koje je njegov projekt regulacije Kaptolskog trga i predviđao (Sl. 52.-Sl. 55.). Bauer je također kritizirao i Knollovo pretjerano zalaganje za metodu konzervacije, prema kojemu bi se pod zaštitu trebali staviti i svi novi moderni objekti koji su u međuvremenu izgrađeni, a koji ruše cjelovitost prostora, odnosno opet narušavaju njegovu ambijentalnu vrijednost za čije se očuvanje najviše zalagao.³⁹⁴

Nakon što mu je Bauer odgovorio na kritiku, Knoll se odlučio još jedanput javiti. Kritizirao je Bauerovo mišljenje da se neprikladne novogradnje mogu ukloniti, smatrajući da taj postupak ne odobrava niti sam *Regulacioni i konzervatorski plan za historijske dijelove grada*, kao i *Uredbu o njegovom izvođenju*. Također se još jedanput odlučio osvrnuti na spomenuti *Plan*, za koji smatra da zapravo predstavlja program uništenja starog Zagreba te da ne čuva povijesne cjeline, iako se za navedeno zalaže. Razlog navedenog vidi u tome što u njemu, kako Knoll tvrdi, te povijesne cjeline zapravo nisu jasno definirane, kao i u tome što *Plan* nema niti jasno definirana načela i teoriju, bez koje nema niti dobre prakse i reda.³⁹⁵

Nakon Knollovog komentara, Bauer je još jedanput odlučio braniti svoja stajališta. Smatrao je da mu Knoll nije dao dobar odgovor te da svojim tvrdnjama podcijenio donositelje *Plana*, smatrajući da su ga donijele nestručne osobe koje ne vladaju dobro teorijom. Tvrdio je također da je Knoll jedina osoba koji se žali i koja ne prihvaća spomenuti *Plan*, nadodavši

³⁹² *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, Historic England, 2008., 37.

³⁹³ *Ibid.*, 23., 37.

³⁹⁴ Bauer, 1938.a, 3.

³⁹⁵ Knoll, 1938.a, 5.

pritom da je Plan prihvaćen prema prijedlogu većine koja se složila s njegovim odrednicama.³⁹⁶

5.6. Projekt regulacije Kaptola i Trga bana Josipa Jelačića slikara Krakovića, 1940.

U vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata (1939.-1945.) te malo prije osnutka Nezavisne Države Hrvatske, kada je rasprava oko regulacije Kaptola bila stišana, „zagrebački slikar g. Kraković“, kako je to navedeno u jednom broju novina *Večer*, odlučio je iznijeti svoj prijedlog uređenja Kaptola. Na Kaptolskom je trgu Kraković tako predlagao gradnju monumentalne jednokatne banske palače koja bi se nalazila na njegovom sjevernom dijelu. Navedena bi palača bila samo dio golemog kompleksa koji se još sastojao od Pantheona, čiju je izvedbu Kraković predlagao na sjevernoj strani Trga bana Josipa Jelačića. Glavno bi pročelje palače, okrenuto prema jugu, bilo rastvoreno visokim nizom arkada i kolonada koje bi činili veliki mramorni stubovi, a ispred njega nalazila bi se „velika terasa sa dva isturena kraka sa istočne i zapadne strane, koji bi sezali donde gdje se sada nalaze zgrade koje sa sjevera zatvaraju trg“. Ispod spomenute terase Kraković je predlagao da se smjesti „75 većih trgovina luksuznom robom i dva reprezentativna javna lokala“³⁹⁷ (Sl. 56.). Krakovićev je projekt najradikalniji projekt regulacije Kaptola dosad viđen i poznat, daleko ekstremniji od svih ranije analiziranih projekata regulacije Kaptola koji su smatrani radikalnima, jer njima planira potpuno uklanjanje svih postojećih povijesnih zgrada na predjelu između Trga bana Josipa Jelačića na jugu, Franjevačkog samostana u Ulici Kaptol na sjeveru te Katedrale na istoku. U njemu je bila uočljiva težnja ka stvaranju novih, golemih gradova i gradskih prostora, s novim i reprezentativnim građevinama izvedenima u neoklasicističkom stilu koje bi predstavljale moć nove vlasti, što je bilo karakteristična i za druge onodobne države pod totalitarnim režimima. U toj totalitarističkoj težnji ka reprezentativnosti i iskazivanju moći, mjesta za „varošku“ i skromnu zagrebačku povijesnu arhitekturu nije bilo³⁹⁸, a dovoljno reprezentativnima nisu očito smatrane niti historicističke i secesijske višekratnice na sjevernoj strani Trga bana Josipa Jelačića, čije je rušenje Kraković također predvidio projektom. Kako je u navedenom rješenju uočljivo, jedino očuvana ostaje Katedrala zajedno sa svojim postojećim bedemima, no njezina okolina, pa tako i ona sama, ostaje potpuno degradirana novim građevinama i elitnim funkcijama koje su apsolutno neprimjerene za područje Kaptola.

³⁹⁶ Bauer, 1938.b, 5.

³⁹⁷ „Regulacija Kaptola: Zanimiv projekat jednog slikara“, 1940., 6.

³⁹⁸ Špikić, 2020., 10.-11.; Usp. Pejić, 2009., 25.-32.

5.7. Kaptol u periodu nakon Drugog svjetskog rata (1939.-1945.)

Nakon Drugog svjetskog rata (1939.-1945.) rasprava oko regulacije Kaptola i dalje je bila smanjenog intenziteta, čime se nastavio trend započet još krajem 1930-ih. Desetak godina nakon završetka Drugog svjetskog rata poticaj za nastavak očuvanja područja Kaptola dao je Andre Mohorovičić³⁹⁹, arhitekt i povjesničar umjetnosti⁴⁰⁰, kada je 1952. godine napravio prvu znanstvenu studiju povijesti urbanizma u Zagrebu, u kojoj se, između ostalog, založio za potpuno očuvanje povijesne arhitekture Kaptola i Gornjeg grada. Daljnji je napredak u zaštiti graditeljske baštine Kaptola učinjen 1965. kada je on, zajedno s Gornjim gradom, uvršten u Registar kulturnih dobara kao zaštićena kulturno-povijesna cjelina Stari grad Zagreb, čije je područje zaštite zatim dodatno prošireno 1986. godine. Navedene dvije činjenice nisu spriječile ponovnu degradaciju zagrebačke povijesne cjeline koja je nastupila nakon donošenja *Generalnog urbanističkog plana* 1971. godine, a zatim i *Detaljnog urbanističkog plana Donjeg grada* 1973. godine, što je 1975. pokrenulo inicijativu *SOS za baštinu za stari Zagreb* koja je nastojala „brojnim istupima u javnosti ukazati na ugroženost i propadanje zagrebačkih povijesnih cjelina“.⁴⁰¹ Tada se smanjila ambijentalna, estetska i društveno-kulturološka vrijednost Kaptolskog trga nakon što je bio djelomično prenamijenjen u kružni tok⁴⁰² izveden oko fontane s Bogorodicom i četiri anđela iz 1878.⁴⁰³, a djelomično u parkiralište koje se na njegovoj većoj površini nalazilo do 1990-ih godina, a u dijelu ispred bivšeg sjemeništa čak do 2005. godine, kada je i tamo ukinuto.⁴⁰⁴ Parkiralište i okretište automobila u središtu Trga narušili su kvalitetu njegove slike te onemogućili boravak, kretanje i interakciju pješaka na Trgu, dok je prisutnost većeg broja motornih vozila uzrokovala i povećanu koncentraciju čestica čađe u okolnom zraku, što je zasigurno dovodilo i do taloženja istoga na okolnim povijesnim spomenicima (Sl. 57.). Iako je 1979. izradbom *Provedbenog urbanističkog plana uređenja i revitalizacije Gornjeg grada i Kaptola* došlo „do stanovite promjene percepcije odnosa prema zagrebačkoj povijesnoj jezgri“, s obzirom na to da se njime previđala revitalizacija zagrebačkog povijesnog centra na temelju složenijeg

³⁹⁹ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁴⁰⁰ „Mohorovičić, Andre“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41534> (pristup 23. 8. 2021.).

⁴⁰¹ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁴⁰² Šimpraga, 2011., 40.

⁴⁰³ Ibid., 38.

⁴⁰⁴ Ibid., 40.

urbanističkog i socio-ekonomskog pristupa, koji je uključivao i analizu uzroka njegove dosadašnje degradacije, navedenim se *Planom* realno stanje gradske jezgre nije popravilo jer spomenuti *Plan* nikad nije zaživio.⁴⁰⁵

Nakon uspostave hrvatske samostalnosti bio je raspisan niz novih arhitektonsko-urbanističkih natječaja kojima se predviđala regulacija Kaptola. Prvi od navedenih natječaja raspisan je 1993. godine, a njime se predviđalo uređenje pješačke zone Kaptola. Drugi je natječaj regulacije Kaptola uslijedio desetak godina kasnije, točnije tek 2005. godine⁴⁰⁶, da bi zatim ubrzo nakon njega, već 2006. godine, bio raspisan treći natječaj za regulaciju istog područja.⁴⁰⁷ Posljednji je natječaj za uređenje prostora ispred Katedrale raspisan 2008. godine, točno sto godina nakon raspisivanja natječaja za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice, na kojemu je svojim radom pobijedio Viktor Kovačić. Svi navedeni natječaji nisu urodili plodom, jer su svi radovi projektanata, koji su na njih bili pristigli, bili loše izvedeni jer nisu pokazivali dovoljno poštovanje prema zatečenom i zaštićenom povijesnom ambijentu. U zadnjem natječaju iz 2008. godine postojale su, prema povjesničaru umjetnosti Krešimiru Galoviću, i „kontradiktornosti u određivanju cilja i teme natječaja“, a nije bio dobar niti sastav ocjenjivačkoga suda koji se sastojao samo od arhitekata, bez urbanista i konzervatora koji su, doduše, bili postavljeni kao konzultanti, no bez „prava glasa i značajnijeg utjecaja pri ocjenjivanju“.⁴⁰⁸ Tadašnji loš izbor članova ocjenjivačkog suda dokazuje i rad Marina Mikelića, Tomislava Vreša i Josipa Jerkovića kojemu je spomenuti ocjenjivački sud dodijelio prvu nagradu⁴⁰⁹, no po kojemu je bilo očito da spomenuti projektanti nisu uviđali arheološku vrijednost podzemlja Kaptolskog trga, u kojemu su, u jednom od svoja dva rješenja, željeli izvesti prostore za sadržaje koji nedostaju Kaptolu, uključujući i izložbeni prostor⁴¹⁰ (Sl. 58.).

⁴⁰⁵ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ „Natječaji s dodijeljenim brojem prema Pravilniku iz 2006.“, *Hrvatska komora arhitekata*, <https://www.arhitekti-hka.hr/hr/natjecaji-nadmetanja/s-dodijeljenim-brojem/s-dodijeljenim-brojem-2006/> (pristup 23. 8. 2021.).

⁴⁰⁸ Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).

⁴⁰⁹ „Uređenje Kaptola“, *Mikelić Vreš Arhitekti (MVA)*, <https://www.mva.hr/projects/kaptol> (pristup 23. 8. 2021.).

⁴¹⁰ Šimpraga, 2011., 42.-43.

6. Zaključak

Zagrebački je Kaptol danas jedan od najstarijih dijelova Zagreba, dio njegove zaštićene povijesne jezgre te njegov simbol i marker identiteta. Od trenutka osnivanja zagrebačke biskupije 1094. godine, na njegovom je području započela veća izgradnja, ali s vremenom i rušenje izgrađenog, što je dovodilo do pada ili nestanka njegovih pojedinih vrijednosti. Nakon niza rušenja i regulacija provedenih na njegovome području tijekom 19. stoljeća te osnova koje su u ranom 20. stoljeću predlagale njegovo uređenje, uslijedila su brojna nova rješenja regulacije Kaptola predložena od strane različitih arhitekata u sklopu međunarodnog natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba održanog tijekom 1930. i 1931. godine. Iako je na natječaj pristigao velik broj radova, ocjenjivački sud niti jednom nije dao prvu nagradu, zbog čega do konačne regulacije nije došlo, pa je i Gradski građevni ured donio rješenje samo o njegovoj privremenoj regulaciji te o izvedbi onodobno izvedivih i nužnih intervencija. Navedeno je pokrenulo višegodišnju raspravu u kojoj su sudjelovali različiti stručnjaci, a koja je trajala sve do suvremenosti. Značaj spomenute rasprave jest u tome što su tokom nje izneseni vrijedni prijedlozi, ideje i mišljenja o intervenciji u jednom povijesnom prostoru, na koje bi se valjalo pozivati te koje bi trebalo uzeti u obzir i u budućnosti, ukoliko bi tada ponovno došlo do otvaranja pitanja regulacije Kaptola, ali i u slučajevima drugih intervencija koje bi se u budućnosti izvodile na drugim područjima unutar zagrebačke zaštićene povijesne jezgre.

Kaptolski je trg danas, zajedno s Katedralom, jedan od simbola Zagreba, kao i dio identiteta Zagrepčana.⁴¹¹ Pitanje regulacije Kaptola danas nije više „*najvažnije i najosjetljivije građevinsko pitanje grada Zagreba*“, kao što je to naveo Edo Schön još 1935. godine⁴¹², niti „*jedan od najvažnijih urbanističkih problema grada Zagreba*“, kao što je to smatrao Petar Knoll godinu ranije.⁴¹³ Pretpostavljam i da mnogi Zagrepčani niti nisu upoznati sa raspravama koje su se oko njega vodile u prošlosti. Također je i današnja vizura Kaptolskog trga malo popravljena u odnosu na stanje iz ranijih godina, iako su ambijentalna i estetska vrijednost Trga i dalje smanjene. Tome pridonosi činjenica da je pješacima omogućeno kretanje po Trgu, iako je parkiralište i dalje prisutno na zapadnom dijelu Kaptolskog trga, dok je kružni tok, koji danas služi i kao stajalište te okretište gradskih autobusa, izmješten sjevernije, ispred

⁴¹¹ Memluk, 2013., 31.-32.

⁴¹² „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«, 1935., 8.; „Pitanje regulacije Kaptola“, 1935., 7.

⁴¹³ Knoll, 1934., 17.

bivšeg sjemeništa⁴¹⁴ (Sl. 59.). Ljudi se danas na Kaptolskom trgu okupljaju u vrijeme misa za važnijih katoličkih blagdana ili se zadržavaju oko fontane, iako ljeti, zbog velikih vrućina i nedostatka hlada, to ne bude često moguće. Aktivnosti koje bi se organizirale na području Kaptolskog trga trebale bi pristajati njegovom karakteru⁴¹⁵, odnosno značenju, veličini i položaju u prostoru.⁴¹⁶ Kako bi se povećala ambijentalna i estetska vrijednost Kaptolskog trga, Kule Severnik i Nebojan trebalo bi ponovno spojiti, i to prema prijedlogu regulacije Kaptola koje je izveo Gradski građevni ured 1936. godine. Kako je već navedeno u ranijem dijelu rada, spomenuto rješenje uglavnom zadržava zatečeno stanje, no neke od novina uključuju probijanje nove ulice uz zgradu Gradske štedionice (današnje ulice Augusta Cesarca), gradnju bloka zgrada između spomenute Ulice Augusta Cesarca i stare Vlaške ulice te izvedbu pregrade na Kaptolskom trgu koja bi ponovno zatvorila Katedralu.⁴¹⁷ Današnja Ulica Augusta Cesarca probijena je, no ostala je nerealizirana cjelovita izvedba bloka zgrada između Cesarčeve i stare Vlaške ulice, kao i pregrade koja bi spajala kule Severnik i Nebojan. Spomenuto bi se spajanje kula Severnik i Nebojan stoga trebalo učiniti, i to rješenjem koje bi bilo slično prijedlogu regulacije Kaptola Viktora Kovačića iz 1908. godine (Sl. 5.) ili koje bi se pak temeljilo na novijem rješenju koje je predložio Bruno Bauer 1936. godine (Sl. 52. i Sl. 53.). Razlog navedenome je taj što se jedino ta dva rješenja u svojim elementima u dovoljnoj mjeri referiraju na srušeni zapadni katedralni bedem, tako da se skladno uklapaju u povijesni ambijent te mu podižu ambijentalnu i estetsku vrijednost, no opet ne predstavljaju faksimile. Tim bi se projektima sada, međutim, trebala očuvati Bolléova prigradnja kuli Nebojan u obliku u kakvom je danas (Sl. 7.), s obzirom na to da je u međuvremenu, u razdoblju od 1930-ih do danas, stekla veliku starosnu vrijednost te postala dijelom identiteta Zagrepčana⁴¹⁸, a dodatnu je vrijednost dobila i 2007. godine kada je u njoj smješten Muzej bl. Alojzija Stepinca.⁴¹⁹ Osim u obliku zidane pregrade, pregrada između kula Severnik i Nebojan mogla bi se izvesti i u obliku drvoreda u liniji po kojoj se nekad prostirao zapadni katedralni bedem, moguće i u kombinaciji s niskom ogradom s ulazima za slobodan prolaz. Drvored bi pritom također korespondirao sa suvremenim rješenjima za povećanje bioraznolikosti u gradovima,

⁴¹⁴ Šimpraga, 2011., 40.

⁴¹⁵ Memluk, 2013., 521., 528.

⁴¹⁶ Ibid., 525.

⁴¹⁷ „Na Kaptolu se opet bje bitka...: Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?“, 1936., 12.; „Regulatorna osnova Kaptola“, 1936., 19.

⁴¹⁸ Julia Rocchi, „Seven Tips for Saving Ugly Buildings“, *The National Trust for Historic Preservation*, 24. studenog 2015., <https://savingplaces.org/stories/seven-tips-for-saving-ugly-buildings#.YR90ho4zaUk> (pristup 20. 8. 2021.).

⁴¹⁹ „Muzej blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb“, *Muzejski dokumentacijski centar*, <https://hvm.mdc.hr/muzej-blazenoga-alozija-stepinca-zagreb,5/hr/crkvene-zbirke/> (pristup 20. 8. 2021.).

poboljšanjem kvalitete zraka i smanjivanje urbanih toplinskih otoka uzrokovanim klimatskim promjenama⁴²⁰, zbog čega bi predstavljao novi sloj unutar povijesnog konteksta koji bi bio sukladan suvremenim društvenim potrebama. Navedena bi pregrada negirala preveliku i opustošenu površinu Kaptolskog trga te bi njegov prostor funkcionalno podijelila na dva dijela. Prostor unutar pregrade, bliže Katedrali, pregrađivanjem bi Trga postao atrijem, u kojemu bi se skupljali vjernici povodom mise i gdje bi vladao „sakralni mir“, pogotovo ukoliko bi se izvela zidana pregrada koja bi zadržavala buku izvan prostora navedenog atrija, a na istom bi se području mogla organizirati i neke manje predstave religioznog karaktera. Nasuprot tome, prostor izvan pregrade, dalje od Katedrale i bliže Dolcu na zapadu, mogao bi se urediti kao „glasniji“ prostor za svjetovne aktivnosti, moguće čak za neke manje sajmove obrtničkih proizvoda ili knjiga, čime bi se djelomično revitalizirala sajmišna funkcija Kaptolskog trga koju je on prije imao. Na istome bi se prostoru mogle postaviti i klupe za sjedenje kako bi ljudi mogli odmoriti od kupovine na Dolcu ili sajmu knjiga na Kaptolskom trgu⁴²¹, prolistati knjigu koju su možda upravo kupili te uživati u povijesnom ambijentu i lijepim građevinama koje ih okružuju. Smatram također, slažući se s izjavom Petra Knolla iz 1934. da zelene površine „*uvijek uljepšavaju kraj i histrijskoj slici ne štode*“⁴²², da bi se trebalo razmisliti i o sadnji dodatnog drveća na prostoru Kaptolskog trga koje bi omogućilo ugodniji boravak na njemu, naročito tokom ljeta. Pritom bi se trebalo paziti da bude odabrana tradicionalna vrsta drveća koja klimatsko-geografski i povijesno odgovara lokaciji.⁴²³ Također u skladu s principima pokreta Novog urbanizma⁴²⁴ i sukladno suvremenim društvenim potrebama, odnosno aktualnoj tendenciji smanjivanja automobilske prometa na gradskim ulicama te „vraćanju“ istih pješacima, cesta koja je danas prisutna na zapadnoj strani Trga mogla bi se ukloniti te bi cijeli Trg mogao postati pješačka zona, što on trenutno jest samo u jednom svojem (istočnom i središnjem) dijelu. Opravdanje za to bila bi i činjenica da se gradski promet danas više toliko ne razvija i ne postaje veći, kao što je to bilo, prema riječima Branka Šenoa, još 1933. godine⁴²⁵, pa bi se suvremeno rješenje regulacije Kaptola trebalo i tome prilagoditi. Ulazak vozila opskrbe, koji bi privremeno opskrbljivali namirnicama i sirovinama okolne kafiće i dućane na zapadnoj strani Trga, kao i na tržnici Dolac, i dalje bi

⁴²⁰ Memluk, 2013., 519.; *Streets for all: Advice for Highway and Public Realm Works in Historic Places*, Historic England, 2018., 29.

⁴²¹ Memluk, 2013., 519., 521.

⁴²² Knoll, 1934., 18.

⁴²³ Šimpraga, 2011., 47.; *Streets for all: Advice for Highway and Public Realm Works in Historic Places*, Historic England, 2018., 48.

⁴²⁴ Usp. „What is New Urbanism?“, *Congress for the New Urbanism (CNU)*, <https://www.cnu.org/resources/what-new-urbanism> (pristup 7. 9. 2021.)

⁴²⁵ Šenoa, 1933., 10.

mogao biti dozvoljen. Svime ranije navedenima povećala bi se ambijentalna i estetska vrijednost Trga, no i njegov društveno-kulturološki značaj, s obzirom na to da bi Trg uređen na ranije naveden način privlačio više ljudi, potencirao njihovu međusobnu komunikaciju i koheziju⁴²⁶, omogućio njihovo neometano uživanje u ljepoti stare zagrebačke arhitekture te pridonosio njihovoj psihološkoj dobrobiti.⁴²⁷

Daljnja bi se istraživanja mogla usmjeriti na istraživanje želja građana, odnosno onoga što bi oni htjeli da se učini s Kaptolom i što bi voljeli da se na njemu promijeni ili bolje izvede. Mišljenja građana trebalo bi zatim uključiti u buduće urbanističko planiranje na Kaptolu te ih uskladiti sa zahtjevima konzervatora i trenutnog Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Također, na tragu onoga što je predložio arhitektonski biro *Mikić Vreš Arhitekti (MVA)*, trebalo bi nastaviti istraživati načine na koje bi se mogao izvesti muzejski prostor u kojemu bi se javnosti mogli prezentirati sakralni artefati, ali i svi prijedlozi regulacije Kaptola koji su dosad izvedeni te prikazani u ovome radu. Time bi se mnogo Zagrepčana, ali i turista, upoznalo s prijedlozima regulacije kaptolskog područja te raspravama koje su se oko njih vodile u prošlosti.

⁴²⁶ Memluk, 2013., 520., 528.

⁴²⁷ Ibid., 524.

7. Slikovni prilozi

Sl. 1. Karta i današnji izgled Kaptolskog trga te njegove bliže okolice snimljene iz zraka

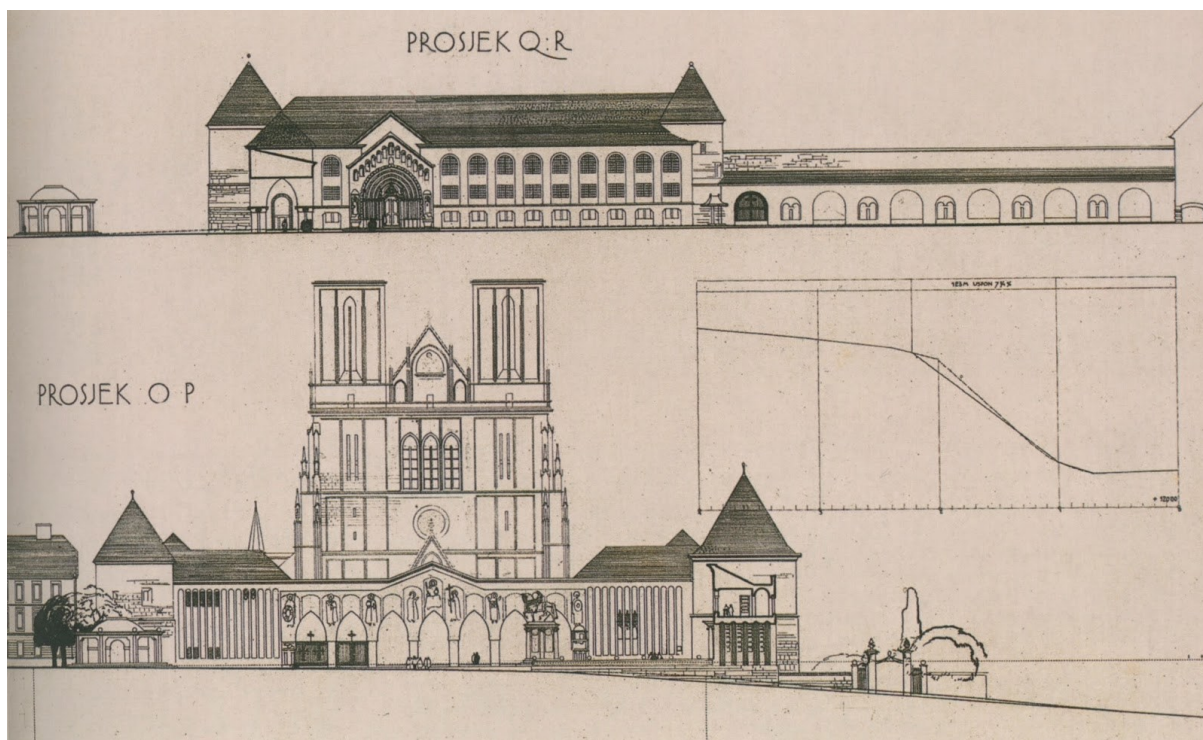
Sl. 2. Kaptolski trg na maketi nekadašnjeg naselja Kaptol u Muzeju grada Zagreba, koja je izrađena u mjerilu 1 : 150 prema podacima s katastarske karte snimljene 1862.-1864., kao i nekim drugim izvorima. Snimljeno sa sjevera na maketi, iz današnje ulice Kaptol, u smjeru juga

Sl. 3. Menci Clement Crnčić, *Na Kaptolskom trgu*. Kolorirani bakropis, 1905.

Sl. 4. Rušenje zapadnog katedralnog bedema s Bakačevom kulom. Fotografirano 1907. godine

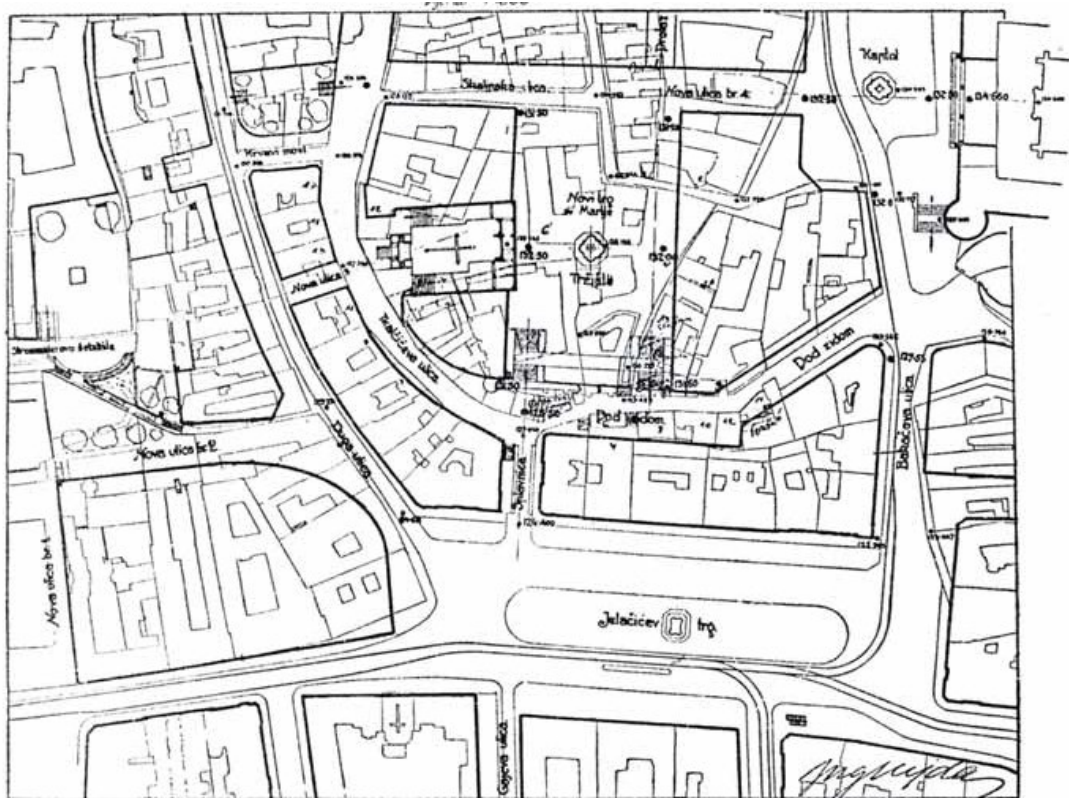
Sl. 5. Pobjednička verzija prijedloga regulacije prostora ispred Katedrale Viktora Kovačića, pod geslom *Atrium ecclesiae - Forum populi*, koja je pobijedila na natječaju za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908. godine

Sl. 6. Projekt regulacije Kaptolskog trga Hermanna Bolléa iz 1896. godine

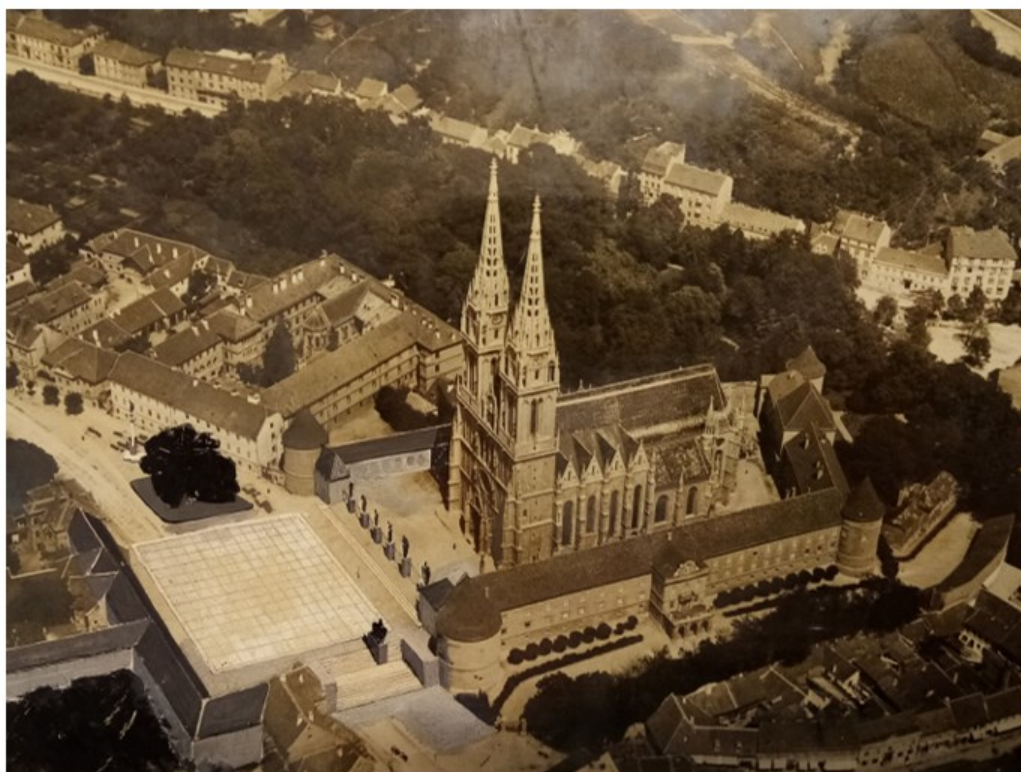
Sl. 7. Današnji izgled Bolléove prigradnje kuli Nebojan

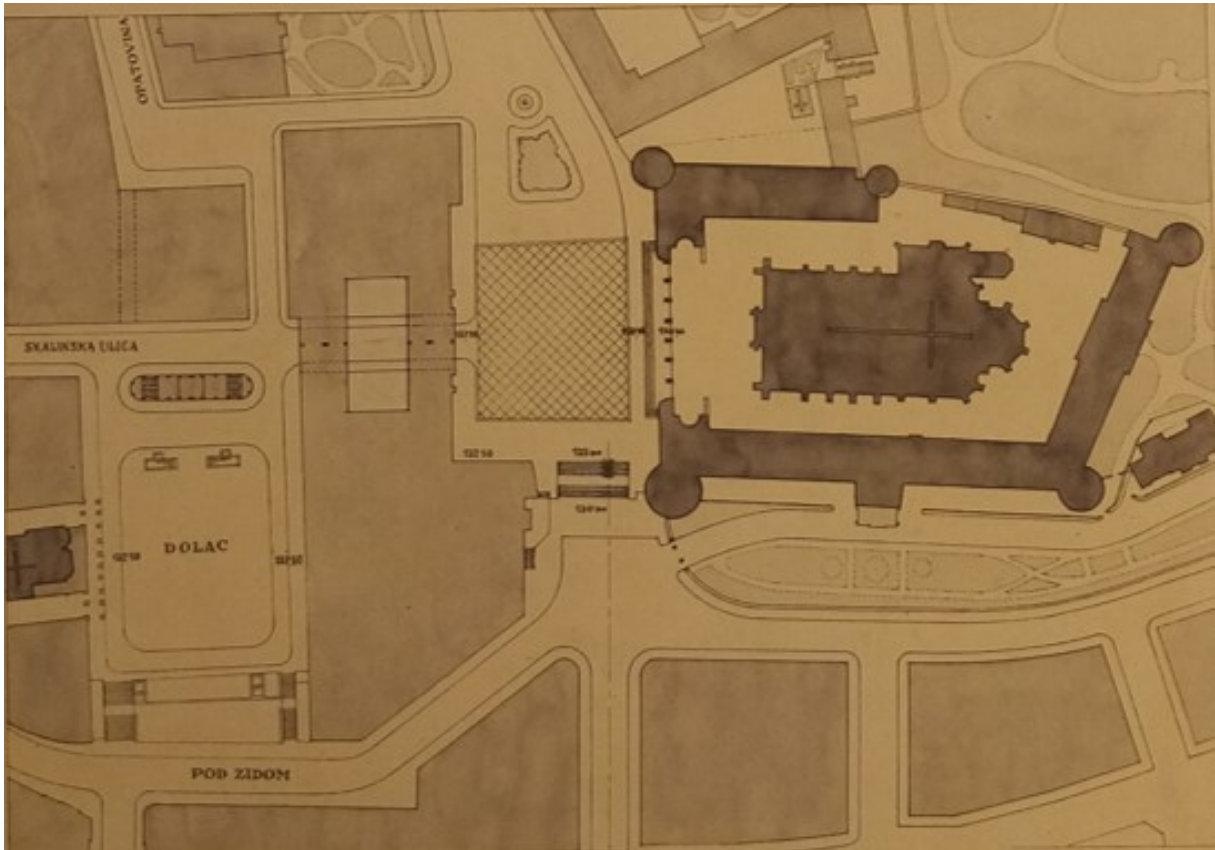
Sl. 8. Regulacijska osnova Dolca i Kaptola ing. Karla Vajde iz 1925. godine

Broj radnje	Oznaka radnje	Članak pologa	Dan	Broj uručb. zapisa	Polog uplatio:	Uplatni iznos	Adresa na koju se ima polog povratiti	Država	Polog isplaćen	Postupak završen	Opaska
1	Metropolis 1001	G B	2585	25 IX 930	115080	2000	gradsko savjetništvo za prof. Leopold Bauera Wien K. Carollegasse 3	Avstrija	15000	1581/30	157597/31 G.S.
2	Gradec	G B	1857	2 IX 930		2000	Brata Carmelutti Zagreb Amadeo Carmelutti Zagreb	Jugoslavija	15000	1581/30	151002/31 G.S.
3	H	G B	2820	20 IX 930		2000	Milivoj N. Kundak m.ž. Kopački Sinja Luka Knežev ubojna slagalište	Jugoslavija	1478/31	1581/30	162725/31 G.S.
4	Das beste ist gerade gut genug	P	7192	25 IX 930	47202	2000	Heilmann München	Minerzija	1581/30	1581/30	128319/30 G.S.
5	Natura non Vincit nisi parendo	G B	2084	23 IX 930		2000	Ing. Alexander Acovic Bograd Tepilin venac 14/t	Jugoslavija	162288	1581/30	168452/31 G.S.
6	osmakos Hrvatski grb	G B	67	10 I 931		2000	arhitekt Josip Dryak Zagreb Enlaz 73	Jugoslavija	11070	1581/30	11479/32 G.S.
7	Kemuni-Koče	G B	1782	21 VIII 930		2000	Ing. Teslić Meksia Zagreb Tehnički odjel Kr. banske uprave	Jugoslavija	162729	1581/30	162729/31 G.S.

Sl. 9. Početni dio popisa osnova koje su pristigle na natječaj, s prikazom prvih sedam radova od njih ukupno pedeset i dva

Sl. 10. Fotomontaža Kaptolskog trga fotografiranog iz zraka u osnovi br. 6, geslo Hrvatski grb

Sl. 11. Tlocrt Kaptolskog trga u Osnova br. 6, geslo *Hrvatski grb*

Sl. 12. Osnova br. 8, geslo *Bijeli Zagreb*

Sl. 13. Zapadno pročelje Katedrale u osnovi br. 8, geslo *Bijeli Zagreb*

Sl. 14. Pogled na Katedralu iz Bakačeve ulice u osnovi br. 8, geslo *Bijeli Zagreb*

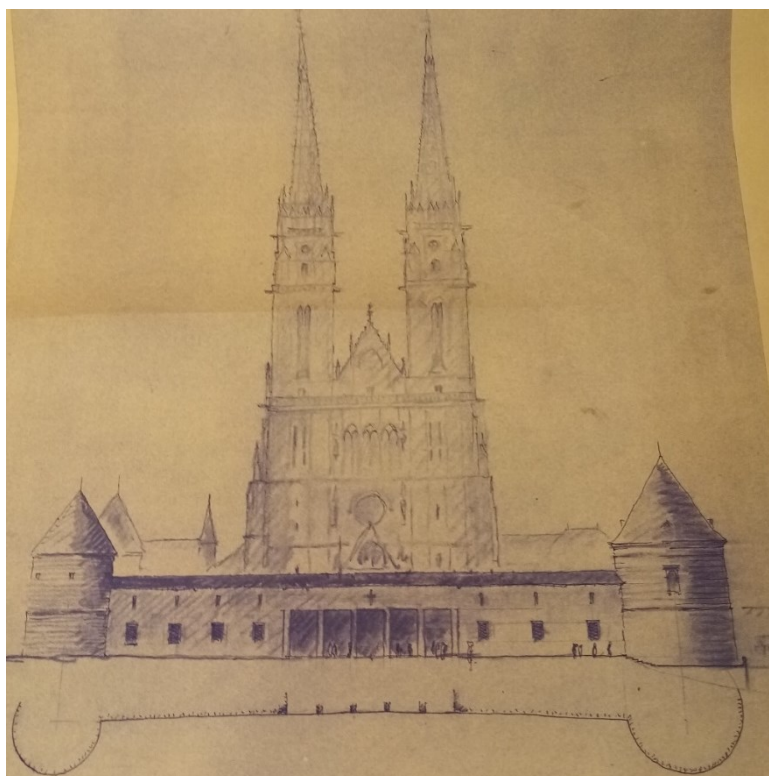
Sl. 15. Prva varijanta regulacije Kaptola u osnovi br. 15, geslo *Metropolis*

Sl. 16. Osnova br. 22, geslo *Savakrone*

Sl. 17. Aksonometrijski prikaz Kaptola u osnovi br. 22, geslo *Savakrone*

Sl. 18. Zapadno pročelje Katedrale u osnovi br. 22, geslo *Savakrone*

Sl. 19. Osnova br. 32, geslo *Filo*

Sl. 20. Stražnji i prednji pogled na Kaptolski trg u osnovi br. 32, geslo *Filo*

Sl. 21. Pogled na Kaptolski trg iz Ulice Kaptol u osnovi br. 32, geslo *Filo*

Sl. 22. Pogled na Kaptolski trg iz Bakačeve ulice u osnovi br. 32, geslo *Filo*

Sl. 23. Osnova br. 33, geslo *So!*

Sl. 24. Fotomontaža i pogledi na Katedralu u osnovi br. 33, geslo *So!*

Sl. 25. Osnova br. 34, geslo *Grad Hrvata*

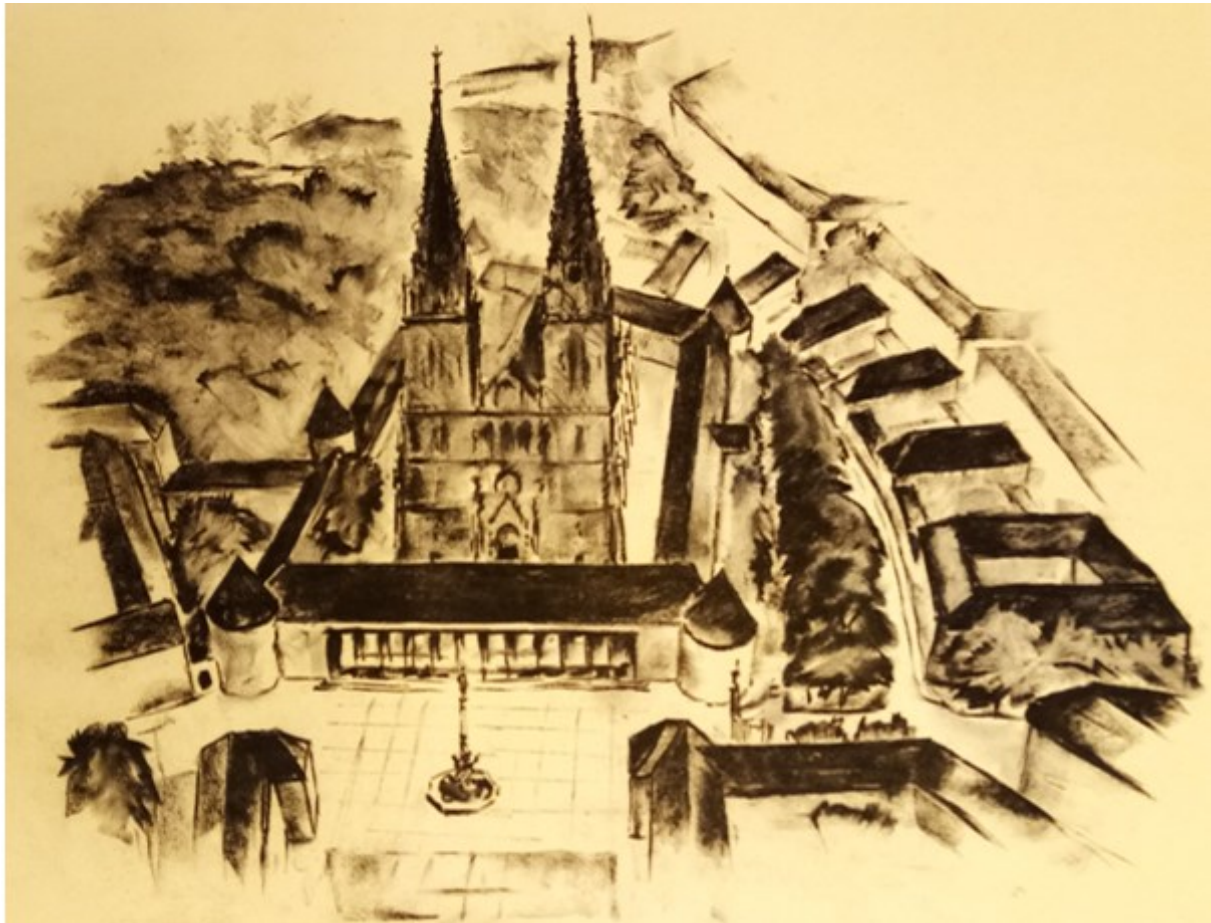
Sl. 26. Prikaz Kaptolskog trga iz smjera Katedrale prema zapadu (Dolcu) u osnovi br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II*

Sl. 27. Prikaz Kaptolskog trga iz smjera Dolca prema Katedrali u osnovi br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II*

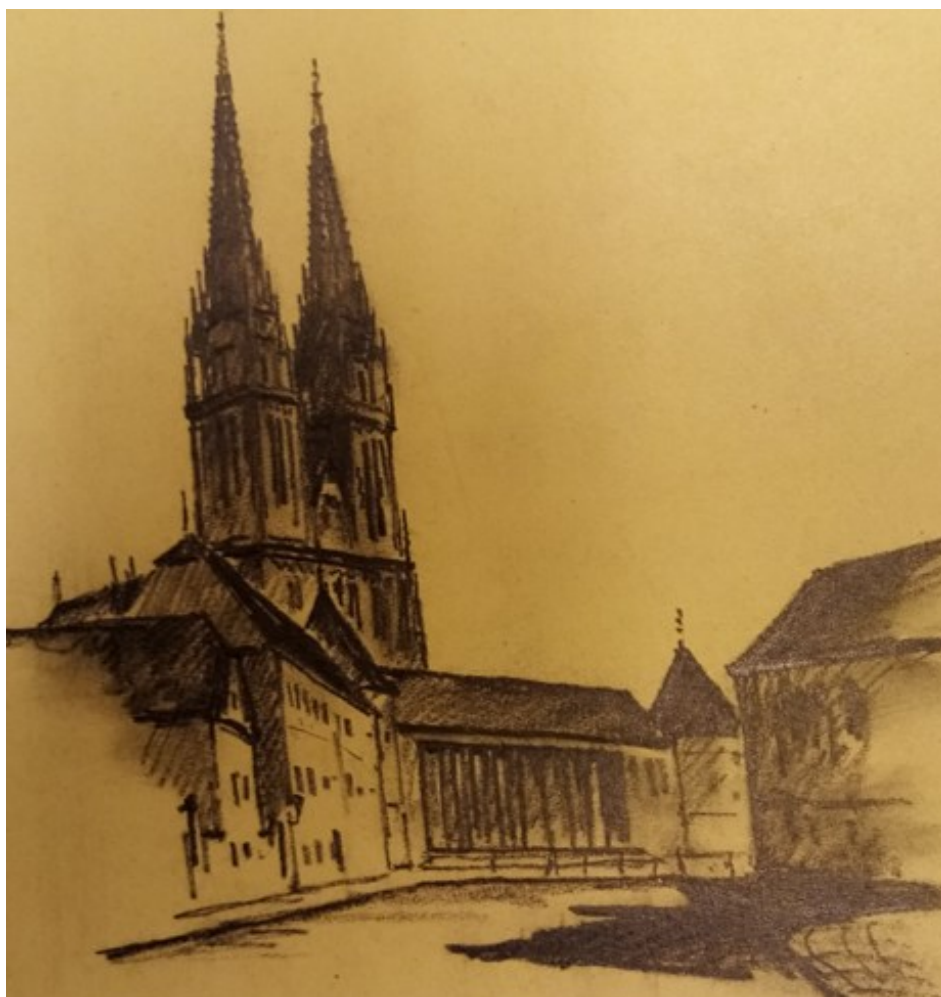
Sl. 28. Prikaz Kaptolskog trga iz Bakačeve ulice u osnovi br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II*

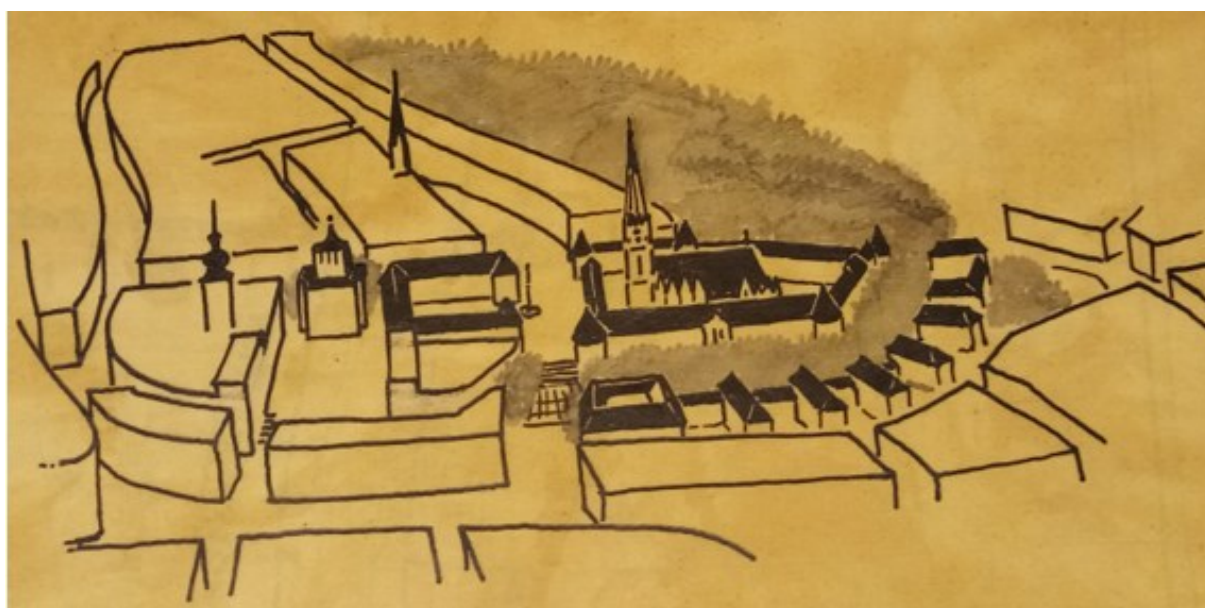
Sl. 29. Pogled sa zapada na Kaptolski trg i glavno pročelje Katedrale u osnovi br. 38, geslo *Radial*

Sl. 30. Pogled s Katedrale na Kaptolski trg i Dolaz prema zapadu u osnovi br. 38, geslo *Radial*

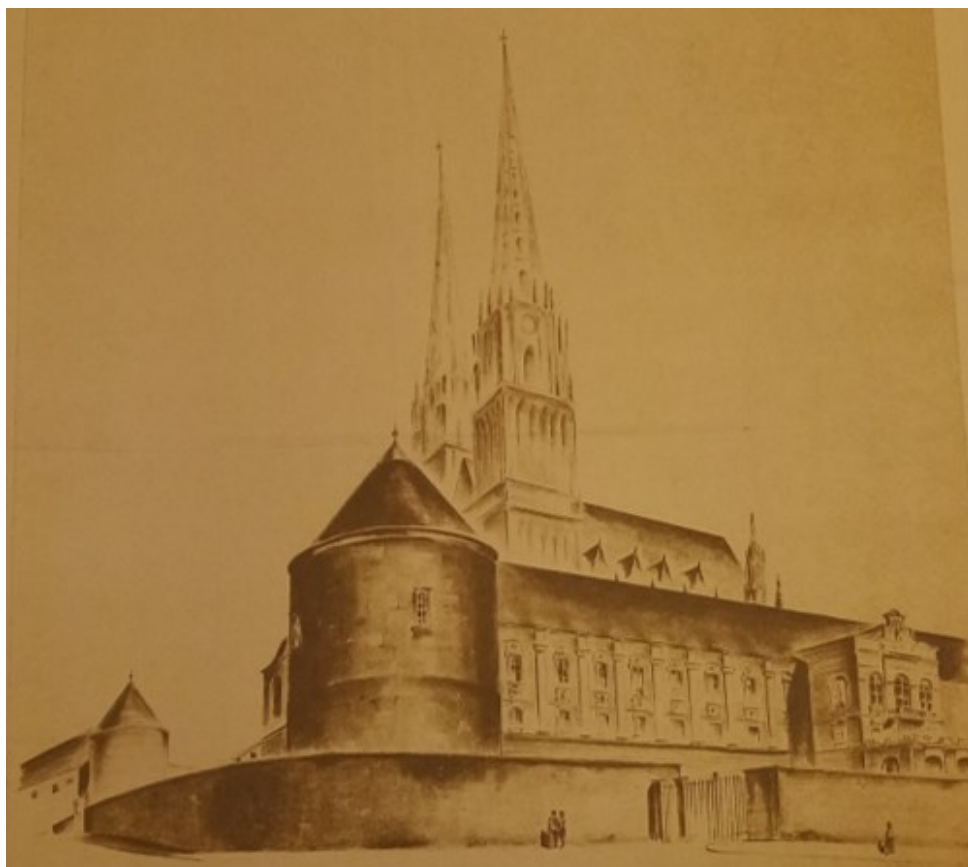
Sl. 31. Pogled iz Ulice Kaptol prema Kaptolskom trgu i Katedrali u osnovi br. 38, geslo *Radial*

Sl. 32. Pogled na Kaptolski trg s juga iz ptičje perspektive u osnovi br. 38, geslo *Radial*

Sl. 33. Pogled iz zraka na kaptolski trg u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich*

Sl. 34. Pogled iz Bakačeve ulice na Katedralu u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich*

Sl. 35. Pogled s Kaptolskog trga iz sjeveroistoka prema jugozapadu (Dolcu) u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich*

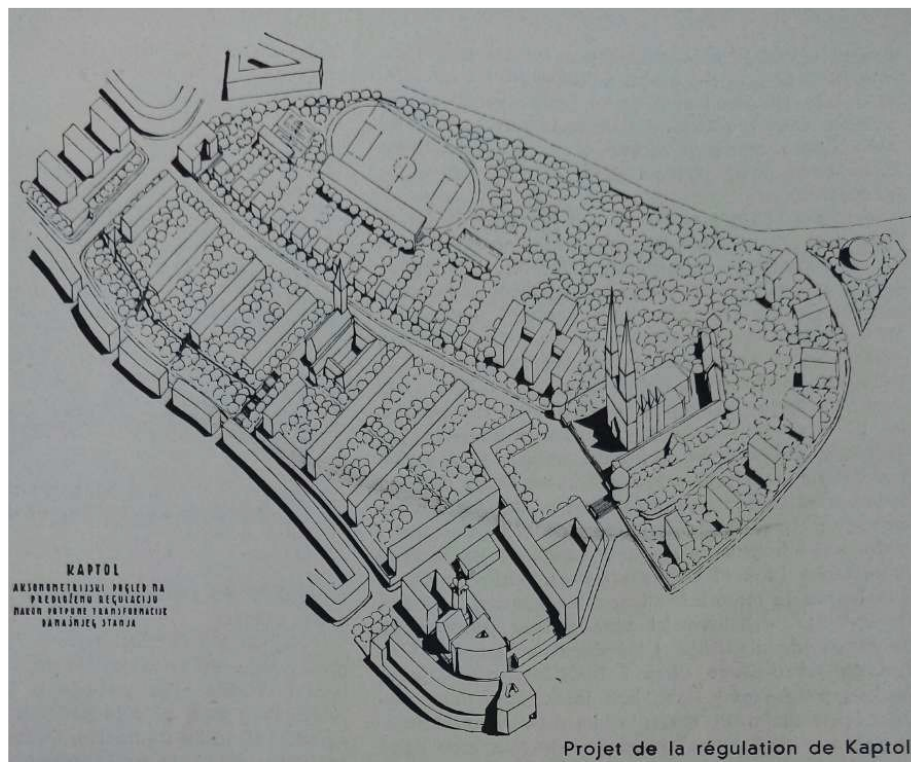
Sl. 36. Pogled na nadbiskupski dvor i stražnji dio Katedrale s jugoistoka u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich*

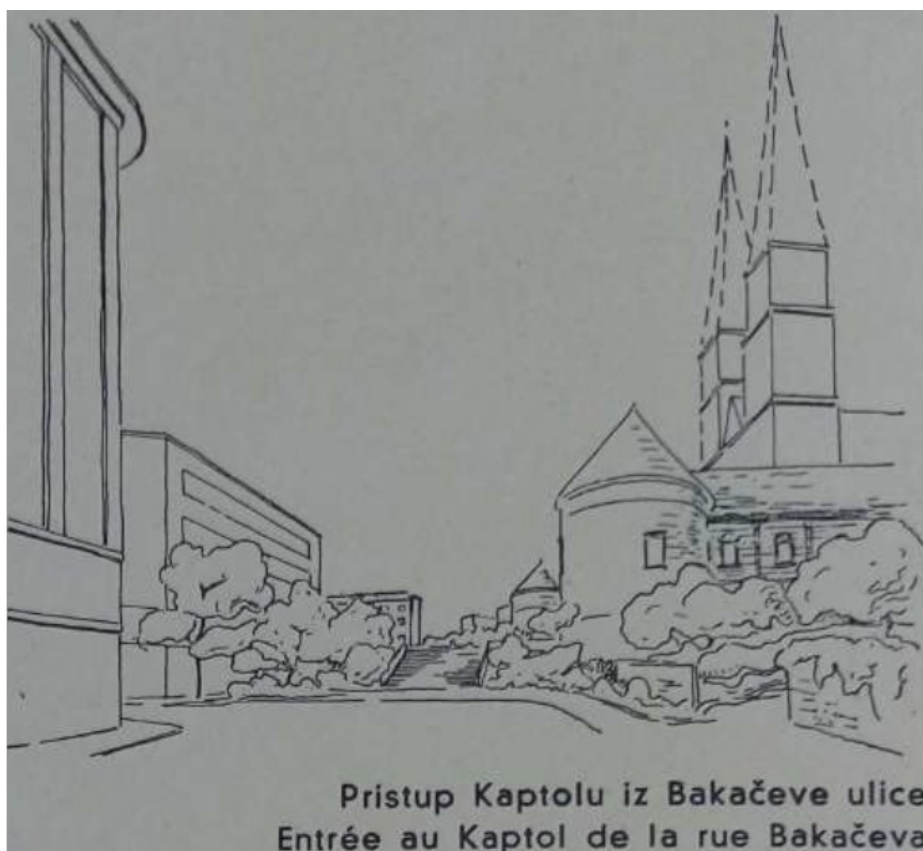
Sl. 37. Pogled u smjeru Bakačeve ulice s Trga bana Josipa Jelačića u osnovi br. 53, geslo *Ultima Ratio*

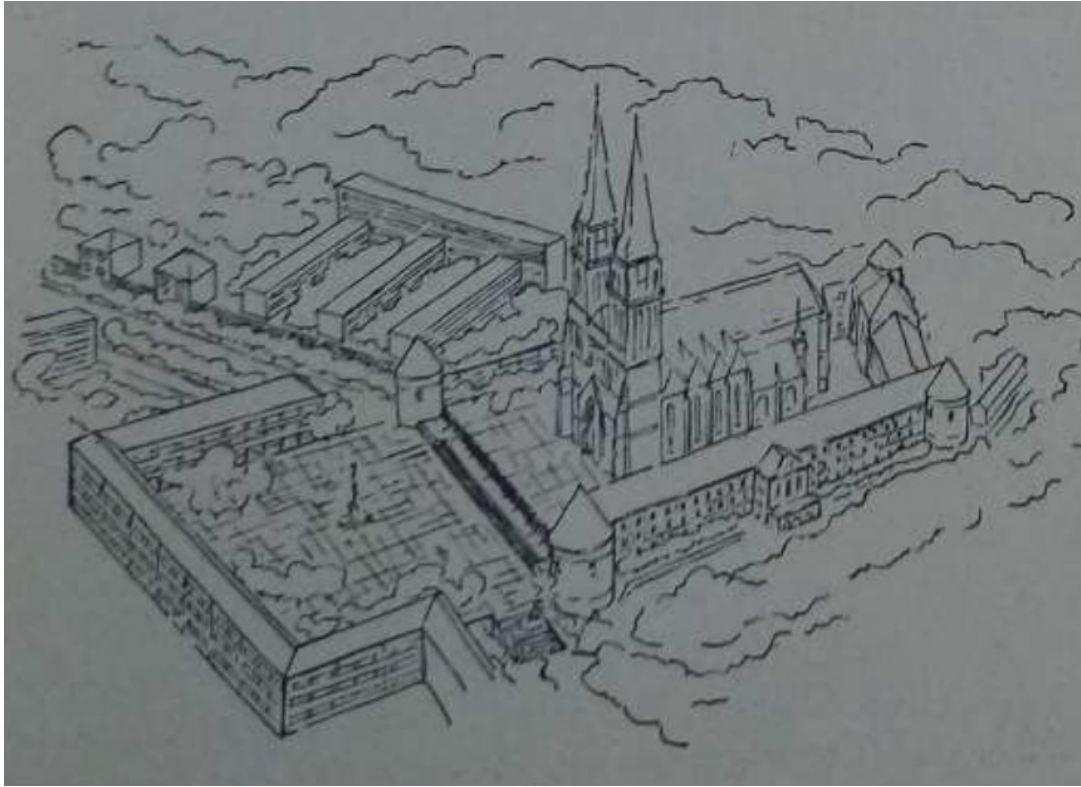
Sl. 38. Pogled na Kaptolski trg iz zraka u osnovi br. 53, geslo *Ultima Ratio*

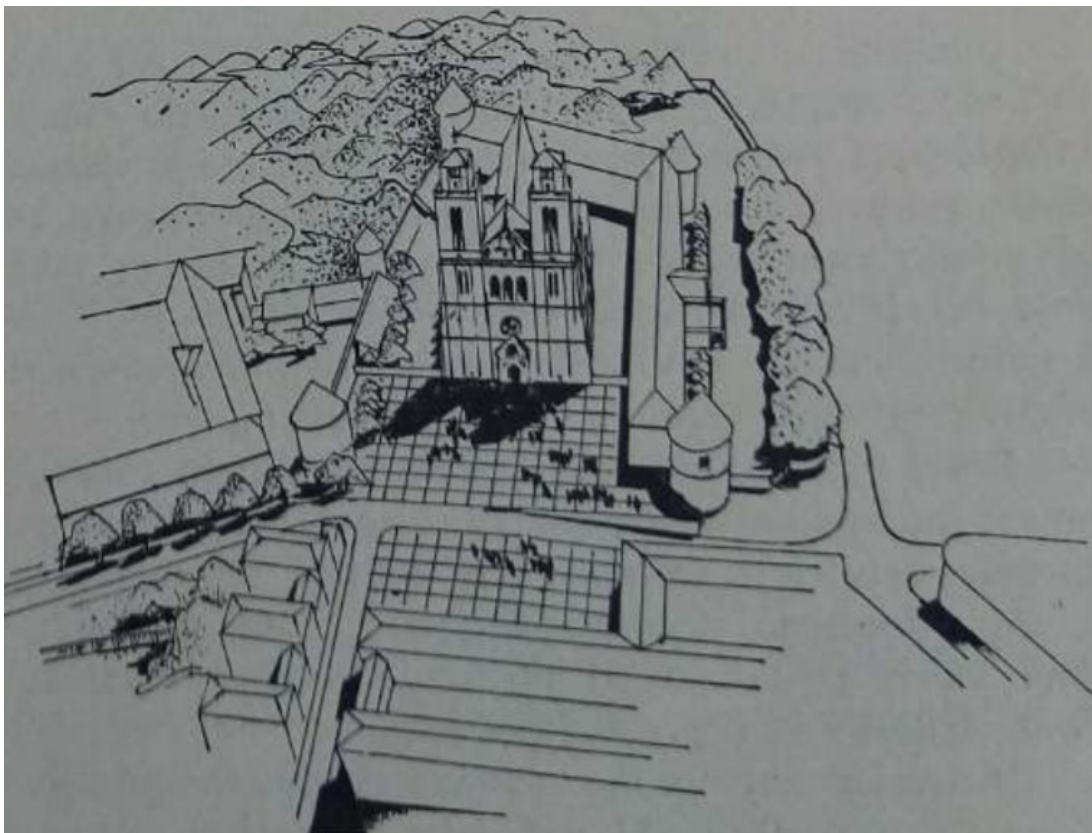
Sl. 39. Aksonometrijski pogled na predloženu regulaciju Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka I.

Sl. 40. Pogled na Kaptolski trg iz Bakačeve ulice u prijedlogu regulacije Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka

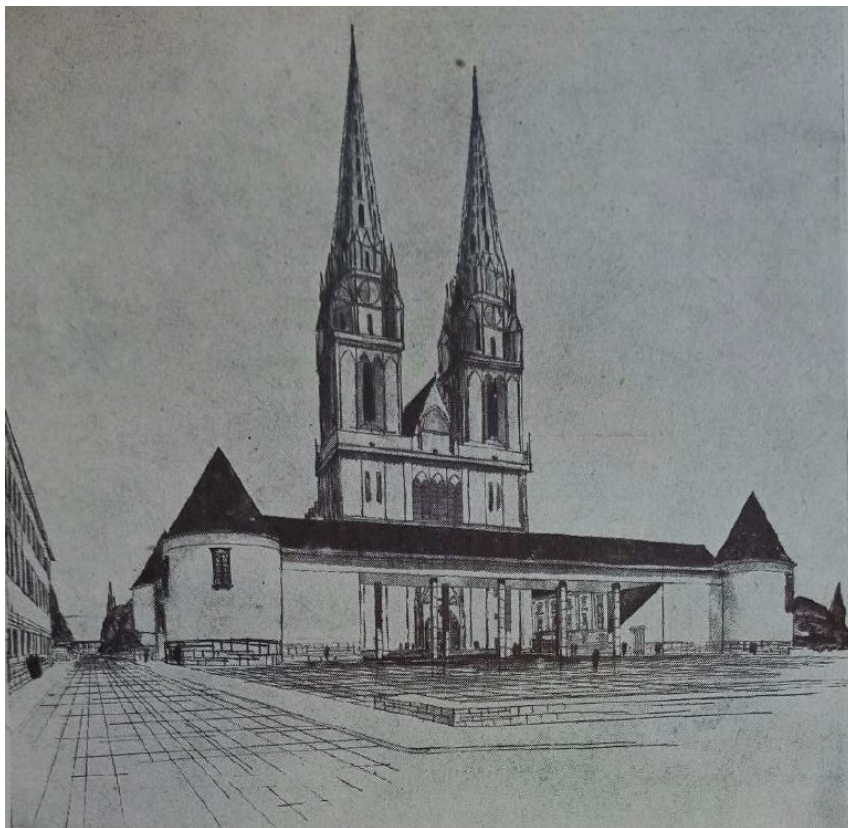
Sl. 41. Aksonometrijski pogled na predloženu regulaciju Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka II.

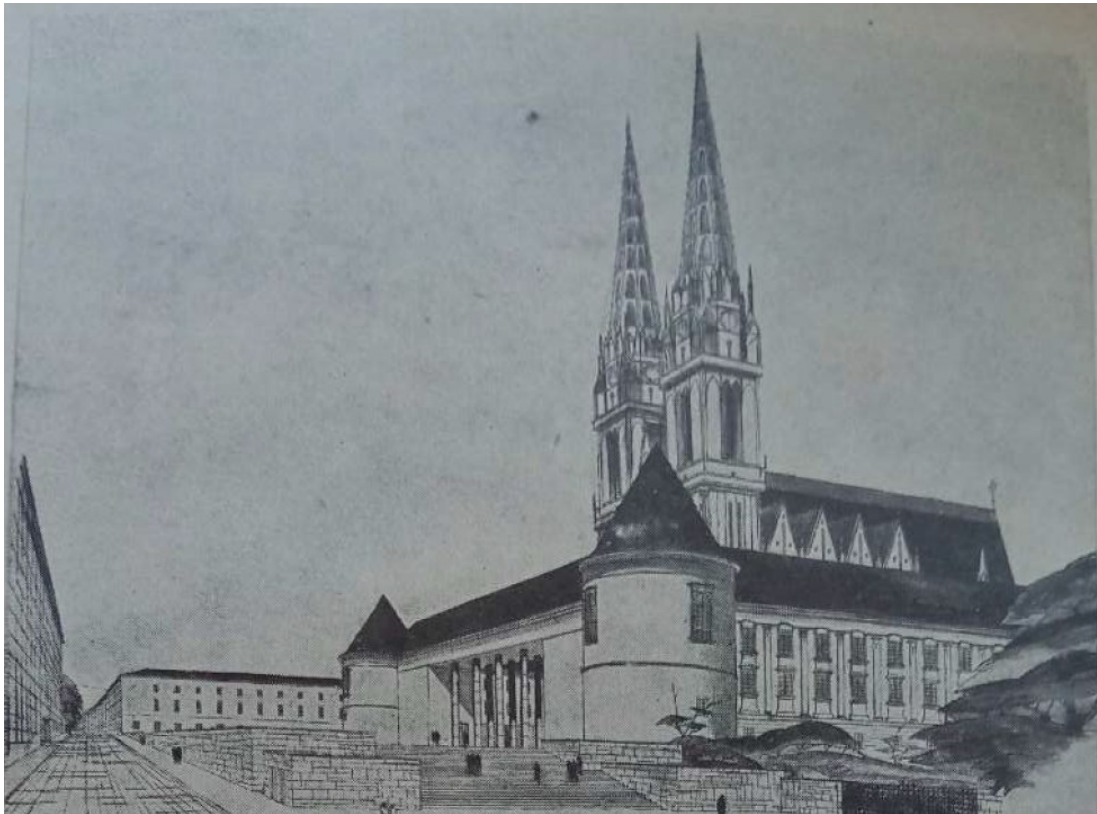
Sl. 42. Pogled na Kaptolski trg iz zraka u smjeru sjeveroistoka u prijedlogu regulacije Kaptola arhitekta Zdenka Stričića

Sl. 43. Tlocrt Kaptolskog trga u prijedlogu regulacije Kaptola arhitekta Zdenka Strižića

Sl. 44. Pogled na Kaptolski trg i Katedralu u smjeru jugoistoka u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935.

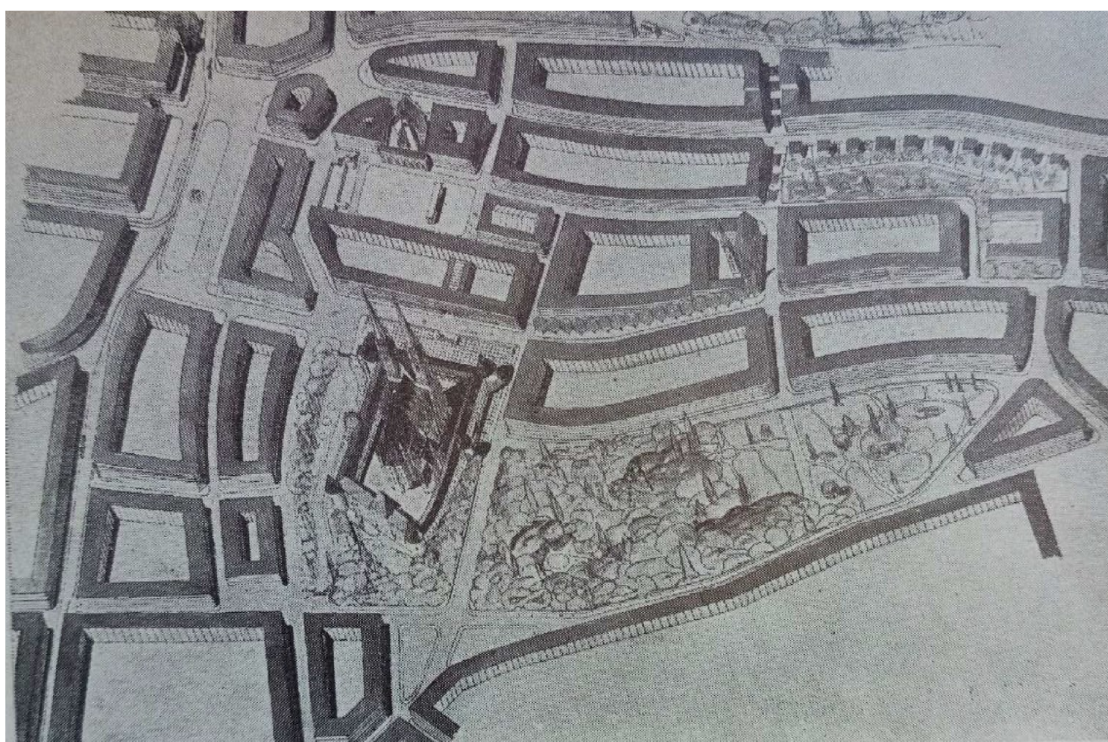
Sl. 45. Pogled na Kaptolski trg i Katedralu u smjeru sjeveroistoka u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935.

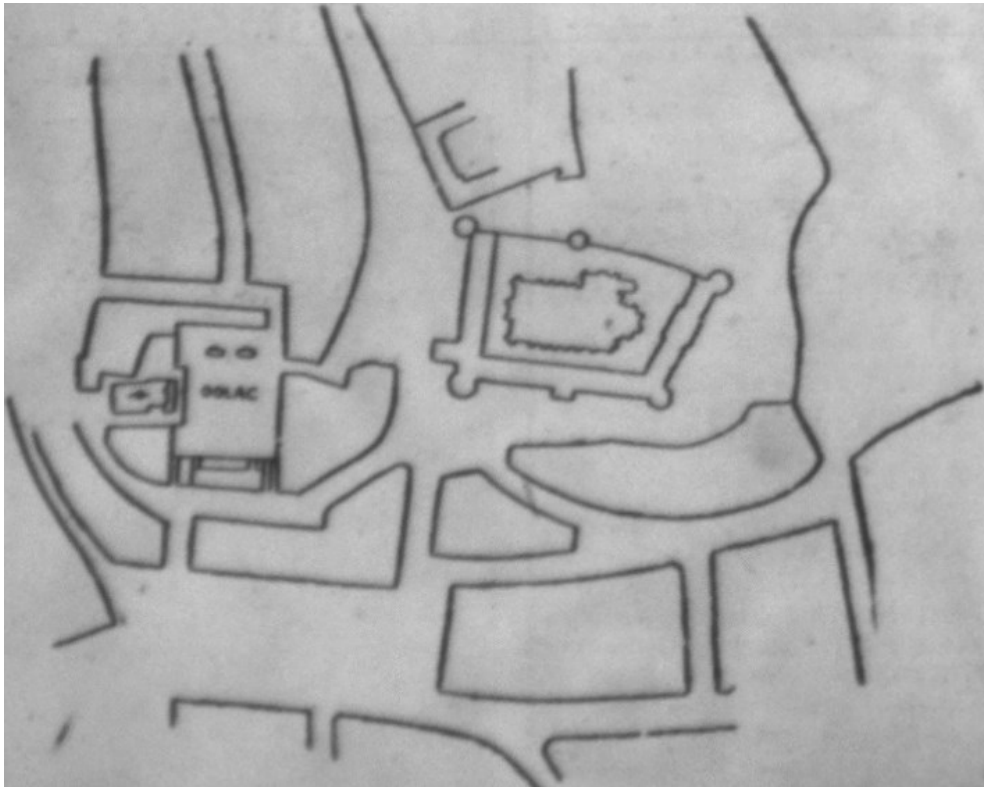
Sl. 46. Pogled na nadbiskupski dvor i Katedralu iz smjera Ribnjaka u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935.

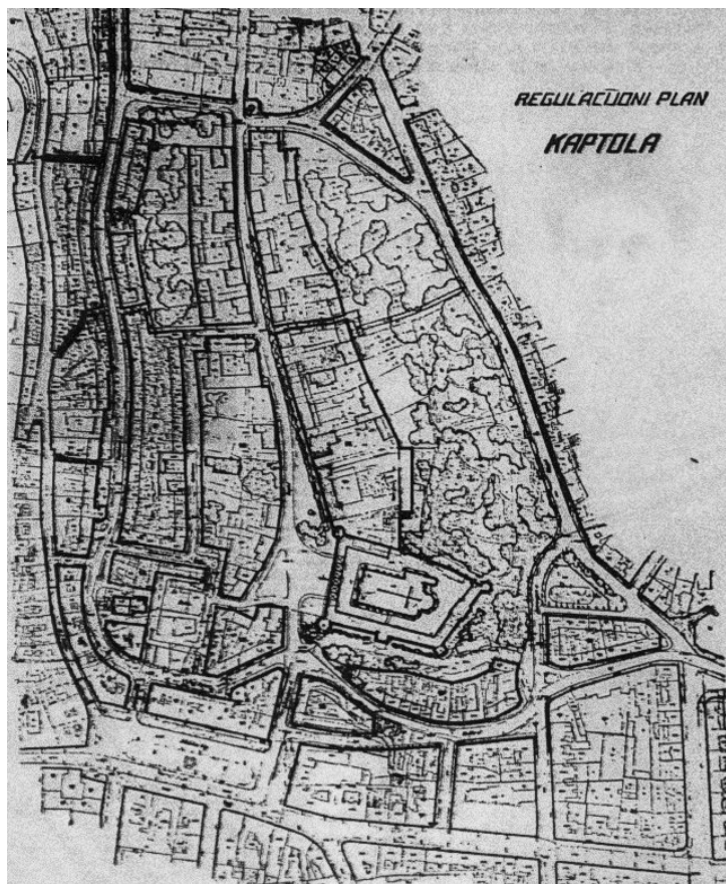
Sl. 47. Pogled na Bakačevu ulicu, Kaptolski trg i Katedralu u smjeru sjeveroistoka s Trga bana Josipa Jelačića u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935.

Sl. 48. Pogled iz zraka na Kaptolski trg i njegovu okolicu u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935.

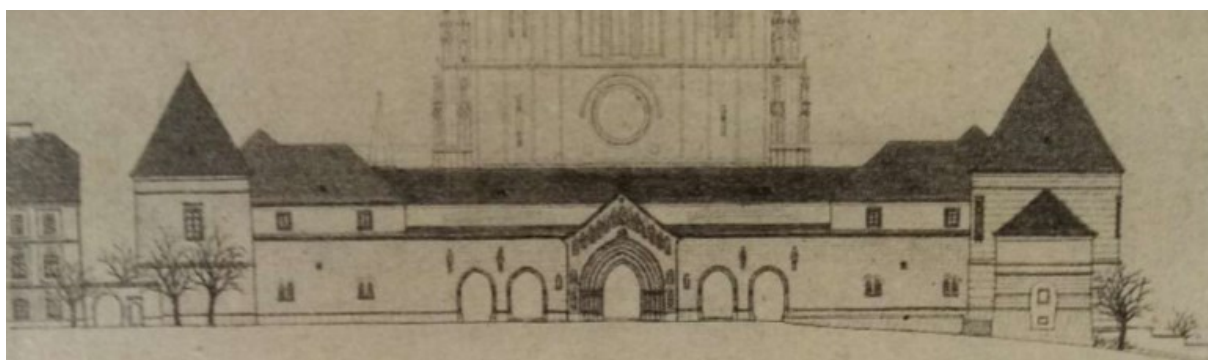
Sl. 49. Osnova regulacija Kaptola Gradskog građevnog ureda I.

Sl. 50. Osnova regulacija Kaptola i Gornjeg grada Gradskog građevnog ureda II.

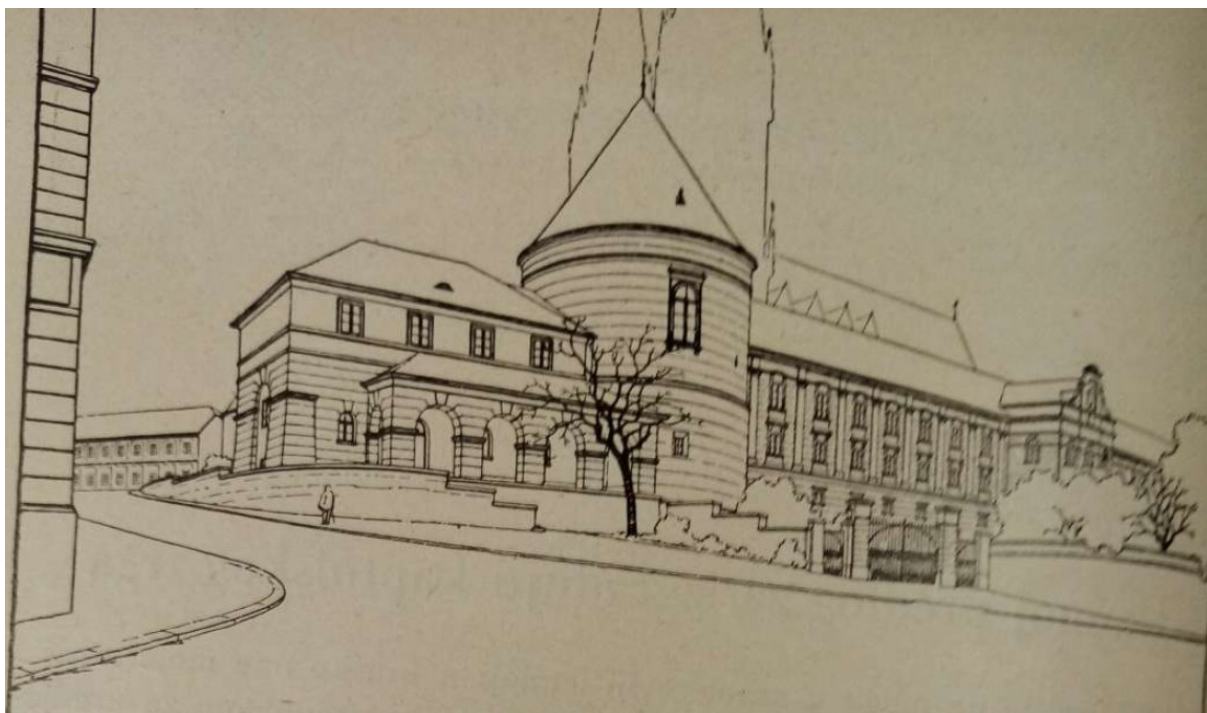
Sl. 51. Prijedlog regulacije Kaptola arhitekta Drage Iblera

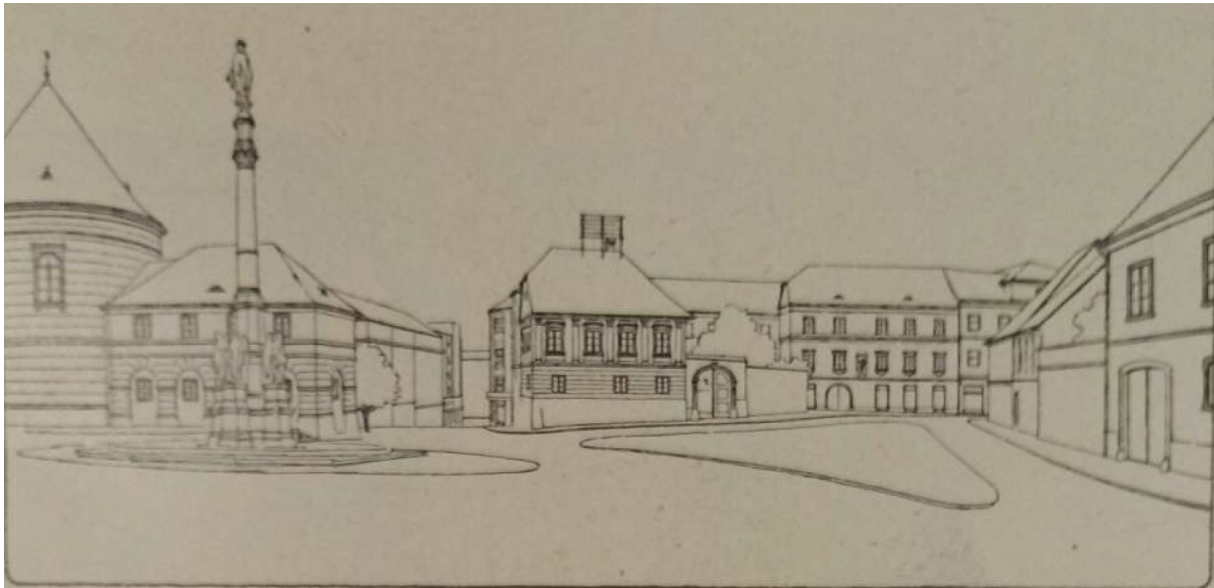
Sl. 52. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera I.

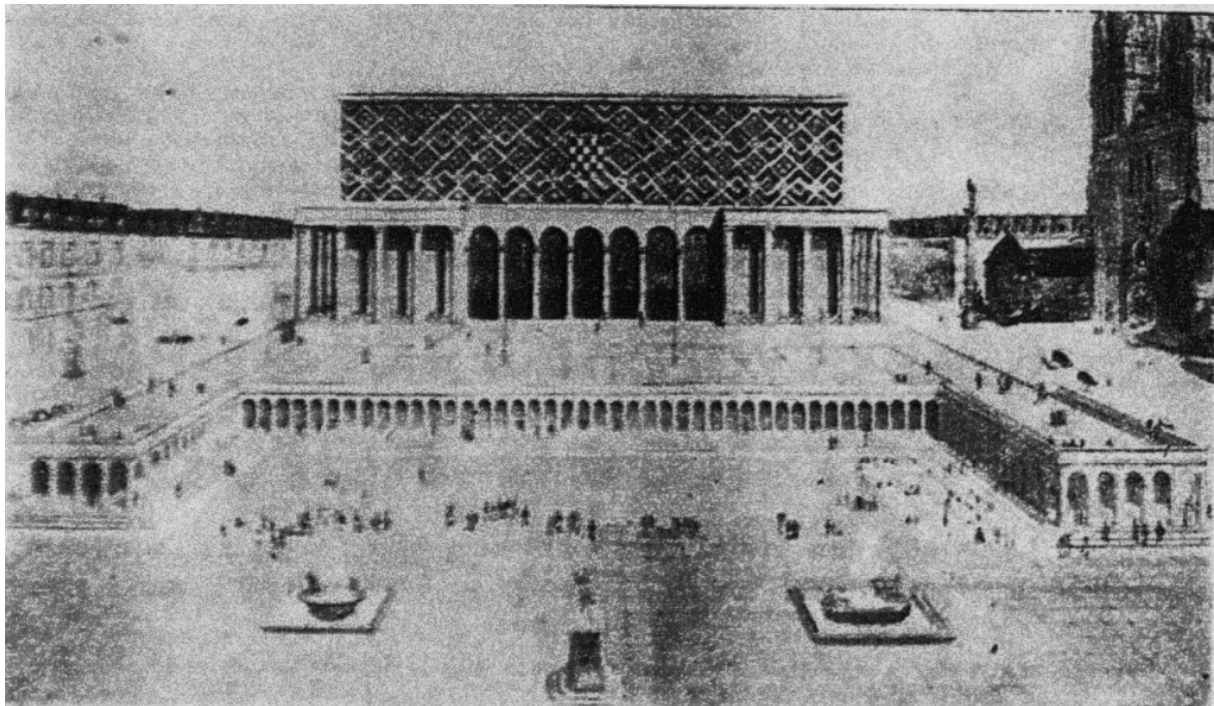
Sl. 53. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera II.

Sl. 54. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera - pogled iz Bakačeve ulice

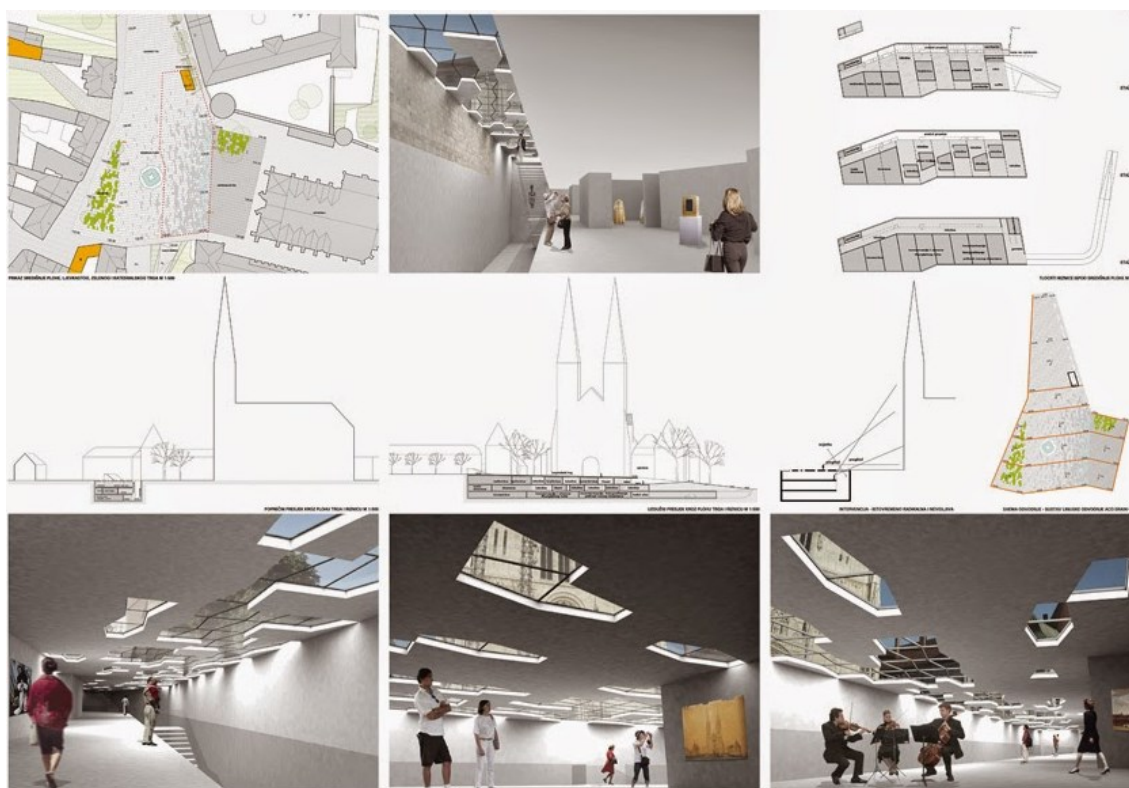
Sl. 55. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera - pogled sa sjevera Kaptolskog trga prema Bakačevoj ulici

Sl. 56. Nova banska palača na Kaptolskom trgu u prijedlogu regulacije Kaptola i Trga bana Josipa Jelačića slikara Krakovića - pogled prema sjeveru

Sl. 57. Fotografija Kaptolskog trga s okolicom snimljena iz zraka 1980-ih godina

Sl. 58. Prvonagrađeni prijedlog regulacije Kaptolskog trga arhitektonskog studija *Mikelić Vreš Arhitekti (MVA)* na natječaju za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja uređenja Kaptola iz 2008. godine

Sl. 59. Fotografija suvremenog stanja Kaptolskog trga s okolicom snimljena iz zraka 2008. godine

8. Popis slikovnih priloga

1. Sl. 1. Karta i današnji izgled Kaptolskog trga te njegove bliže okolice snimljene iz zraka (izvor: *Google maps*, <https://www.google.com/maps/@45.8025616,15.9924795,14z>, pristup 18. 8. 2021.).
2. Sl. 2. Kaptolski trg na maketi nekadašnjeg naselja Kaptol u Muzeju grada Zagreba, koja je izrađena u mjerilu 1 : 150 prema podacima s katastarske karte snimljene 1862.-1864., kao i nekim drugim izvorima. Snimljeno sa sjevera na maketi, iz današnje ulice Kaptol, u smjeru juga (autor makete: ing. arh. Vladimir Milić i suradnici, 1997.; fotografiju snimila: Dora Hornik, 2. 10. 2020.).
3. Sl. 3. Menci Clement Crnčić, *Na Kaptolskom trgu*. Kolorirani bakropis, 1905. (izvor: „Groblje na najvećoj zagrebačkoj tržnici (1/2)“, *Portal Hrvatskog kulturnog vijeća*, <https://www.hkv.hr/reportae/lj-krinjar/10694-groblje-na-najveoj-zagrebakoj-trnici-12.html>, pristup 16. 8. 2021.).
4. Sl. 4. Rušenje zapadnog katedralnog bedema s Bakačevom kulom. Fotografirano 1907. godine (izvor: Knežević, 2016., 7.).
5. Sl. 5. Pobjednička verzija prijedloga regulacije prostora ispred Katedrale Viktora Kovačića, pod geslom *Atrium ecclesiae - Forum populi*, koja je pobijedila na natječaju za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908. godine (izvor: Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pristup 23. 3. 2021.).
6. Sl. 6. Projekt regulacije Kaptolskog trga Hermanna Bolléa iz 1896. godine (izvor: Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pristup 23. 3. 2021.).
7. Sl. 7. Današnji izgled Bolléove prigradnje kuli Nebojan (izvor: *Google maps*, <https://www.google.com/maps/@45.8025616,15.9924795,14z>, pristup 18. 8. 2021.).
8. Sl. 8. Regulacijska osnova Dolca i Kaptola ing. Karla Vajde iz 1925. godine (izvor: Jurić i Strugar, 2009.b, 308.).

9. Sl. 9. Početni dio popisa osnova koje su pristigle na natječaj, s prikazom prvih sedam radova od njih ukupno pedeset i dva (izvor: „Popis riješenih spisa”. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 84*).
10. Sl. 10. Fotomontaža Kaptolskog trga fotografiranog iz zraka u osnovi br. 6, geslo *Hrvatski grb* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 96, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/1*).
11. Sl. 11. Tlocrt u osnovi br. 6, geslo *Hrvatski grb* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 96, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/1*).
12. Sl. 12. Osnova br. 8, geslo *Bijeli Zagreb* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 97, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/2*).
13. Sl. 13. Zapadno pročelje Katedrale u osnovi br. 8, geslo *Bijeli Zagreb* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 97, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/2*).
14. Sl. 14. Pogled na Katedralu iz Bakačeve ulice u osnovi br. 8, geslo *Bijeli Zagreb* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 97, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/2*).
15. Sl. 15. Prva varijanta regulacije Kaptola u osnovi br. 15, geslo *Metropolis* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 98, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/3*).
16. Sl. 16. Osnova br. 22, geslo *Savakrone* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 99, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/4*).
17. Sl. 17. Aksonometrijski prikaz Kaptola u osnovi br. 22, geslo *Savakrone* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 99, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/4*).
18. Sl. 18. Zapadno pročelje Katedrale u osnovi br. 22, geslo *Savakrone* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 99, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/4*).
19. Sl. 19. Osnova br. 32, geslo *Filo* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 100, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/5*).
20. Sl. 20. Stražnji i prednji pogled na Kaptolski trg u osnovi br. 32, geslo *Filo* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 100, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/5*).
21. Sl. 21. Pogled na Kaptolski trg iz Ulice Kaptol u osnovi br. 32, geslo *Filo* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 100, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/5*).
22. Sl. 22. Pogled na Kaptolski trg iz Bakačeve ulice u osnovi br. 32, geslo *Filo* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 100, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/5*).
23. Sl. 23. Osnova br. 33, geslo *So!* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 101, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/6*).

24. Sl. 24. Fotomontaža i pogledi na Katedralu u osnovi br. 33, geslo *So!* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 101, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/6*).
25. Sl. 25. Osnova br. 34, geslo *Grad Hrvata* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 102, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/7*).
26. Sl. 26. Prikaz Kaptolskog trga iz smjera Katedrale prema zapadu (Dolcu) u osnovi br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 103, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/8*).
27. Sl. 27. Prikaz Kaptolskog trga iz smjera Dolca prema Katedrali u osnovi br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 103, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/8*).
28. Sl. 28. Prikaz Kaptolskog trga iz Bakačeve ulice u osnovi br. 35, geslo *Bijeli Zagreb II* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 103, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/8*).
29. Sl. 29. Pogled sa zapada na Kaptolski trg i glavno pročelje Katedrale u osnovi br. 38, geslo *Radial* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/9*).
30. Sl. 30. Pogled s Katedrale na Kaptolski trg i Dolaz prema zapadu u osnovi br. 38, geslo *Radial* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/9*).
31. Sl. 31. Pogled iz Ulice Kaptol prema Kaptolskom trgu i Katedrali u osnovi br. 38, geslo *Radial* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/9*).
32. Sl. 32. Pogled na Kaptolski trg s juga iz ptičje perspektive u osnovi br. 38, geslo *Radial* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/9*).
33. Sl. 33. Pogled iz zraka na kaptolski trg u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/11*).
34. Sl. 34. Pogled iz Bakačeve ulice na Katedralu u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/11*).
35. Sl. 35. Pogled s Kaptolskog trga iz sjeveroistoka prema jugozapadu (Dolcu) u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/11*).

36. Sl. 36. Pogled na nadbiskupski dvor i stražnji dio Katedrale s jugoistoka u osnovi br. 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/11*).
37. Sl. 37. Pogled u smjeru Bakačeve ulice s Trga bana Josipa Jelačića u osnovi br. 53, geslo *Ultima Ratio* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 107, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/12*).
38. Sl. 38. Pogled na Kaptolski trg iz zraka u osnovi br. 53, geslo *Ultima Ratio* (izvor: *HR-DAZG-10-GO, mapa 107, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/12*).
39. Sl. 39. Aksonometrijski pogled na predloženu regulaciju Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka I. (izvor: Zemljak, 1934.b, 23.).
40. Sl. 40. Pogled na Kaptolski trg iz Bakačeve ulice u prijedlogu regulacije Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka (izvor: Zemljak, 1934.b, 24.).
41. Sl. 41. Aksonometrijski pogled na predloženu regulaciju Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka II. (izvor: Zemljak, 1934.b, 24.).
42. Sl. 42. Pogled na Kaptolski trg iz zraka u smjeru sjeveroistoka u prijedlogu regulacije Kaptola arhitekta Zdenka Strižića (izvor: Strižić, 1934., 27.).
43. Sl. 43. Tlocrt Kaptolskog trga u prijedlogu regulacije Kaptola arhitekta Zdenka Strižića (izvor: Strižić, 1934., 26.).
44. Sl. 44. Pogled na Kaptolski trg i Katedralu u smjeru jugoistoka u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935. (izvor: Zemljak, 1935.b, 59.).
45. Sl. 45. Pogled na Kaptolski trg i Katedralu u smjeru sjeveroistoka u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935. (izvor: Zemljak, 1935.b, 60.).
46. Sl. 46. Pogled na nadbiskupski dvor i Katedralu Katedralu iz smjera Ribnjaka u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935. (izvor: Zemljak, 1935.b, 58.).
47. Sl. 47. Pogled na Bakačevu ulicu, Kaptolski trg i Katedralu u smjeru sjeveroistoka s Trga bana Josipa Jelačića u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935. (izvor: Jurić i Limani, 2015., 390.).
48. Sl. 48. Pogled iz zraka na Kaptolski trg i njegovu okolicu u prijedlogu regulacije Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića iz 1935. (izvor: Zemljak, 1935.b, 57.).
49. Sl. 49. Osnova regulacija Kaptola Gradskog građevnog ureda I. (izvor: „Na Kaptolu se opet bje bitka...: Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?“, 1936., 12.).

50. Sl. 50. Osnova regulacija Kaptola i Gornjeg grada Gradskog građevnog ureda II. (izvor: „Regulatorna osnova Kaptola“, 1936., 19.).
51. Sl. 51. Prijedlog regulacije Kaptola arhitekta Drage Iblera (izvor: „Na Kaptolu se opet bje bitka...: Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?“, 1936., 12.).
52. Sl. 52. (gore) Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera I. (izvor: Bauer, 1936., 209.).
53. Sl. 53. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera II. (izvor: „Slijedećeg mjeseca bit će konačno donešena osnova za regulaciju Kaptola“, 1936., 3.).
54. Sl. 54. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera - pogled iz Bakačeve ulice (izvor: Bauer, 1936., 210.).
55. Sl. 55. Projekt regulacije Kaptola Brune Bauera - pogled sa sjevera Kaptolskog trga prema Bakačevoj ulici (izvor: Bauer, 1936., 211.).
56. Sl. 56. Nova banska palača na Kaptolskom trgu u prijedlogu regulacije Kaptola i Trga bana Josipa Jelačića slikara Krakovića - pogled prema sjeveru (izvor: „Regulacija Kaptola: Zanimiv projekat jednog slikara“, 1940., 6.).
57. Sl. 57. Fotografija Kaptolskog trga s okolicom snimljena iz zraka 1980-ih godina (izvor: *Zagreb iz zraka: Zanimljive stare fotografije*, „Ramski vjesnik“, <https://ramski-vjesnik.ba/clanak/zagreb-iz-zraka-zanimljive-stare-fotografije/80822/>, pristup 14. 8. 2021.).
58. Sl. 58. Prvonagrađeni prijedlog regulacije Kaptolskog trga arhitektonskog studija *Mikelić Vreš Arhitekti (MVA)* na natječaju za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja uređenja Kaptola iz 2008. godine (izvor: Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.).
59. Sl. 59. Fotografija suvremenog stanja Kaptolskog trga s okolicom snimljena iz zraka 2008. godine (izvor: Krešimir Galović, „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.“, *Panoptikum*, 27. listopad 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pristup 23. 3. 2021.).

9. Popis literature

1. BATELJA Juraj [et al.]. *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb: Školska knjiga, 1995.
2. BAUER, Bruno. „Bitka o starom Zagrebu: Odgovor prof. Bauera prof. Knollu“. U: *Večer*, Zagreb, 22. lipnja 1938.a, str. 3.-4.
3. BAUER, Bruno. „Diskusija o regulatornoj osnovi... Profesor Bauer odgovara profesoru Knollu: »Historičari, kramp, vika purgera i potpuno nesnalaženje«“. U: *Večer*, Zagreb, 6. srpnja 1938.b, str. 5.
4. BAUER, Bruno. „Regulacija Gornjeg grada i Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 19. lipnja 1938.c, str. 19.
5. BAUER, Bruno. „Uz moj prijedlog za izgradnju kaptolskog trga“. U: *Zagreb: revija Društva Zagrepčana*, 4 (7), 1936., str. 209.-217.
6. BJAŽIĆ KLARIN, Tamara. „Internacionalni stil - izložbe međuratnog Zagreba (1928. - 1941.)“. U: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 31, 2007., str. 313.-326.
7. BJAŽIĆ KLARIN, Tamara. *Za novi, ljepši Zagreb! - arhitektonski i urbanistički natjecaji međuratnog Zagreba, 1918.-1941.*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2020.
8. BUNTAK, Franjo. *Povijest Zagreba*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996.
9. *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment, Historic England, 2008.*, <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/conservation-principles-sustainable-management-historic-environment/conservationprinciplespoliciesandguidanceapril08web/>
10. DAMJANOVIĆ, Dragan. „Arhitektura izrazite individualnosti“. U: *Strast i bunt. Ekspresionizam u Hrvatskoj*, katalog izložbe (Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 6. 9. 2011. - 6. 11. 2011.), (ur.) Zvonko Maković, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011.a, str. 54.-63.
11. DAMJANOVIĆ, Dragan. „Obnova kompleksa zagrebačkog nadbiskupskog dvora 1879. - 1882. godine.“ U: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 35, 2011.b, str. 195.-206.
12. DAMJANOVIĆ, Dragan. *Zagreb: Arhitektonski atlas*, Zagreb: Zagrebački holding, Podružnica AGM, 2014.

13. DEŽELIĆ, Velimir. „Oko zagrebačke katedrale“. U: *Hrvatska prosvjeta*, 22 (1-2), 1935., str. 21.-23.
14. DOBRONIĆ, Ljelja. *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1991.
15. DOBRONIĆ, Ljelja. *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb: Školska knjiga, 1986.
16. FRANGEŠ MIHANOVIĆ, Robert. „Kako da se regulira Kaptol: Katedrala se mora opet zatvoriti“. U: *Novosti*, Zagreb, 27. listopada 1933., str. 9.
17. FREUDENREICH, Aleksandar. „Regulacija Kaptola: Povodom izložbe regulatorne osnove Kaptola gg. arh. prof. Šena i arh. Kovačevića“. U: *Novosti*, Zagreb, 15. veljače 1935., str. 11.
18. „Jedan jubilej, koji Zagrebu ne služi na čast: Već punih 30 godina čeka ova građevna nakaza na to, da bude porušena“. U: *Večer*, Zagreb, 21. svibnja 1938., str. 6.
19. JOKILEHTO, Jukka. *A History of Architectural Conservation*, 1986., https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_05_HistoryofConservation00_en.pdf
20. JURIĆ, Zlatko. „Kritička recepcija regulatorne osnove zagrebačkog Kaptola Viktora Kovačića od 1908. do 1945. godine“. U: *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, No. 4., 2013., str. 49.-68.
21. JURIĆ, Zlatko. „Rasprave o Bakačevoj kuli u Zagrebu 1901. godine: »Taj nesgrapni, ružni toranj...« ili karakterističan primjer sredovječnog utvrdnog braništa“. U: *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, No. 2., 2011., str. 69.-101.
22. JURIĆ, Zlatko. „Viktor Kovačić - Prolog u regulaciju Kaptola, 1908.“. U: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol. 13 No. 1(29), 2005., str. 23.-38.
23. JURIĆ, Zlatko, Silvija LIMANI. „Urbanistički plan Kaptola i Dolca u Zagrebu iz 1935. godine - Nova arhitektura u starom dijelu grada“. U: *Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa: Zbornik radova*, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015., str. 388.-393.
24. JURIĆ, Zlatko, Martina STRUGAR. „Đuro Szabo i Stjepan Korenić: Polemika o regulaciji Kaptola 1913-1916.“. U: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, Vol. 52 No. 1, 2009.a, str. 87.-96.
25. JURIĆ, Zlatko, Martina STRUGAR. „Karlo Vajda i Vjekoslav Bastl - detaljna regulacijska osnova i arhitektonski projekti tržnice na Dolcu u Zagrebu,

- 1925.-1927. godine“. U: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 33, 2009.b, str. 307.-318.
26. JURIĆ, Zlatko, Martina STRUGAR. „Karlo Vajda i Vjekoslav Bastl: Izgradnja tržnice na Dolcu u Zagrebu, 1928.-1936. godine“. U: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol. 19 No. 1(41), 2011., str. 200.-213.
27. JURIĆ, Zlatko, Martina STRUGAR. „Viktor Kovačić - predprojekt regulacije Kaptola, Dolca i Vlaške ulice 1910. godine“. U: *SIC ARS DEPRENDITUR ARTE - Zbornik u čast Vladimira Markovića*, (ur.) Sanja Cvetnić, Milan Pelc i Danijel Premerl, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009.c, str. 289.-301.
28. JURIĆ, Zlatko, Martina STRUGAR. „Viktor Kovačić i Milan Lenuci: Predprojekt regulacije Dolca (1911-12)“. U: *Ivi Maroeviću: baštinici u spomen*, (ur.) Žarka Vujić, Marko Špikić, Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 2009.d, str. 369.-387.
29. „Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete“. U: *Novosti*, Zagreb, 29. listopada 1933., str. 8.
30. KLAJČIĆ, Nada. *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
31. KNEŽEVIĆ, Snješka. „Povijesni crkveni grad i najstarije zagrebačko naselje (2) - Kaptol u doba modernizacije“. U: *Zagreb moj grad*, 60, 2016., str. 4.-13.
32. KNOLL, Petar. „Historičari, kramp, vika purgera i potpuno nesnalaženje: Smijemo li dopustiti, da Kaptol i Gornji grad budu upropašteni?“. U: *Večer*, Zagreb, 2. srpnja 1938.a, str. 5.
33. KNOLL, Petar. „Sutrašnji izgled Kaptola: Regulatornoj osnovi ne dostaje osjećaj za duh i historijsku sliku starog Zagreba“. U: *Večer*, Zagreb, 20. lipnja 1938.b, str. 6.
34. KNOLL, Petar. „Zagrebački Kaptol kao urbanistički problem“. U: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 4 (2), 1934., str. 17.-18.
35. KORENIĆ, Stjepan. „Da li je uspostava Bakačeve kule historijski falsifikat“. U: *Novosti*, Zagreb, 21. ožujka 1935.a, str. 7.
36. KORENIĆ, Stjepan. „Najteži problem Zagreba: Regulacija Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 1. studenog 1935.b, str. 8.-9.
37. KORENIĆ, Stjepan. „Opet pitanje regulacije Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 30. kolovoza 1934., str. 7.

38. KORENIĆ, Stjepan. „Pitanje regulacije Kaptola“. U: *Novosti*, Zagreb, 11. listopada 1933., str. 6.
39. MANEVIĆ, Zoran [et al.]. *Arhitektura XX vijeka*, Beograd, Zagreb, Mostar: Prosveta, Spektar, Prva književna komuna, 1986.
40. MARASOVIĆ, Tomislav. *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Split, Zagreb: Društvo konzervatora Hrvatske, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Postdiplomski studij graditeljskog nasljeđa u Splitu, 1985.
41. MAROEVIĆ, Ivo. *O Zagrebu usput i s razlogom: izbor tekstova o zagrebačkoj arhitekturi i urbanizmu (1970.-2005.)*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2007.
42. MEMLUK, Murat Z. „Designing Urban Squares“. U: *Advances in Landscape Architecture*, IntechOpen, 2013., str. 513.-530., https://pdfs.semanticscholar.org/596c/0649d4fc95758fb99c49b7f32fc9bdafc6e4.pdf?_ga=2.15097782.1854719248.1629795505-492225767.1629795505
43. „Na Kaptolu se opet bije bitka...: Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?“. U: *Večer*, Zagreb, 30. svibnja 1936., str. 12.
44. OGRIN, Dušan. „Zelenilo u Atenskoj povelji - povijesni doprinos ili utopija“. U: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 189/195, 1984./1985., str. 66.-73.
45. PEJIĆ, Luka. „Odnos totalitarnih režima prema kulturi i urbanom planiranju“. U: *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 1 No. 1, 2009., str. 25.-32., [file:///C:/Users/ESF/Downloads/Essehist_1_2009_25_32%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ESF/Downloads/Essehist_1_2009_25_32%20(1).pdf)
46. „Pitanje regulacije Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 20. siječnja 1935., str. 7.
47. PREMERL, Tomislav, Nada PREMERL. *Zagrebačka moderna arhitektura između dva rata*, katalog izložbe (30. 12. 1976.-15. 1. 1977.), Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1976.
48. *Principles of Conservation Work on Heritage Places*, NSW Heritage Office, 1999., <https://www.environment.nsw.gov.au/-/media/OEH/Corporate-Site/Documents/Heritage/principles-of-conservation-work-on-heritage-places.pdf>
49. RADOVIĆ MAHEČIĆ, Darja. *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Zagreb: Školska knjiga, Institut za povijest umjetnosti, 2007.

50. RADOVIĆ MAHEČIĆ, Darja, Sanja ŠTOK. „Presedan zagrebačkog urbanizma“. U: *Život umjetnosti*, 31 (59), 1997., str. 10.-27.
51. „Regulacija Kaptola: Zanimiv projekat jednog slikara“. U: *Večer*, Zagreb, 29. lipnja 1940., str. 6.-7.
52. „Regulacija Kaptola nije zasad provediva“. U: *Novosti*, Zagreb, 1. listopada 1933., str. 10.
53. „Regulatorna osnova Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 23. kolovoza 1936., str. 19.
54. SCHÖN, Edo. „Problem koji se rješava 25 godina: Kako da se regulira Kaptol?“. U: *Novosti*, Zagreb, 23. listopada 1933., str. 9.
55. SCHÖN, Edo, Milovan KOVAČEVIĆ. „Važan regulatorni problem Zagreba: Restauracija Bakačeve kule bila bi samo iluzija prošlosti“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 11. studenog 1935., str. 5.
56. SIEGEL, Charles. *Architecture and Evolutionary Psychology*, International Network For Traditional Building, Architecture & Urbanism (INTBAU), 2014., <https://www.intbau.org/wp-content/uploads/2014/08/charles-siegel-architecture-and-evolutionary-psychology.pdf>
57. „Slijedećeg mjeseca bit će konačno donešena osnova za regulaciju Kaptola“. U: *Večer*, Zagreb, 27. svibnja 1936., str. 3.
58. „Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao »zagrebačku akropolu«“. U: *Novosti*, Zagreb, 20. siječnja 1935., str. 8.
59. *Streets for all: Advice for Highway and Public Realm Works in Historic Places, Historic England*, 2018., <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/streets-for-all/heag149-sfa-national/>
60. STRIŽIĆ, Zdenko. „Kaptol u smislu racionalnog urbanizma“. U: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 4 (2), 1934., str. 26.-27.
61. SZABO, Gjuro. „Kako da se regulira Kaptol: Sve novo mora se prilagoditi starome“. U: *Novosti*, Zagreb, 14. listopada 1933., str. 9.
62. ŠENOA, Branko. „Kako da se regulira Kaptol: Zakašnjela regulatorna osnova mnogo je toga pokvarila“. U: *Novosti*, Zagreb, 25. listopada 1933., str. 10.
63. ŠIMPRAGA, Saša. „Trg za Kaptol“. U: *Zagreb, javni prostor*, Zagreb: Porfirogenet, 2011., str. 33.-85.
64. ŠPIKIĆ, Marko. „Povijesni gradovi Europe od 1918. do 1945.“. Nastavni materijal za kolegij „Preobrazbe povijesnih gradova Europe od historicizma do

postmodernizma“ na diplomskom studiju povijesti umjetnosti FFZG, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020.

65. VIDAKOVIĆ, Marko. „Izložba nacrtu za regulaciju Kaptola“. U: *Novosti*, Zagreb, 17. veljače 1935., str. 12.
66. ZEMLJAK, Ivan. „Izložba gg. arh. Šena i arh. Kovačevića o regulaciji Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 27. siječnja 1935.a, str. 9.
67. ZEMLJAK, Ivan. „Izložba o regulaciji Kaptola“. U: *Zagreb: revija Društva Zagrepčana*, 3 (1), 1935.b, str. 57.-60.
68. ZEMLJAK, Ivan. „Opet pitanje regulacije Kaptola“. U: *Jutarnji list*, Zagreb, 6. rujna 1934.a, str. 10.
69. ZEMLJAK, Ivan. „Regulacija Kaptola u Zagrebu“. U: *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 4 (2), 1934.b, str. 19.-25.

10. Popis internetskih izvora

1. „art déco”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4034> (pristup 15. 3. 2021.)
2. „Art Déco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata”, *Culturenet.hr*, <https://www.culturenet.hr/default.aspx?id=34957> (pristup 15. 3. 2021.)
3. BOND, Michael. „The hidden ways that architecture affects how you feel“, *BBC Future*, 6. lipnja 2017., <https://www.bbc.com/future/article/20170605-the-psychology-behind-your-citys-design> (pristup 2. 8. 2021.)
4. „funkcionalizam”, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20849> (pristup 15. 3. 2021.)
5. GALOVIĆ, Krešimir. „Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma 20. st.”, *Panoptikum*, 27. listopada 2014., <http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html> (pristup 23. 3. 2021.)
6. *Google maps*, <https://www.google.com/maps/@45.8025616,15.9924795,14z> (pristup 18. 8. 2021.)
7. „Groblje na najvećoj zagrebačkoj tržnici (1/2)“, *Portal Hrvatskog kulturnog vijeća*, <https://www.hkv.hr/reportae/lj-krinjar/10694-groblje-na-najveoj-zagrebakoj-trneci-12.html> (pristup 16. 8. 2021.)
8. KLINDIĆ, Ivan. „Kakav su značaj za Kaptol u 17. stoljeću imale stolna crkva i stara kaptolska vijećnica?”. *Lice grada*, 4. studenog 2020., <https://liceграда.hr/kakav-su-znacaj-za-kaptol-u-17-stoljecu-imale-stolna-crkva-i-stara-kaptolska-vijecnica/> (pristup 10. 7. 2021.)
9. „Mohorovičić, Andre“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41534> (pristup 23. 8. 2021.)
10. „Muzej blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb“, *Muzejski dokumentacijski centar*, <https://hvm.mdc.hr/muzej-blazenoga-alojzija-stepinca-zagreb,5/hr/crkvene-zbirke/> (pristup 20. 8. 2021.)

11. „Natjecaji s dodijeljenim brojem prema Pravilniku iz 2006.“, *Hrvatska komora arhitekata*, <https://www.arhitekti-hka.hr/hr/natjecaji-nadmetanja/s-dodijeljenim-brojem/s-dodijeljenim-brojem-2006/> (pristup 23. 8. 2021.)
12. „Podhorsky, Stjepan“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48904> (pristup 16. 3. 2021.)
13. „Povijesna urbana cjelina grad Zagreb“, *Registar kulturnih dobara RH*, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-1525> (pristup 9. 7. 2021.)
14. ROCCHI, Julia. „Seven Tips for Saving Ugly Buildings“, *The National Trust for Historic Preservation*, 24. studenog 2015., <https://savingplaces.org/stories/seven-tips-for-saving-ugly-buildings#.YR90ho4zaUk> (pristup 20. 8. 2021.)
15. RØMO GRANDE, Tove. „Traditional architecture gives better sense of well-being than contemporary glass and steel buildings“, *ScienceNorway.no*, 31. siječnja 2020., <https://partner.sciencenorway.no/architecture-nmbu/traditional-architecture-gives-better-sense-of-well-being-than-contemporary-glass-and-steel-buildings/1631355> (pristup 2. 8. 2021.)
16. SCOTT, Jake. „Where Is the Beauty in Buildings?“, *The Imaginative Conservative*, 11. siječnja 2019., <https://theimaginativeconservative.org/2019/01/where-beauty-buildings-jake-scott.html> (pristup 2. 8. 2021.)
17. „Szabo, Gjuro“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59216> (pristup 20. 8. 2021.)
18. „Uređenje Kaptola“, *Mikelić Vreš Arhitekti (MVA)*, <https://www.mva.hr/projects/kaptol> (pristup 23. 8. 2021.)
19. „What is New Urbanism?“, *Congress for the New Urbanism (CNU)*, <https://www.cnu.org/resources/what-new-urbanism> (pristup 7. 9. 2021.)
20. *Zagreb iz zraka: Zanimljive stare fotografije*, „Ramski vjesnik“, <https://ramski-vjesnik.ba/clanak/zagreb-iz-zraka-zanimljive-stare-fotografije/80822/> (pristup 14. 8. 2021.).

11. Popis arhivskih izvora

1. HR-DAZG-10-GO, mapa 96, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/1
2. HR-DAZG-10-GO, mapa 97, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/2
3. HR-DAZG-10-GO, mapa 98, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/3
4. HR-DAZG-10-GO, mapa 99, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/4
5. HR-DAZG-10-GO, mapa 100, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/5
6. HR-DAZG-10-GO, mapa 101, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/6
7. HR-DAZG-10-GO, mapa 102, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/7
8. HR-DAZG-10-GO, mapa 103, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/8
9. HR-DAZG-10-GO, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/9
10. HR-DAZG-10-GO, mapa 106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/11
11. HR-DAZG-10-GO, mapa 107, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, veza sign: 59/12
12. „Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba - ZAPISNIK OCJENJIVAČKOG SUDA“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*
13. LENUCI, Milan. „Osnova za izgradnju prediela grada Zagreba ležećeg južno nadbiskupskog dvora“. U: *Trgovi A - K: Kaptolski trg, HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 110, 1916.*
14. LENUCI, Milan. „Osnova za izgradnju trga ispred stolne crkve u Zagrebu“. U: *Trgovi A - K: Kaptolski trg, HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 110, 1916.*
15. „Popis riješenih spisa“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 84*
16. „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 6“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*
17. „Pregled natječajnih radnji za generalnu regulatornu osnovu - osnova br. 8“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 85*

18. „Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba“. U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*
19. „Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb 10. 10. 1931.“ U: *HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije, kutija 88*

12. *Summary and keywords*

Kaptol is part of the historic core of Zagreb, where major construction began in 1094, when a diocese was established in its area. After the unification of Kaptol and Gradec in 1850, the first urban interventions began to be carried out in Kaptol, which led to a decrease in its values. Kaptol's poor condition prompted the decision for it to have a separate regulation process as part of the International Competition for General Regulation Plan of Zagreb, which was held between 15. August 1930 and 31. March 1931. Architects who applied for the Competition offered more or less radical solutions, treating the existing historical environment with varying degrees of respect. However, the jury did not award the first prize to any of the submitted projects, considering that none of the competitors offered a completely achievable solution. This, as well as further decisions of the City Construction Office about further actions around Kaptol, began discussion on the regulation of Kaptol, which continue to this very day, which included various experts such as: Stjepan Korenić, Ivan Zemljak, Gjuro Szabo, Branko Šenoa, Robert Frangeš Mihanović, Robert Jean Ivanović, Petar Knoll, Zdenko Stržić, Edo Schön, Milovan Kovačević, Aleksandar Freudenreich, Marko Vidaković, Bruno Bauer and Drago Ibler.

keywords: *built heritage, Kaptol square, cathedral complex, inter-war architecture, historic core of Zagreb, urbanism, Zagreb Cathedral, cultural heritage conservation*